

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İBN RÜŞD'ÜN BATI DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet Baran DANIŞOĞLU

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Selahattin AKTİ

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İBN RÜŞD'ÜN BATI DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET BARAN DANIŞOĞLU

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. SELAHATTİN AKTİ

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İsim SOYİSMİ tarafından Prof. Dr. İsim SOYİSMİ yönetiminden hazırlanan ve/20.. tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “**Tezin Adı**” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Anabilim/Anasanat Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS/DOKTORA/SANATTA YETERLİK TEZİ** olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Doç. Dr. İsim SOYİSMİ
(Danışman)

Doç. Dr. İsim SOYİSMİ

Dr. Öğr. Üyesi İsim SOYİSMİ

.....

.....

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi :/20..

.....
İSİM SOYİSMİ

Enstitü Müdürü

..../20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

13/12/2021

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleŐtirilmesinde, çalıŐmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Selahattin AKTİ'ye, bu çalışmaya vesile olan değerli hocam Prof. Dr. Tevhit AYENGİN'e, bilgilerini esirgemeyen ve bilgileri ile beni aydınlatan kıymetli fakülte hocalarıma, tez süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen, hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

Mehmet Baran DANIŞOğLU
anakkale, Ocak 2022

ÖZET

İBN RÜŞD'ÜN BATI DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mehmet Baran DANIŞOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Selahattin AKTİ

15/01/2022, 73

Bu çalışmada İbn Rüşd'ün Antik Yunan felsefesinden aldığı mirasın ve bu felsefeye yaptığı katkıların Batı düşüncesine olan etkisi incelenmiştir. Bu etkinin Batı düşünce tarihinde yer alan bazı filozofları ne şekilde etkilediği ve yol açtığı felsefi akımların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Orta Çağ'da Antik Yunan felsefesinden yapılan tercümelemlerle aydınlık bir dönem yaşayan İslam dünyasının düşünürlerinden biri olan İbn Rüşd'ün özellikle Aristoteles şerhlerinin, Batı düşünce dünyasında Aydınlanmaya yol açan etkenlerden biri olması şaşırtıcı bir şekilde “Batıyı Aydınlatan İslam Filozofu” payesini almasına neden olmuştur. Batıyı aydınlatma görevini bir batılı değil İslam dünyasından bir filozof yerine getirmiş ve o kişi İbn Rüşd olmuştur. İslam düşünce dünyasında Meşşâî filozoflar grubu içinde yer alan İbn Rüşd'ün Batı düşünce dünyasında bu kadar derin bir etkiye sahipken Doğu/İslam dünyasında etkisinin sınırlı kalması ayrıca yapılabilecek bir çalışma konusu olabilir ancak bizim bu çalışmada üzerinde durduğumuz nokta Doğu/İslam dünyası içindeki etkisizliği değil Batı düşünce dünyası üzerindeki etkisidir. Daha doğrusu bu etkinin “Aydınlanma” ve sonrasına kadar uzanan hem felsefe hem de diğer alanlarda ortaya çıkardığı büyük fotoğraftır.

Ayrıca Batı düşünce dünyası içindeki İbn Rüşd etkilerinin nasıl bir muhalefet ile karşılaştığına ve bu muhalefetin de aslında İbn Rüşd'den nasıl etkilendiğine çalışma konusu içinde yer vermeye çalıştık. Orta Çağ'da yazdığı Aristoteles şerhlerinin Aydınlanma döneminde etkisini göstermesi, İbn Rüşd'ün Avrupa kültürünün mimarlarından sayılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Rüşd, İbn Rüşdçülük, İslam Felsefesi, Latin İbn Rüşdçülüğü, Aristoteles

ABSTRACT

IBN RUSHD'S EFFECT ON WESTERN THOUGHT

Mehmet Baran DANIŞOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Department of Philosophy and Religious Sciences

Associate Professor Selahattin AKTİ

01/15/2022, 73

In this study, the effect of Ibn Rushd's legacy from Ancient Greek Philosophy and his contributions to this philosophy on Western thought has been examined. It has been tried to reveal how this affected some philosophers in the history of Western thought and what the philosophical movements it caused were. The fact that Ibn Rushd's translations of Aristotle, which was one of the results of the Islamic world, which had a bright period with the translations made from Ancient Greek philosophy in the Middle Ages, were one of the factors that led to the Enlightenment in the world of Western thought, surprisingly, it took the title of "Islamic Philosopher Enlightening the West". A philosopher from the Islamic world, not a Westerner, fulfilled the task of enlightening the West, and that person was Ibn Rushd. While Ibn Rushd, who is in the group of Peripatetic philosophers in the Islamic world of thought, has such a deep influence in the Western world of thought, the fact that his influence is limited in the East/Islamic world may be a subject of further study, but the point we focus on in this study is not his ineffectiveness in the East/Islamic world, but the West. influence on the world of thought. More precisely, it is the big picture that this effect reveals in philosophy and other fields, extending to the 'Enlightenment' and beyond.

In addition, we tried to include in the study how the effects of Ibn Rushd produced their antitheses in the world of Western thought and how these anti-Averroes thoughts were actually influenced by Ibn Rushd. The influence of Aristotle's commentaries, which he wrote in the Middle Ages, during the Enlightenment period, enabled him to be counted as one of the architects of the European Union, and formed the most important of the metal pillars on which the Western civilization was built.

Keywords: Averroes , Averroism, Islamic Philosophy, Latin Averroism, Aristotle

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İKİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD VE ÖNCESİ

2.1. Hayatı	5
2.2. Görüşleri	5
2.2.1. Mantık	5
2.2.2. Din – Felsefe İlişkisi	6
2.2.3. Metafizik	6
2.2.4. Psikoloji	7
2.2.5. Bilgi Teorisi	8
2.2.6. Din Felsefesi	8
2.2.7. Ahlak ve Siyaset.....	9
2.2.8. Tıp ve Astronomi	9
2.2.9. Metodoloji.....	11
2.2.10. Akıl, Hakikat ve Bireysellik Sorunu	13

2.2.11. İbn Rüşd'ün Bilimsel Yönü	14
2.3. Eserleri.....	14
2.4. İbn Rüşd Öncesi Batı Düşüncesi	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN RÜŞDÇÜLÜK VE BATI DÜŞÜNÇESİNE ETKİSİ

3.1. İbn Rüşdçülük (Averroizm).....	19
3.2. Latin İbn Rüşdçülüğü	21
3.2.1. Brabantlı Siger	35
3.2.2. Daçyalı Boethius	35
3.2.3. Padualı Marsilius.....	36
3.2.4. Dante Alighieri.....	36
3.2.5. Latin İbn Rüşdçülüğü'ne Tepkiler	36
3.2.6. İbn Rüşdçülüğe Reddiye	37
3.3. Yahudi İbn Rüşdçülüğü.....	40
3.3.1. İsaac Albalag (öl. 1300 civarı).....	40
3.3.2. Moise De Narbonne (öl. 1362)	41
3.3.3. Levi Ben Gershom	42
3.3.4. Eliya Delmedigo (öl. 1493).....	42
3.3.5. Jacob Ben Abba Mari (öl. 1231'den sonra)	42
3.3.6. Moise İbn Tibbon (öl. 1283'den sonra)	42
3.3.7. Calonymos Ben Calonymos Ben Meir (öl. 1328'den sonra)	43
3.3.8. Paris Üniversitesi'nde İbn Rüşdçülük.....	43
3.4. İbn Rüşd'ün Batı Düşüncesine Etkisi.....	44
3.4.1. İbn Rüşd Düşüncesinin Tarihteki Yeri ve Etkileri.....	46

3.4.2. İbn Rüşdçüler ve İbn Rüşd Karşıtları.....	54
3.4.3. İbn Rüşdçüler, Libertenler ve Pozitivistler	58
3.4.4. İbn Rüşd'ün Görüşlerinin Batı Dünyasına Girişi.....	60
3.4.5. Medeniyetler İttifakında İbn Rüşd'ün ve Hikmetin Rolü.....	62
3.4.6. İbn Rüşd'ün İtalyan Rönesansındaki İzleri	63
3.4.7. İbn Rüşd ve Spinoza	63
3.4.8. İbn Rüşdçülük ve Alman İdealizmi	63
3.4.9. İbn Rüşd ve Modern Batı Düşüncesi.	65
3.5. İbn Rüşd Sonrası.....	66
3.5.1. İbn Rüşd Sonrası Avrupa	66
3.5.2. İbn Rüşd Çalışmaları.....	66
3.5.3. İbn Rüşd ve Renan	67
3.5.4. Batı'da İbn Rüşd Portreleri	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA	71
EKLER	I
ÖZGEÇMİŞ.....	X

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Hazırlamaya çalıştığım bu çalışma, Batı dünyasının bugün ulaştığı olduğu akılcı altyapıyı nasıl bir serüvenle oluşturmuştur, sorusuna yanıt niteliği taşıdığına inandığım bir içeriği oluşturdu. Bu çalışmaya başlarken İbn Rüşd ve etkileri hakkında pek bilgiye sahip olmadığımı bildiğim halde, çalışmanın sonunda Batı dünyasının bilim ve felsefe alanında ulaştığı şu andaki durumun nedenleri ile de pek bilgiye sahip olmadığımı anladım. Hatta Batı dünyasındaki Aydınlanmanın fitilinin bir İslam filozofu tarafından ateşlendiğinden de bihaber olduğumu eklemeliyim. İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemin ve coğrafyanın yanı sıra ona yol veren yöneticilerin de bulunduğu pek çok olumlu değişkene denk gelmiş olması belki şansı olabilir ama kendisinin de zamanına katkıları küçümsenemeyecek boyuttadır.

İbn Rüşd'ün Aristoteles eserlerine yazdığı şerhlerin Batı düşünce dünyasında yeni bir paradigma oluşturması düşünce dünyasında yeni bir çağı başlatması gibidir. Hem akıl – vahiy ilişkisine yönelik metodu hem de Aristoteles düşüncesini yeniden Batı ile buluşturması yeni bir düşünce iklimi yaratmasını sağlamıştır demek belki eksik olabilir ancak fazla değildir.

Günümüzde İbn Rüşd üzerine yazılı kaynakların sayısının artmasına paralel olarak İbn Rüşd düşüncesinin daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konulduğunu, böylece Batı dünyası için anlamının daha net ortaya çıkmaya başladığını da söylemek gerekir.

İbn Rüşd düşüncesinin Batı düşünce dünyasında etkilerini, İbn Rüşd ile akıl ve inanç arasındaki ilişkinin Batı düşünce dünyasında nasıl kurulduğunu, buna bağlı olarak da ortaya çıkan sonuçların neler olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştık.

Batı felsefe tarihinde bilim ve din çatışması olarak kendisini gösteren büyük problem İbn Rüşd ile aydınlığa nasıl kavuşmuş, İbn Rüşd ile başlayan bu çatışmanın metodolojisi Batı'ya nasıl bir miras bırakmış, bunlar daha sonra Batı'da hangi felsefi ekollerin doğmasına yol açmış ve bugünkü Batı dünyası İbn Rüşd'e ne kadar 'borçlanmış' sorularına yanıt aramaya çalıştık.

İbn Rüşd Batı dünyasını etkilerken doğal olarak kendisi de içinde bulunduğu kültürden etkilenmiştir. İbn Rüşd'de Aristoteles düşüncesinin etkisi yanında kendisinden

önce yaşıyan Müslüman filozofların etkisinin olması son derece doğaldır. İbn Rüşd tüm bu etkileri kendi zihninde harmanlamış ve özgün bir yapı ortaya çıkarmıştır. Bu yapı daha sonra eserlerinin Latinceye çevrilmesi ile Batı dünyasında kendisine uygun bir zemin bulmuş ve gelişme imkânı doğmuştur. Bu yapının Batı'daki kuruluş öyküsü aynı zamanda İbn Rüşd'ün (Doğu dünyasında elde edemediği) Batı'da önemli bir figür olmayı başarmasının da öyküsü olacaktır.

İslam dünyasının önemli figürlerinden biri olan İbn Rüşd hem Antik Yunan hem de İslam düşünce dünyasına, kendisinden önce var olan düşünsel birikimin üzerine ekleyerek, yorumlayarak yeni bir bakış açısı getirmiş, Batı dünyasında Rönesans'ın tohumlarını ekmiştir. Felsefenin çeşitli problem alanlarında geniş bir çerçevede yeni yaklaşımlar getirerek salt Aristoteles yorumcusu olarak anılamayacağını da göstermiştir.

İbn Rüşd Müslüman filozoflar içinde en fazla eser kaleme almış olan filozoflardan birisidir. İslam dünyasında “Şarih” Batı dünyasında “Commentateur” olarak anılmasında fikirleri kadar çalışkan bir düşünce insanı olmasının da payı vardır.

Helenistik dönemde Platon ile Aristoteles'in varlık felsefesi sentezlenmeye çalışılmış, Yeni Platonculuk dediğimiz bir düşünce akımı ortaya çıkarılmıştır. İbn Sînâ ile birlikte bu akıma Galen, Batlamyus ve İslam düşünce dünyasından figürlerde eklenmiş, mistik yönü ağır basan bir bütüncü evren anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlayışın Aristoteles düşüncesinin temel prensipleri ile örtüşmemesi sorunu, İbn Rüşd'ün bu soruna eğilerek farklı bir metot kullanması sonucunda çözülmüştür veya bir çözüm önerisi getirmiştir. Batı dünyası İbn Rüşd'ün getirdiği çözüm önerisini almış ve Aydınlanmanın kapılarını bu anahtarla açmıştır.

İbn Rüşd'ün Batı düşünce dünyasındaki yarattığı etkinin büyüklüğü zaman geçtikçe daha belirgin hale gelmiş, bunun sonucunda Batı dünyasında İbn Rüşd üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Bu çalışmaların sayısının artması aynı zamanda İbn Rüşd düşüncesinin anlaşılmasını sağlayan farklı bakış açıları sunması bakımından da önemlidir. Bu tez çalışmasıyla İbn Rüşd düşüncesinin yarattığı etki ve bu düşünce üzerine oluşan farklı yorumları da sunmaya çalıştık. İbn Rüşd'ün Batı düşünce dünyasında yarattığı etkiyi, İbn Rüşd üzerine yapılan toplantıların hem sayısına hem de coğrafi dağılımına baktığımızda görmekteyiz.

İbn Rüşd ile İlgili Yapılan Bazı Uluslararası Toplantılar

- 20-23 Eylül 1976 Paris
- 18-20 Nisan 1977 Roma
- 21-23 Nisan 1978 Fas
- 4-9 Kasım 1978 Cezayir
- 5-9 Aralık 1994 Kahire
- 7-10 Eylül 1996 Köln
- 11-13 Aralık 1998 İstanbul

İbn Rüşd'ün Batı düşünce tarihine yaptığı etkiyi ortaya çıkarmaya yönelik yaptığımız bu çalışma, felsefe tarihinde onunla ilgili olarak gerçekleşmiş olan olayları ve onun düşünce tarihindeki etkilerini olduğu gibi ortaya çıkarmayı amaçlayan bir literatür tarama modelidir. Araştırma konusu olan İbn Rüşd'ün Batı düşüncesine etkisi tanımlanmaya, betimlenmeye çalışılmıştır. Bu tanımlamaya ilişkin, bilgilerde herhangi bir değiştirme ya da eksiltme yapılmamış, olan durum olabildiğince objektif olarak sunulmuştur. Çalışmada İbn Rüşd üzerine yazılmış olan eserler taranmış ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Değerlendirmemizde, öncelikle İbn Rüşd'ün felsefi görüşlerinden, felsefi problemlere yaklaşımından daha sonra İbn Rüşd etkisinden önceki Batı düşünce dünyasından ve son olarak İbn Rüşd ile tanıştıktan sonra Batı düşünce dünyasında meydana gelen değişimden bahsettik.

Günümüz düşünce dünyasını belirleyen önemli bir figür olan Batı düşüncesinin bu düzeye ulaşmış olmasında hangi etkenlerin ne ölçüde etkili olduğu konusunda İslam düşünce dünyasından pek söz edilmemektedir. Bu durumun yarattığı sınırlı ya da taraflı bakış açısına, objektif bir çalışma ile alternatif oluşturmak yegâne amacımız olmuştur. Batı düşüncesinin ulaştığı şu andaki konumunun tarihteki nedenleri ve temelleri üzerinde durmak istedik. Batı düşüncesine etki eden Doğu/İslam düşüncesini ortaya çıkarmaya çalıştık. Hiçbir medeniyetin çevresinde yer alan diğer medeniyetlerden etkilenmeksizin

homojen bir medeniyet yaratmasının tarihte ve felsefe tarihinde görülmediğini, dolayısıyla Batı düşüncesinde Doğu/İslam düşüncesinin etkilerinin olası olduğunu göz önünde bulundurarak çalışmamızda bu durumu ayrıntılarıyla ortaya koymayı amaçladık.

Araştırma, konusunu, Batı düşünce dünyasının etkilendiği Müslüman filozoflardan biri olan İbn Rüşd'ün bu etkileşim içerisindeki rolünü ve önemini bulmak üzerine oluşturmuştur. Batı düşüncesinin oluşumundaki etkilere bakıldığında, kaynaklarda, İslam düşüncesinin, Müslüman filozofların rolüne ilişkin öne çıkan çalışmaların pek olmadığını ya da dağınık bir biçimde yer aldığını görmüş olmamız bu çalışmanın hem Batı düşüncesi üzerinde İslam dünyasının etkisini hem de İbn Rüşd özelinde Müslüman filozofların yaptığı etkiyi bir araya getirmiş olmasının önemli olduğunu gösterdiği kanısındayız.

İbn Rüşd'ün Batı dünyasında yaptığı etki ve bu etkinin şiddeti, değişik kaynaklarda yer alan görüşleri ele alıp birleştirmesi, İbn Rüşd'ün Batı için nasıl bir düşünsel profile sahip olduğunun ortaya çıkarılması, çalışmanın önemine ilişkin bizce yeterli nedenlere sahip olmamızı sağlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD VE ÖNCESİ

Bu bölümde öncelikle İbn Rüşd'ün hayatı kısaca özetlenmiştir. Daha sonra İbn Rüşd'ün felsefi düşünceleri aktarılmış ve İbn Rüşd düşüncesi vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu düşüncelerin ardından İbn Rüşd'ün eserleri ve İbn Rüşd öncesi Batı düşünce dünyasının içeriği yansıtılmıştır.

2.1. Hayatı

Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, 1126 yılında Kurtuba'da doğmuştur. Kadılık yapan bir aileye mensuptur. Dedesi, babası ve kendisi de kadılık yapmıştır. İslam dünyasında Aristoteles (ö. MÖ. 322) eserlerinin büyük “Şarih”i, Batı dünyasında ise büyük “Commentator” yani yorumcusu Averroes'dur. Aristokrat bir aileye mensup olması dolayısıyla dönemin çeşitli hocalarından fıkıh, temel dini ilimler, hadis, tıp, matematik dersleri aldı. Ders aldığı kişiler arasında İbn Bacce'nin (ö. MS. 1138) de olduğu ve İbn Tufeyl (ö. MS. 1185) tarafından Halife Ebu Yakup Yusuf'a takdim edildiği rivayet edilir. Önce İşbiliye ardından da Kurtuba kadısı olur. Bu arada Aristoteles yorumlarını da yazmaya devam etmektedir. Vefat eden halife yerine geçen oğlu Ebu Yusuf Yakup El-Mansur (ö. MS. 1199) tarafından sürgüne gönderilir. Bir süre sonra affedilir ve Marakeş'e davet edilir. Marakeş'te 1198 yılında hayatını kaybeder. İbn Rüşd'ün yetiştirdiği öğrencileri kendisinden sonra özellikle tıp bilminde eserler kaleme almış ve bu alanda çalışmışlardır (Karlığa, 1999: 257).

2.2. Görüşleri

2.2.1. Mantık

İbn Rüşd, başta Aristoteles olmak üzere etkilendiği filozoflardan yararlanarak bir metod geliştirir. Ona göre düşünce genel, dil ise özeldir. Bu yüzden kelimelerin ortak anlam taşıyan sembollerden oluşması daha faydalı olacaktır. Mantık alanında daha çok ilgilendiği başlık kıyas'tır. Kıyas'ın filozofların çokça başvurduğu bir yöntem olması İbn Rüşd'ün de ilgisini çeker. İlgilendiği konuları genel hatlarıyla ele almıştır. Aristoteles'in genel olarak en tutarlı filozoflardan biri olması İbn Rüşd'ün Aristoteles'e olan bakışını da

etkileyen önemli unsurlardan biri olmuştur. Bu nedenle Aristoteles'i incelerken onun argümanlarını da göz önünde bulundurarak şerhlerini yazar. Aristoteles'e şerhlerini yazarken Aristoteles'in savunduğu düşünceler içinde kendi inancıyla bağdaşmayan noktalar olduğunda İbn Rüşd, Aristoteles'de yer alan bu noktaların düşünce sistemi içinde zorunlu olarak ortaya çıkan yani mantık örgüsü içinde ulaşılması zorunlu olan noktalar olduğunu söyleyerek te'vil yapar. İbn Rüşd'ün Aristoteles şerhleri dışında yazdıklarına baktığımızda genel olarak metodolojik bir tartışma alanını kapsadığını görürüz (Karlığa, İbn Rüşd, 1999: 259).

2.2.2. Din – Felsefe İlişkisi

İbn Rüşd'e göre din ve felsefe birbirinden ayrı alanları ifade eden, kendilerine ait farklı sistemleri ve sistemler arasında ilişkileri olan, birbirlerini geçersiz kılmayan iki bilgi dağarcığını ifade eder. Dolayısıyla bu iki bilgi alanını birbirleriyle karşılaştırmamak gerekir. Hakikati anlamaya çalışan bu iki alan farklı yöntemlere sahip olduğundan farklı hakikatlere ulaşıyor gibi görünebilir ancak ulaştıkları yer aynı yerdir. İbn Rüşd yaptığı te'villerle bu uyumu göstermeye çalışır (Karlığa, 1999: 259).

Bu konuda İbn Rüşd'ün amacı iman ile felsefenin, birbirlerinin alanına girmeden nasıl anlaşılacağını tespit etmek ve çelişki oluşturmayacak şekilde ilişki kurmasını sağlamaktır. Bunu sağlayabilmek için vahiy ile felsefenin kendi içlerinde tutarlı bir bütün oluşturmasını sağlamış, daha sonra ortak özellikleri sergilemiştir. Bütün bunları yapmasına yol açan durum felsefe ile vahyi birbirleri ile karşılaştırma yanlışlığına düşmemizi engellemektir. Her ikisi de birbiri için yok sayılamaz. Her iki alan kendilerine has argümanlara sahip olduğundan vahiy alanını dinsel bilgi ile felsefe alanını ise kendi içinde yer alan akıl yürütmelerle çözmek gereklidir. Ona göre filozofların dinsel konuları tartışmaları uygun değildir. Çünkü, her bilgi türünün kendine özgü kuralları, temelleri vardır. Bir bilgi türünde görüş açıklayan birinin, o alanın kurallarını benimsemiş olması gerekir (İbn Rüşd, 2002: 38-39).

2.2.3. Metafizik

İbn Rüşd varlık-mahiyet ayrımı yapmaz. Varlık duyumu, mahiyet ise algıyı, mantığı, akıl yürütmeyi oluşturan alanı anlatır. Mahiyetteki tümeller varlıkların akılda ortaya çıkan ortak özellikleridir. Dolayısıyla İbn Rüşd mahiyeti var olanda görür. Neden-

nedenli ilişkisinde neden etkin, nedenli ise edilgendir. Ayrı kaynaklara dayanan bu ilişki madde ve biçim olarak karşımıza çıkar. Madde ve biçimin birleşmesini sağlayan kendileri dışında bir sebebe ihtiyaç vardır ki bu sebep de Tanrı'dır, zorunlu varlıktır. Madde ve biçimin birleşmesi ile ortaya çıkan varlığa da mümkün varlık demiştir. Yani varlıklarına zorunlu varlığın sebep olduğu varlıklardır (Karlığa, 1999: 260).

İbn Rüşd, Aristoteles'in *Metafizik* isimli kitabına yazdığı şerhte, bu eseri kendisine has bir şekilde yorumladığını ve bölümlere ayırdığını belirtir. Birinci bölümde duyu organları ile karşılanabilen, duyulur varlıkları incelediğini, ikinci bölümde cevherlerin kurallarını ve duyulur evren dışındaki varlıkları ele aldığını söyler. Üçüncü bölümde ise tikel ilimlerin içeriklerini incelediğini belirtir (İbn Rüşd, 2004: 2-3).

Ona göre evrendeki düzen bir yaratıcının varlığının açık bir kanıtıdır. Evrenin sonradan mı yoksa öncesiz mi olduğu sorusuna İbn Rüşd varlıkların tasnif edilmesi ile cevap verir. Ona göre üç varlık alanı vardır. İlki her şeyi var eden yaratıcı, ikincisi ise bir şeyden başka bir şeye dönüşen su, hava, toprak gibi sonradan yaratılmış olan, zamana dahil varlıklar, üçüncüsü ise zamana dahil olmayan, bir şeyden dönüşmeyen, ancak yaratıcı tarafından yaratılmış olan evrenin kendisidir. Bu tasnife baktığımızda ezeli ve ebedi olan yaratıcı ile sonlu ve zaman dâhilinde varlığını aracı olan diğer varlıklara borçlu olan doğada ki varlıklar arasında evrenin kendisi yer almaktadır. Zamana ihtiyaç duymaması dolayısıyla yaratıcıya yaklaşmış, var olabilmek için yaratıcıya ihtiyaç duyması nedeni ile de sonradan olan doğaya yaklaşmıştır. Evrenin sonradan mı ezeli mi tartışmasında sorun evrenin hem zaman dışı yaratıcıya hem de zaman içindeki varlıklara yakın olmasından çıkmaktadır. Hâlbuki görüldüğü gibi evren sonlu olmak ile olmamak arasında bir yerededir. Yaratıcı bu varlığı sürekli yaratmaktadır. Bu yönüyle sonradan yaratılmış varlık alanından ayrılmış ancak yaratıcı ile de eşdeğer olmamıştır. Bu görüş İbn Rüşd'ün, edilgen bir yaratıcı anlayışına sahip olan Aristoteles düşüncesinden ayrıldığını bize göstermesi bakımından önemlidir (Karlığa, 1999: 261).

2.2.4. Psikoloji

İbn Rüşd psikolojiyi fizik ve metafizik arasında konumlandırır. Doğada bulunan canlı varlıkların karmaşık iç işleyişinin kendi başına olamayacağını ve bunun ancak nefis ile olabileceğini söyler. Ona göre nefis eylemlerini beden ile yerine getirirse de varlığı ona

bağımlı değildir. Bu düşünce ile İbn Rüşd, bedenın ölümü ile nefsin varoluşunu ya da devamlılığını birbirinden ayırmaktadır (Karlığa, 1999: 262).

İbn Rüşd, Aristoteles'in *De Anima* isimli eserine yazdığı şerhte, Aristoteles'in nefsin ilmini önemli bulduğunu söyler. Ona göre, bu alan hem önemli bir teorik alan olması hem de kesin sonuçlara ulaşılabilen bilgilere sahip olması bakımından önem taşır. Ayrıca nefis ilmi diğer ilimleri de ilgilendiren bilgiler sağlar. Çünkü, canlıları anlayabilmek için canlılık ilkelerinin, kurallarının bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden bu ilime diğer ilimlerden daha fazla önem verilmelidir (İbn Rüşd, 2007: 1-2).

2.2.5. Bilgi Teorisi

İbn Rüşd'e göre bilgi, varlıkların düzenleri içinde neden ve nedenli oluş ilişkisidir. Ona göre aynı nedenler aynı sonuçları ortaya çıkaracaktır. Eğer böyle olmasaydı varlıklar ile ilgili bilgiye ulaşmak mümkün olmayacak bilgiler tahminden öteye geçemeyecekti. İbn Rüşd bilginin oluşumunda duyu organlarından gelen verilerin hayal gücü ile objeden bağımsız imaj haline geldiğini aklın da hüküm verip bilgiyi ortaya çıkardığını belirtir. İnsan doğuştan getirdiği yeteneğe bağlı olarak yapacağı araştırmalar ve inzivaya çekilmeden toplum içinde diğer insanlarla yardımlaşarak elde edeceği bilgiler ile düşünsel bilgiye ulaşım mutlu olabilir (Karlığa, 1999: 263).

İbn Rüşd bilginin ortaya çıkabilmesi için nedenlerin bilgisine ulaşılmış olması gerektiğini söyler. Aristoteles'in dört neden fikrinden etkiler taşıyan bu görüşe göre, felsefenin amacı, nedenler hiyerarşisinin en tepesinde yer alan İlk Fail'in bilgisine ulaşmaktır (Bayar Bravo, 2008: 163-164).

2.2.6. Din Felsefesi

Uluhiyyet

İbn Rüşd Tanrı'nın varlığına ilişkin iki delil ileri sürer. Birincisinde evrende var olan bütün varlıkların insan varlığının devamına yönelik düzenlendiğini ve bu düzenin tesadüfen gerçekleşemeyeceğini, bunun bir düzenleyici tarafından, yaratıcı tarafından ancak oluşturulabileceğini savunduğu inayet delilidir. İkincisinde ise İbn Rüşd canlı ve cansız bütün varlıkların kendilerinin hem yaratılmalarına hem de yaratıcıya delil olduklarını söyler. Cansız bir varlığın süreç içinde canlılık kazanmasının, gökyüzünün düzeninin kendiliğinden olmasının mümkün olmadığını söyler (Karlığa, 1999: 265).

İbn Rüşd, evrenin bir ve bütün olduğunu söyleyerek vahdaniyet anlayışını da gösterir. Ona göre, birden fazla evren birden fazla Tanrı gerektireceğinden bir tane evren, dolayısıyla da bir tane Tanrı vardır. Sıfatlar konusunda İbn Rüşd, sıfatların en mükemmel haliyle Tanrı'da var olduğunu, ancak Tanrı'nın varlığının içeriğinin bilinemeyeceğini belirtir (Karlığa, 1999: 265).

Nübüvvet

İbn Rüşd nübüvvet konusunda bunun aklen kabul görebileceğini, peygamberlerin mucizelerinin anlaşılmasının mümkün olmadığını ancak Kur'an-ı Kerim'in kendisinin bir mucize olduğunu anlattığını söylemektedir. Ayrıca İbn Rüşd'e göre, ölümden sonraki hayat için vahyin bilgisinin kabul edilmesi gerekir (Karlığa, 1999: 266).

2.2.7. Ahlak ve Siyaset

İbn Rüşd'e göre insanın davranışlarının nihai amacı düşünsel erdemleri oluşturabilmektir. Bu erdemleri oluşturabilmek için de başka insanlara ihtiyaç vardır yani toplum halinde yaşamak zorundadır. Devleti insana benzeterek, insanda var olan özelliklerin erdemli yaşama ulaşmak için hep birlikte bir araya geldiğini, birlikte çalıştığını söyler. Aynı durumun devlet için de geçerli olduğunu, devleti yöneten kesime diğer grupların birlikte çalışarak yardım etmesi gerektiğini böylece dayanışma içinde devletin varlığını sürdüreceğini belirtir. Burada İbn Rüşd'ün Platon'un *Devlet* isimli eserinden etkilendiğini görmekteyiz (Karlığa, 1999: 266).

İbn Rüşd, ahlak ve siyaset konularında müstakil bir kitap yazmamıştır. Hem Platon'un *Devlet* eserine hem de Aristoteles'in eserlerine yazdığı şerhler, bize onun bu konulardaki görüşlerine dair bir fikir vermektedir. İbn Rüşd'ün gayesinin siyaset alanına bilimsel bir yaklaşım sunmak olduğunu görüyoruz. Bu yaklaşımını savunurken ahlak alanından beslendiğini de söylememiz gerekir (Aşkit, 2018: 50-51).

2.2.8. Tıp ve Astronomi

İbn Rüşd yaşadığı çağın önemli bir hekimidir aynı zamanda. Yazdığı yirmi üç tıp kitabından ki bu kitaplardan bir kısmı çeviridir, günümüze ulaşan on sekiz kitabı mevcuttur. İbn Rüşd tıp anlayışında hekimlerin kendi dönemlerini bilebileceğini, geçmiş dönem bilgilerinde değişimler olabileceğini söyler. Organların işleyişi ile inayet delili

arasında benzerlik kurmuş ve teolojisi ile tıp bilgisini bir araya getirmiştir. Gözü incelemiş retinanın ışığı alan merkez olduğunu saptamıştır. İbn Rüşd'den çok uzun yıllar öncesinden kabul edilmiş olan gözün ışığı algılayan yerinin gözbebeği olduğu görüşü İbn Rüşd'ün bu bilgiyi reddedip gözün ışığı algılayan bölümünün retina olduğunu iddia etmesiyle değişir. Bu bilginin günümüzde hala geçerli bilgi olduğunu söylememiz gerekir (Karlığa, 1999: 267).

Astronomi alanında Batlamyus'un (ö. MS. 170) görüşlerini eleştirerek yaşadığı dönemde Rönesans döneminin bilgilerine zemin hazırlamış, fikri bir temel sağlamıştır. Özellikle Aristoteles'in *gök ve yeryüzü* isimli eserine yazdığı şerh İbn Rüşd isminin etki alanını genişletmiş, Batı düşüncesinde bilimsel bir devrim yaratmıştır. Batlamyus'un yer merkezli evren anlayışına tepki olarak *Feleğin Cevher Oluşu* isimli kendi eserinde ve Aristoteles'in (*De Caelo et Mundo*) *gök ve yeryüzü* (*De Substantia Orbis*) isimli eserine yazdığı şerhte kendi görüşünü paylaşmış ve bu görüşleri Aydınlanma döneminde etkili olmuştur (Karlığa, 1999: 267).

Çeşitli bilim tarihi düşünürleri, Aristoteles'in eserleri üzerine İbn Rüşd'ün yapmış olduğu şerhlerin, Batı düşünce dünyasında yapılan tercümelemlerle tanınmaya başlanması sonucunda, felsefi ve bilimsel yenilik hareketlerinin başladığını savunur. Bu düşünceyi savunan düşünürlere örnek olarak İspanyol Bilim tarihçisi Juan Vernet (ö. 2011) verilebilir (Karlığa, 1999: 267).

İbn Rüşd'ün hem felsefe, bilim, siyaset, metafizik hem de İslam teolojisi, Arap edebiyatı gibi farklı alanlarda yer alan eserleri, kendisine has düşünce sistemi ve metodolojisini gözler önüne sererken İslam dünyasının da önemli bir düşünürü olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Aristoteles'in Antik Yunan'da yarattığı etkinin belirgin bir suretini Orta Çağ'da yaratmıştır diyebiliriz (Karlığa, 2014: 31).

İbn Rüşd felsefesinin içeriğini oluşturan unsur, Orta Çağ düşüncesine hâkim olan toplu kâinat görüşüne eleştiri olmak üzere, Aristoteles, Platon (ö. MÖ. 348) felsefeleri ile Galenos (ö. MS. 216) tıbbının açıklanması ve bunların İslam düşüncesi ile harmanlanarak evrensel bir modelin ortaya çıkarılmasıdır (Karlığa, 2014: 31).

2.2.9. Metodoloji

İbn Rüşd'ün felsefesi seçkici (*eclectique*) diyebileceğimiz bir felsefe örneğidir. Düşünceleri analiz etmeyi (seçip ayırma) uygulamıştır. Bu yüzden İbn Rüşd öncelikle prensiplerini ortaya koymuş ve bu prensiplere uygun olarak yeni diyebileceğimiz düşünceler oluşturmaya çalışmıştır (Karlığa, 2014: 31).

İbn Rüşd hem Aristoteles'in görüşlerinden hem de Farabî ve İbn Sînâ'dan etkilenerek *İkinci Analitikler* hakkında görüşler ileri sürmüştür. İbn Rüşd'ün bu yorumları kendisinden önceki felsefi atmosferi göstermesi ve kendisine ait felsefi sistemi tanıtmaya açısından önemlidir. İbn Rüşd kendisinden önce var olan burhânî metodu sürdürmüş ve yöntem olarak kullanmıştır (Kaya, 2013: 16).

Öncelikle İbn Rüşd'e göre Aristoteles'in orijinal düşünceleri ile onun olmayan, ancak daha sonra onun olduğu iddia edilen düşüncelerin ayrıştırılması gerekiyordu. Bu *Faslü'l Makâl*'daki 'fasl' in gereği idi. Aristoteles sonrasında Yeni Platoncu, Yeni Pythagorasçı filozoflar dolayısıyla Aristoteles düşüncesi orijinal halinden uzaklaşmıştı. İbn Sînâ (ö. 1037) bu düşünceleri ayrıştırmadan alarak İslam'ın tevhid düşüncesiyle harmanlamıştı. İbn Rüşd bu karışıklığı ortadan kaldırmayı amaçladı. Bunu gaye edinmesinde İbn Tufeyl, Halife Ebu Yakub Yusuf gibi isimlerin isteği rol oynamış olabilir. İbn Rüşd'e göre felsefe ve bilimin zirve noktası Aristoteles olduğundan onun düşüncelerinin orijinal haliyle bilinmesi gerekiyordu (Karlığa, 2014: 31).

Bu yüzden Aristoteles'in yapıtlarını yeni bir bakış açısıyla (*eclectique*) tekrar inceledi. İncelemeleri sırasında deneyimi önceleyen İbn Rüşd düşünceleri analiz etmiş (fasl) ardından ayrılan düşüncelerdeki ortak noktaları ilişkilendirmiştir (vasl-ittisal). Nihayetinde de orijinal paradigmaya ulaşmıştır. İbn Rüşd'ün pratiğe geçirdiği bu teknik yeni bir metodun ortaya çıkmasına neden olmuş Rönesans'ın ardından modern bilim, felsefe ve düşünceyi etkileyen analiz-sentez tekniğinin doğmasını sağlamıştır (Karlığa, 2014: 33-34).

Orta Çağ Batı düşüncesini, İbn Rüşd ile birlikte gelen ruh, mutluluk ve dünyanın ezeliyeti problemlerine yapılan yorumlar oluşturmaktadır diyebiliriz. Akıl ve inanç temelinde felsefe ve din arasındaki farklılık bu dönem felsefesini belirlemiştir (Erkızan, 2010: 76).

İbn Rüşd tevil düşüncesiyle Hermenotik, akla önem vermesiyle Rasyonalizm, analiz-sentez yöntemini kullanmasıyla Metodoloji üzerinde etkili olmuştur. Tüm bunların etkisi daha sonra XVII-XVIII. yüzyıl Aydınlanmasına yol açan etkenlerden bir kısmını oluşturmuştur diyebiliriz (Karlığa, 2014: 34).

İbn Rüşdçülük akımının Aristotelesçi çizgiden sapmaması nedeniyle 1277 yılında yasaklanan 219 tezin büyük çoğunluğu bu felsefi anlayışın kabul ettiği temel önermeleri içermektedir (Erkızan, 2010: 75).

Hakikatin bilgisine zaten ulaşmış olduğu kabulünden hareket eden Katolik Kilisesi, hakikate ulaştırabilecek farklı bir yöntemin zaten mümkün olamayacağını savunur. Dolayısıyla aklın hakikatin bilgisine ulaşabileceği düşüncesi yanlıştır. Bu nedenle Augustinus (ö. MS. 430) Aristoteles'in doğal rasyonalizmini doğal ahlak anlayışını Platoncu düşünceleri temel alarak eleştirir. Düalist temeli olmayan Aristoteles'in düşünceleri düalist Platon'un düşünceleri ile eleştirilir. Ancak daha sonra bu eleştirilere rağmen Orta Çağ Skolastik düşüncesi içinde kendine yer arayan Aristoteles düşüncesi ancak Hristiyanlık inancıyla sentezlenerek bu imkâna kavuşacaktır (Erkızan, 2010: 76).

İbn Rüşd düşüncesinin İslam coğrafyasında etkisiz kalması kimi düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Bu durum hem Doğu dünyası hem de bütünsel olarak evrensel boyutta bir kayıp olarak değerlendirilmiş ve bizi sonuçları üzerine düşünmeye itmiştir. İbn Rüşd'ün Batı dünyası için doğrudan, Doğu dünyası için ise dolaylı olarak oluşturduğu etki, Batı'nın karanlık Orta Çağ Skolastik düşüncesinden sıyrılması için cesaret olurken, Doğu dünyasında bu akılcı düşüncenin filizlenmesine imkân veren ortama neden olmuştur (Karlığa, 2014: 38).

İbn Rüşd'ün düşüncelerine baktığımızda temas ettiği temel felsefi problemlerin şunlar olduğunu görüyoruz.

- 1) Bireysel ruhların ölümsüzlüğü sorunu
- 2) Bu dünya mutluluğu
- 3) Dünyanın sonsuzluğu sorunu
- 4) Hakikate ulaşılan yolların farklılığı problemi

5) Felsefe ve teoloji veya akıl ve inanç ilişkisi

İbn Rüşd'ün bu felsefi problemlere yönelik yorumları Aquinalı Thomas (ö.1274) ve Büyük Albert (ö. 1280) tarafından tepki ile karşılanmıştır. Oluşan bu tepkilerle birlikte İbn Rüşdçülük akımı, Batı düşüncesi içinde Augustinusçuluk (bu görüşü Katolik Kilisesi içinde Fransisken tarikatı benimsemiştir) ve Hristiyanlık ile Aristoteles düşüncesini birleştiren sentezci anlayışın yanında Aristotelesçi bir yorum olarak yer bulmuştur (Erkızan, 2010: 75).

İbn Rüşd, şerhleri ile cedel, burhân, hatâbe, mugâlata gibi metotları incelemiş, bilginin kaynağı ve kendi yöntemi olarak burhânî yöntemi kabul etmiştir. *Faslü'l-Makâl* isimli eseri ile İbn Rüşd bunun güzel bir örneğini vermiştir. Empirik endüksiyon yöntemine göre doğru bilgiye götüren yoldur (Kaya, 2013: 17-18).

2.2.10. Akıl, Hakikat ve Bireysellik Sorunu

İbn Rüşd'e göre akıl tek cevherdir. Bireyler bu akıl ile zihinsel imgeler üzerinden ilişki kurar. Herkes için tek bir akıl vardır. Aquinalı Thomas bu düşünceyi şiddetle eleştirir (Erkızan, 2010: 77).

İbn Rüşd mantık alanında kendisinden önce gelen Müslüman filozofların anlayışlarını devam ettirmiştir. Aristotelesin mantık anlayışına uyan İbn Rüşd, tanımlamaları yapmış ardından kategorik ayrımlara girişmiş ve biçim ile varlık üzerine fikir beyan etmiştir (Çaldak, 2015: 104-105).

Monofisizm (Tek ruhçuluk) aklın bireyselliğine karşı çıkarken insanlığın kolektif bir bilgi havuzunu paylaştığını söyler. İnsan ruhunun akıl dışındaki alanı beden ölümü ile birlikte son bulur. İnsanlar arasında kolektif kavramlar varsa bireysel düşünceler mümkün değildir. Hakikate giden yollar farklı olsa da hakikat tektir. Monofisizm'in bu anlayışına en büyük eleştiri nedeni, bireysel ruhun ortadan kalkması ile birlikte bireysel sorumluluğun da ortadan kalkmasıdır. Böylece diğer dünya, cennet-cehennem anlamını yitirir. Bu yüzden Katolik Kilisesi İbn Rüşd'ü ruh görüşünü kabul etmez. Bu tartışma XVI. yüzyıla kadar devam eder (Erkızan, 2010: 77).

Aristoteles'in mutluluğu temel alan etik anlayışı İbn Rüşd ile Batı'ya taşındıktan sonra XIII. yüzyılda Paris'te kendisine zemin bulur. Bu mutluluk anlayışında evren iyi,

hoş, yüce ve düzenlidir. Pesimist anlayış kabul görmez. Bu dünya mutluluğu sağlayabilecek altyapıya sahiptir. Yani mutlu olmak için öte dünyaya ihtiyaç yoktur. Etik, erdem mutluluktur. İbn Rüşd'e göre inanç rasyonel olanı denetlememelidir (Erkızan, 2010: 77).

2.2.11. İbn Rüşd'ün Bilimsel Yönü

İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumlarını üç kategoride değerlendirmek mümkündür. Büyük şerhler İbn Rüşd felsefesi ile Aristoteles felsefesinin sentezlenmiş halini, orta şerhler Aristoteles felsefesinin omurgasını oluşturan düşüncelerinin yorumunu, küçük şerhler ise Aristoteles düşüncesinin özetini temsil eder.

Bunun yanında dönemin bilginleri de İbn Rüşd eleştirilerinden nasibini alır. Örneğin, Batlamyus astronomisini eleştiren filozoflar içinde İbn Rüşd de vardır. Hatta denir ki İbn Rüşd'ün bu eleştirileri Kopernik'e (ö. 1543) yol gösteren önemli unsurlardan biridir. İbn Rüşd, eserlerinin tercümelemleri ile birlikte Orta Çağ'da Latin ve Yahudi düşünürler üzerinde etkili olan bu durum, Rönesans'da özellikle Hristiyan düşünürler üzerindeki etki ile devam etmiştir.

2.3. Eserleri

İbn Rüşd pek çok alanda (zoooloji, mantık, fizik, din, psikoloji, tıp, astronomi, politika, ahlak vb.) eser vermiş olmakla birlikte özellikle Aristoteles'in eserlerine yaptığı kısa, orta ve uzun şerhleri ile tanınmıştır. *Bernamecü'l-fakih İbn Rüşd* isimli listede yetmiş sekiz eser sıralanmaktadır. Bu eserlerin devamı olasılığı nedeniyle İbn Rüşd eserleri üzerine çalışmalar Renan'ın (ö.1892) da katkılarıyla devam etmektedir (Karlığa, 1999: 278).

İbn Rüşd'ün eserlerinin seksen civarında olduğu düşünülse de bilinenleri sıraladığımız da tablo şöyledir. Siyaset ile ilgili görüşlerini aktardığı Platon'un *Devlet* kitabının özeti, felsefe öğrenimini savunduğu *Kesin Yapıt* isimli eseri, *Makâle fî Cevher'l-felek* eserinin yanında felsefe-din ilişkisini incelediği *Menâhicü'l Edille*, *Faslü'l-Makâl* ve *Damime* isimli eserleri sayılabilir. *Faslü'l-Makâl* isimli eserinde teoloji ile felsefe arasındaki ilişkiyi inceler. Gazzâlî'ye (ö. 1111) yanıt niteliğinde yazdığı *Tehafütü Tehafütü'l Felâsife* de bir diğer eseridir. *El Külliyyat Fi't Tıb* kitabı ile tıp konusunda önemli

bilgiler verir. *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l Muktesid* (3 Cilt) ve Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Hukuku ile fıkıh alanında görüşlerini sıralar. Aristoteles Metafizik Büyük Şerhi, Psikoloji Şerhi ve Siyasete Dair Temel Bilgiler bilinen başlıca eserleridir (Karlığa, 2014: 49).

2.4. İbn Rüşd Öncesi Batı Düşüncesi

Antik Yunan düşüncesi ile İslam felsefesinin birlikte vücut bulduğu İbn Rüşd, Orta Çağ Batı düşüncesine önemli bir yön vermiş, aklın kendi alanında özgürleşmesini sağlamıştır. İnanç ve aklın kendi alanlarında var olması gerektiği fikri ile özgürleşen aklın yol açtığı etki, Antik Yunan'ın tekrar keşfi ile sonuçlanmıştır (Erkızan, 2010: 74).

İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumlarının Batı düşüncesi üzerindeki büyük etkisi XII. yüzyılda kendisini göstermeye başlarken en önemli kaynağını İslam ve Yahudi düşünürlerin çevirilerinden alacaktır. XIII. yüzyıldan başlayarak XVII. yüzyıla kadar bu etki hızından bir şey kaybetmeyecektir (Birgül, 2010: 245).

İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumları Hristiyan bakış açısının derinden sarsılmasına neden oldu. İbn Rüşd'ün yarattığı bu sarsıntı onun “yorumcu” (*the commentator*) olarak anılmasına neden oldu. Aristoteles'in yorumlanması ile yaratılan bu etkinin kaynağını; dünyanın ezeliyeti, bireysel ölümsüzlüğün imkânsızlığı ve determinizmin kabulünde bulabiliriz. Bu etki karşısında tepki de gecikmeyecek, Büyük Albert *Contra Averroistas*'ı, Aquinalı Thomas ise *Tractatus de Unitate Intellectus*'u yazacaktır (Birgül, 2010: 245).

Ernest Renan'ın, Aristoteles ve Helenizm ile Batı'yı aydınlatan İslam düşünürü dediği İbn Rüşd, etkisini Batı dünyasında XX. yüzyıla kadar sürdürecektir. Bu etkiyi Batı'nın tüm entelektüel ve sanat merkezlerinde görmek mümkündür. Bunun en güzel örneğini Dante'nin (ö. 1321) *İlahi Komedya* isimli eserinde önde gelen filozoflar arasında İbn Rüşd'e yer vermesi ile görebiliyoruz. Akıl-iman ilişkisine sunduğu düşünceler, Meşşâî ekolüne katkıları ve Antik Yunan'a yaptığı yorumlarla Batı düşünce dünyasının mimarları arasında yerini almıştır (Uyanık ve Akyol, 2019: 114).

Batıyı aydınlatan İbn Rüşd'ün yorumları uzun süre Batı üniversitelerinin ders programlarında yerini almış, İbn Rüşd'ün Batıya getirdiği rasyonel yaklaşım felsefe ve

bilime aydınlık bir yol açmıştır. Tüm yasaklamalara rağmen İbn Rüşd'ün bu etkisi uzun süre devam etmiştir (Birgöl, 2010: 245).

Endülüs'te Muvahhidler'in egemen güç olduğu dönemde, düşünürlerin üzerinde herhangi bir baskı uygulanmadığı için felsefe ve kelam alanlarında yetişen filozofların önü açılmıştır. Böylece İbn Rüşd'e felsefi bir zemin hazırlayacak olan İbn Bacce (ö. 1139) ve İbn Tufeyl (ö. 1185) var olma imkânı bulmuştur. İbn Rüşd de bu filozofların ardından Endülüs ve Batı'nın sembol ismi haline dönüşmüştür (Azimli, 2009: 86).

İbn Rüşd'ün Latin dünyasında XVII. yüzyılla birlikte etkisini yitirmeye başlamasını Ernest Renan'ın 1852 yılında *Averroes et Averroism* isimli eseri durdurmuştur. Bu eserle anlaşılmıştır ki İbn Rüşd Antik Yunan düşüncesini Batı'ya tanıtmakla kalmamış aynı zamanda akılcılığı, bilimselliği ve modern düşünceyi dinsel dogmalardan da kurtaracak zemini oluşturmuştur. Bu çıkarsamaya karşı çıkan Gauthier gibi düşünürler olsa da ortak kanaat akıl-iman ilişkisinde ve Aquinalı Thomas ile Albertus Magnus'a İbn Rüşd'ün yaptığı katkıların yadsınamaz olduğudur (Birgöl, 2010: 245).

Orta Çağ düşünce tarihine baktığımızda, varoluşun ruhsal ve duysal yönlerinin bulunduğunu görmekteyiz. Bu iki varoluşun aslı, gerçek olanı, aşkın olan ruhsal yöndür. Duyusal olan varlık alanı bir ruhsal varlık alanının yansımasından, gölgesinden ibarettir. Dolayısıyla duysal olan bu varlık alanını bir gerçeklik olarak görmek mümkün değildir. Aşkın olan Tanrı'nın varlığı tek gerçeklik ve tek yaratan güç olarak karşımıza çıkar. Soyut olarak kabul edilen asıl olanın bilgisine Orta Çağ'da iman etmiş, kutsanmış bir sezgi ile ulaşmak mümkündür. Episteme'nin yani bilginin ancak ruhsal olana ait olabileceğini, içinde bulunduğumuz evrenin ancak sınırları olabileceğini ayrıca vurgulamalıyız. Tümele ait bilgiye, aşkın hakikate ancak bu sezgi gücüne sahip olan seçilmiş insanların ulaşabileceğine olan inanç, bizi metafizik alanın ruhban sınıfına ulaştırır ki, bu da vahye dayalı bilginin hem kutsallığını hem de bu bilgiye ulaşabilen ayrıcalıklı kişilerin kutsanmışlığını ortaya çıkarır. Vahye dayalı olan dil kendine özgü simgeleri olan, içsel anlamlar içeren, yorum gerektiren ve bu yorumlamanın sadece seçilmiş bir zümre tarafından yapılabileceği düşüncesi çağın egemen gücünü, sınıfını da belirlemiş, dilin görünen anlamını sıradan insanlara bırakmıştır. İçsel olanın vahye dayalı olanda aranması, yegâne bilgi kaynağını da tarif etmiştir (Aydın, 2015: 5).

Ayrıca X. yüzyıl Batı düşünce çevrelerinde okuryazarlığın son derece sınırlı olduğunu görüyoruz. Okuryazarlık sadece Kilise elitlerinin faaliyet alanı içindedir. Kilise dışında yer alan aristokrat sınıfta bile okuryazarlık oranı çok düşüktür. Eğitim öğretim etkinlikleri Kilise tarafından organize edilmekte, bürokrasi Kilise rahipleri sayesinde işlemektedir. Kilisenin insan yetiştirme faaliyetinde Latinceyi eğitim öğretim dili olarak belirlemesi ve bu eğitimi erkek çocuklara vermesi okuryazarlık oranının düşük kalmasında önemli etkenlerdendir (Sebetci, 2016: 102).

Müslümanların Orta Çağ düşünce tarihi içinde en yüksek seviyede bulunduğu dönem olan XI. ve XII. yüzyıllarda, Batı düşünce sistemine baktığımızda politik, ekonomik, bilimsel ve felsefi olarak çöküş yaşadığını, geride kaldığını görüyoruz. Bu geride kalışı sonlandıran etkenlerden birinin de Müslüman filozofların eserlerinin tercüme faaliyetlerinin başlamasıdır diyebiliriz. Tarımsal faaliyetlerin artması, Endülüs Emevi devletinin kurulması, Haçlı seferleri ile Müslüman Dünyası'na giriş yapılması, Moğol istilasından kaçan Müslümanların taşıdığı bilgi birikimi gibi nedenleri de unutmamak gerekir. Tüm bunlara ek olarak kurulan okulları da değişimin önemli nedenleri arasında değerlendirmeliyiz (Sebetci, 2016: 103).

Orta Çağ felsefesi başlangıçta Kilise Babalarının mitolojik inançlara karşı yapmış olduğu akla uygun temellendirmeler ile birlikte gelişme göstermeye başlamış, Kilise dogmalarını Antik Yunan felsefesine karşı var etmeye çalışmıştır. Eski ve Yeni Ahit bilginin tek kaynağı olarak görülmüştür.

Felsefe, Orta Çağ döneminin başlangıcında (Patristik dönem) Kilise dogmalarının açıklanması görevini yerine getirirken Yeni Platoncu bir anlayışa evrilmiştir. Akademi'de yer alan septisizm düşüncesine karşı Kilise kendi inancını açıklama ve savunma arayışına girer. Orta Çağ felsefesinde Kiliseye bağlı bir düşünce sistemi oluşturulurken bu felsefi yapıyı oluşturmaya çalışan Kilise Babaları terimlerini Antik Yunan felsefesinden almışlardır. Bir anlamda eleştirdikleri Antik Yunan felsefesini Hristiyan inancının inşasında kullanmışlardır. Bu inşa hareketinde karşı olduğu Antik Yunan felsefesini politeist olarak kabul edip kendisini monoteist bir konumlandırmayla göstermeye çalışarak bir anlamda kabul edilebilir bir farklılıkla kendisine yeni bir zemin yaratmaya çalışmıştır. Hristiyanlığın tüm bu çabalarında faydalandığı en önemli Antik Yunan filozofu Platon olmuştur. Ancak daha sonra Aristoteles etkisi başlayacaktır ki Platon, Aristoteles öncesi

son etkili figür olacaktır. Bu süreç devam ederken diğer yandan İslam Dünyasının Avrupa'ya ulaşması ile birlikte çeviri faaliyetleri başlamış, İslam dünyası da Antik Yunan eserleri ile tanışmıştır (Çüçen, 2017: 558).

Orta Çağ'ın, Hristiyanlığı temele alan, Yeni Ahit'ten başka kaynak kabul etmeyen bir dönemi anlatması, bu döneme giriş yapan Endülüs Emevilerinin tercüme faaliyetleri ile köklü bir değişiklik gösterecektir. Felsefede yeni bir dönemin başlangıcının işaretlerini veren tercümele aynı zamanda yeni ve aydınlık bir dönemin habercisi de olacaktır. MS. XIII. yüzyıl ile MS. XV. yüzyıl arasında Batı dünyasında görülen dogmalara dayalı bakış açısının etkisini yitirmesi, büyük oranda Endülüs'ün getirdiği yeni paradigma ile Aydınlanma yolunda en büyük unsur olacaktır (Dereköy, 2013: 8).

Müslüman akınlarının Avrupa içlerine doğru yaklaşması, İspanya, İtalya ve Sicilya üzerinden Emevi kültürü ve bilimsel, felsefi, entelektüel birikiminin bu coğrafyaya yerleşmesine, Doğulu düşünürlerin etkisinin artmasına neden olmuştur. Bunun yanında Haçlı Seferleri ile Doğu dünyasının bilimsel ve kültürel kimi unsurlarının Batı dünyasına taşınması, Moğol seferlerinin yarattığı yıkımdan kaçan düşünürlerin Batıya yönelmesi, Batının Doğu etkisinde kalma nedenlerindedir denebilir. Orta Çağ Avrupa'sında siyasal, kültürel ve ekonomik istikrarsızlık, XI. yüzyıl sonlarında kentleşmenin artmaya başlaması, ekonomik refahın da artmaya başlamasına neden olur. Tarım alanında yaşanan gelişmeler özellikle ekinlerin döngüsel ekilmesi, basit aletlerin kullanılmaya başlanması, nüfusun artmasına ve kentlerin kalabalıklaşmasına neden olmuştur. Ekonomik kalkınma, güvenliğin sağlanması, kentlerin artması ve çeviri faaliyetleri Avrupa Orta Çağ'ının seyri hakkında bilgi vermektedir (Sebetci, 2016: 94).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İBN RÜŞDÇÜLÜK VE BATI DÜŞÜNCESİNE ETKİSİ

Bu bölümde Batı düşünce dünyasında ekol haline gelen İbn Rüşdçülük düşüncesi anlatılmaya çalışılmıştır. İbn Rüşdçülüğün Batı entelektüellerine etkisi ve İbn Rüşd karşıtlarının felsefi görüşleri betimlenmiş, İbn Rüşdçülüğün Batı felsefesine etkisi vurgulanarak bölüm içeriği oluşturulmuştur.

3.1. İbn Rüşdçülük (Averroizm)

İbn Rüşdçülük 1200'lü yılların ilk çeyreğinde etkisini göstermeye başlar ve 1200'lü yılların son çeyreğinde de Katolik Kilisesinin tepkisini çeker. 1277 yılında Paris'te Rahip Etienne Tempier İbn Rüşdçüleri Hristiyanlığa karşı olmakla (Heathen) suçlar. İbn Rüşd'ün rasyonel düşüncesi yasak olarak ilan edilen 219 görüşten biridir. Sonraki dönemde bir başka rahip Ramon Llull üniversitelerdeki İbn Rüşdçülere karşı harekete geçer ve onları olumsuzlamak için Averroistae olarak anmaya başlar. XIX. ve XX. yüzyıllarda Averroizm olarak karşımıza çıkan İbn Rüşdçülük tanımı Orta Çağ'da Latin düşüncesinde Kilise tarafından olumsuz bir anlamda kullanılmıştır. Orta Çağ Batı düşünce tarihinde düşünürlerin kendisini İbn Rüşdçü olarak adlandırmaya başlamaları XIV. yüzyılın ortalarına denk gelecektir (Erkızan, 2010: 74).

İbn Rüşd'ün Batı dünyasındaki etkisi Doğu dünyasına oranla daha fazladır. Ancak son dönemlerde İslam dünyasında tekrar adından söz edilmeye başlanmasının nedeni olarak köktendinci akımlara karşılık modern toplum düzeni ile dini inanç alanının bir arada var olabilme düşüncesine temel arama çalışmaları olabilir. İbn Rüşd'ün Aristoteles akılcılığı ile iman ve felsefe arasında bir uzlaşma ortaya koyması, yaşadığı dönemi aşan günümüz modern hayatının problemlerine çözüm arayan bir çerçeve çizmesi, belki Doğu dünyasının aydınlanma tartışmalarına sağlayacağı katkı ile öne çıkmasını sağlayacak ve Batı dünyasında yarattığı etki ile benzer bir etki yaratacaktır (Gündoğdu, 2007: 25).

İbn Rüşd etkisini bize etraflıca anlatan Ernest Renan'ın *Averroes et l'Averroisme* isimli eserinin etkisi altında kalan ve İbn Rüşd'ün Batı düşünce dünyasında oynadığı rolü bilimsel ve felsefi alanda önceleyen Batılı ve Doğulu kimi düşünürler İbn Rüşd'ün etkisi

konusunda hemfikirdir diyebiliriz. Hatta XVII. ve XVIII. yüzyılda karşılaştığımız Aydınlanma hareketlerinin temellerinin Descartes, İbn Rüşd ve Latin İbn Rüşdçülüğü ile atıldığını söyleyebiliriz (Gündoğdu, 2007: 26).

İbn Rüşd'ün Batı Orta Çağ Skolastik düşüncesinde ilk etkilediği kişilerden biri olan Büyük Albert, İbn Rüşd'ün düşüncelerinin Hristiyan dogmalarıyla çatışmaya başladığını fark ettiğinde eleştirilerinin yönünü İbn Rüşd'e yöneltir (Lorca, 2008: 3).

Batı da İbn Rüşd'ün, Kilise karşıtı rasyonelliği, özgür düşüncüyü, imana karşı felsefeyi ya da akıllı ve Aydınlanmayı savunduğu algısı yerleşirken durumun böyle olmadığını iddia eden düşünürlerle de karşılaşırız (Gündoğdu, 2007: 26).

XIII. yüzyılla birlikte Batı'da Aristoteles ilgisi ortaya çıkarken Aristoteles'in eserlerinin Latince tercümelerinin ve yorumlarının olmaması hatta Batı'da İslam dünyasında üç yüz yıldır var olan bir yorum geleneğinin olmayışı batılıları Aristoteles yorumcusu İbn Rüşd'ün eserlerine yöneltmiş ve bu yorumların çeşitli Avrupa üniversitelerinin müfredatlarına girmesini de sağlamıştır. Galileo ve Newton, Aristoteles'in Güneş merkezli evren anlayışını eleştirirken, Roger Bacon deneysel bilimini inşa ederken yararlandıkları yegâne kaynak İbn Rüşd'ün yorumları olmuş ve büyük bir ittifakla Batı dünyasının bilimsel ve felsefi bir Aydınlanma zeminine ulaşmasında düşünceleri büyük bir etki yaratmıştır (Gündoğdu, 2007: 26).

İbn Rüşd'e eleştiriler yönelten ancak İbn Rüşd'den en fazla etkilenen düşünürlerden belkide en ünlüsü Büyük Albert'in öğrencisi Aquinalı Thomas'tır. Aquinalı Thomas kendisinden önceki Skolastik düşünürlerin yapmadığı bir şeyi yaparak İbn Rüşd düşüncesini incelemiş ve etkilenecek eserlerinde bu etkiyi belli etmiştir (Lorca, 2008: 3).

Peki İbn Rüşd ile İbn Rüşdçüler arasında düşünsel olarak bir fark var mıdır, sorusu tartışılan bir konudur. Burada önemli bir ayrımı hatırlatmamız gerekir, İbn Rüşd'ün Aristoteles üzerine yazdığı şerhler Latinceye tercüme edilirken kendisine ait olan görüşler de Aristoteles'e aitmiş gibi algılanmıştır. Bunun yanında Aristoteles ile inançsal alanın uyumunu anlattığı eserler şerhleri kadar dikkat çekmemiştir. Bu nedenlerle İbn Rüşd ile İbn Rüşdçülük arasında bir farktan bahsedebilssek bile genel hatlarıyla örtüşen bir durum olduğunu da teslim etmemiz gerekir (Gündoğdu, 2007: 27).

Yahudi İbn Rüşdçüler, İbn Rüşd'ün din ile felsefe ayrımını anlattığı eserlerine önem vermiş ve tercümelerini yapmışlardır. Bu eserlerinde İbn Rüşd'ün Aristoteles'den farklılaşan düşüncelerine tanık oluruz. Bu konudaki İbn Rüşd düşüncesinin Batı düşünce dünyasına yaptığı etki belki de şerhlerinden daha fazla ve kıymetlidir. İbn Rüşd'ün din muhalifi olarak anılmasına engel olan durum, *Fasl'ul Makâl* ve *Tehâfütü Tehâfütü'l-Felâsife* eserlerinde akıl ile iman uzlaşısını yapması, çifte hakikat konusunda halkın hakikati ile entelektüellerin hakikatının farklı olduğu tartışmasında görüş belirtmemesidir. İbn Rüşd bu tartışmada akıl ile imanı aynı hakikate giden farklı yollar olarak yorumlar. Bu nedenle İbn Rüşd için imanı yadsıyan akli ya da felsefeyi tek yol olarak gören bir filozof demek pek mümkün gözükmemektedir. İbn Rüşd'ün benimsediği bu düşünceyi paylaşan İbn Rüşdçüler olduğunu da söylememiz gerekir, John de Jandun, Siger de Brabant bu İbn Rüşdçüler arasında sayılabilir. Felsefe ile imanın çelişik olması durumu mümkün gibi görünüyor olmasına rağmen aslında mümkün değildir. Dinsel ifadelerin görünür anlamı dışında derin anlamını incelediğimizde aslında felsefe ile din arasında bir tutarsızlığın olmadığı görülecektir. Bu derin incelemeyi filozofun yapması gerektiğini söylemesi nedeni ile belki de İbn Rüşd'ün felsefeye ön verdiği sanılmış olabilir. İbn Rüşd din ile felsefeye, hakikate ulaşmada eşit önem verirken dinsel ifadelerin incelenmesi içinde filozofun daha ehil olduğunu söylemiştir. Hatta felsefenin önemini Kur'an'da geçen ifadeler ile göstermeye çalışır (Gündoğdu, 2007: 27).

3.2. Latin İbn Rüşdçülüğü

İbn Rüşdçülük (Averroisme) Batı düşüncesi içinde İbn Rüşd'ün etkili olması ile birlikte onun düşüncelerine verilen isim olarak karşımıza çıkar. Bu düşünce İslam düşünce dünyasındaki Meşşâî ekolüne denk gelir. İbn Rüşd'ün Aristoteles'e yazdığı şerhler dolayısıyla etkisinin hemen yayılmaya başlaması ona karşı olan bir kesimi de ortaya çıkarmıştır. Bu kesim bile İbn Rüşd'ü eleştirirken yararlanmaya çalıştığı Aristoteles düşüncesini yine İbn Rüşd'ün şerhlerinden öğrenecektir. Aquinalı Thomas bunun en güzel örneğidir. Bütün bunların yanında İbn Rüşdçülük, Kilise karşıtı olan ve bunu açıklayamayan birçok düşünüre de düşüncelerini İbn Rüşd'e atfetmeleri nedeniyle ev sahipliği yapmıştır. Jean de la Rochelle bu durumu doğrulayan bir örnektir. İbn Sînâ'ya ait olan görüşünü İbn Rüşd'e mal etmiştir. İbn Rüşd'ün Aristoteles'e ait olan *De Anima* eserine yazdığı şerhin çevirisinin yapılmasıyla durum açıklığa kavuşacaktır (Karlığa, 1999: 269).

Batı düşünce dünyasının Aristoteles düşüncesi ile karşılaşmasını ilk olarak Roma döneminde Boethius'un yaptığı tercümelere bağlamak yanlış olmaz. Daha sonra XII. ve XIII. yüzyılda İbn Rüşd'ün de içinde bulunduğu dönemin geldiğini ve bu dönemi de XVI. yüzyılda başlayan modern dönem öncesi çalışmaların takip ettiğini söyleyebiliriz. Bu dönemler için İbn Rüşd'ü de kapsayan ikinci dönem Aristoteles düşüncesinin kapsamı açısından en geniş dönemi oluşturur. Bu bütünlüklü algı tıp, felsefe, doğa, mantık gibi alanlarda Yahudi ve Müslüman filozoflarca yapılan şerhleri de kapsayacak, Aristoteles düşüncesine bu şerhlerde eklenecektir. İbn Rüşd şerhlerini diğer şarihlerin yaptığı gibi betimleme şeklinde yapmamış, üst düzey özgün bir üslup geliştirmiş, çeşitli düşünörlere atıflar yapmış (Afrodisyaslı İskender, Themistius, Theophrastus, Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Bacce vb.) Aristoteles'e ait olmayan düşünceleri ayıklamaya çalışmıştır. Bu durum İbn Rüşd şerhlerinin diğer şerhlere göre neden önde olduğunu bize göstermektedir. Aquinalı Thomas gibi filozoflarca yapılan Aristoteles şerhlerinin Katolik Kilisesine uygun biçimde yorumlanma çabası Aristoteles düşüncesini kendi bağlamından çıkarmış farklı bir düşünceye dönüştürmüştür. Cabiri, İbn Rüşd'ün Aristoteles düşüncesini kıyas düzeyinden burhan düzeyine çıkardığını söyler. (Korkut, 2009: 153-155).

Roger Bacon'ın, Adam de Buckfield'in ve Albertus Magnus'un İbn Rüşd'den hemen XIII. yüzyılda etkilendiğini görüyoruz. İbn Rüşd'ü olduğu için Kilise tarafından cezalandırılan, Aquinalı Thomas ile Albertus Magnus'un tepkisini çeken ve ardından çalışını tarafından öldürölen Siger de Brabant, Aristoteles ve İbn Rüşd düşüncesinin insanoğlunun felsefi düşünce serüveninin zirvesi olduğunu belirtir (Karlığa, 1999: 269).

Doğu ve Batı düşünce dünyasının iki önemli figürünün yani İbn Rüşd ile Aquinalı Thomas'ın akılların birliğı konusunda ortak bir paydada buluşmuş olması bu iki düşünce dünyasının ender olarak birleştiğı bir durumu istemeyerekde olsa oluşturmuştur. Bu iki düşünce dünyasının birleştiğı fikri ortaya koyan akıl İbn Rüşd aklıdır (Dönmez, 2009: 122).

Aydınlanmaya kadar Batı'nın en etkili düşüncesi olan İbn Rüşdçölük İtalyan yazar Dante'nin de dikkatini çekmiş ve Dante 'mutluluk' anlayışını İbn Rüşd'ün düşüncelerine dayandırmıştır. Dante dışında Marsilio Mainardini *Defenseur de la paix* isimli kitabında İbn Rüşd'ün, Platon'un *Devlet* isimli kitabı için yazdığı şerhi dikkate alan bir devlet tasarlar. Bu görüş aynı zamanda Batı'da çoğulculuk, laiklik ve demokrasi anlayışını da

hazırlayacaktır. Rönesans öncesi İtalya’da Bologna ve Padoa şehirlerinde İbn Rüşd’ü düşünce akademik çevrelerde entelektüel hayata yön veren düşünce olmuştur. Bu durumun böyle olmadığını söyleyen Orta Çağ tarihçisi Etienne Gilson gibi düşünürler olsada daha sonra Bruno Nardi’nin yaptığı çalışmalarda durumun tam da yukarıda değinildiği gibi olduğu ortaya çıkmıştır. İbn Rüşd’ün eseri 1472 yılında Padoa’da basıldıktan sonra, 1476 yılında Venedik’te Paolo Nicoletti İbn Rüşd’ün “*Summa naturalium*” eserini yayımlar. Daha sonra Gaetano de Thiene (ö. 1547), Nicoletta Vernia, Augustino Nifus, Alessandro Achillini (ö. 1512) gibi düşünürler İbn Rüşdçülük ekolünü devam ettirirler (Karlığa, 1999: 270).

İbn Rüşd düşüncesi XIII. yüzyıl Avrupasında etkili olmuş ve Averroes adıyla tanınmıştır. XIII. yüzyılda ortaya çıkmasının temel nedeni Aristoteles şerhleridir. Latin dünyasında XVI. yüzyıla kadar devam eden süreçte kalıcı bir etki yaratan İbn Rüşd düşüncesinin Avrupa düşünce dünyasında izlerini XIX. yüzyıla kadar götürmek mümkündür (Yıldırım, 2012: 94).

Latin İbn Rüşdçülerin görüşlerinin çoğunun İbn Rüşd’ün düşünceleriyle örtüştüğü görülmektesede bu durum Latin İbn Rüşdçülerin bütün düşünce yapısı için aynı değildir. Metafizik, psikoloji, fizik, ahlak ve politika gibi konuların sonuçları İbn Rüşd ile İbn Rüşdçüler arasında belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir (Karlığa, 1999: 270).

İbn Rüşd’ün Aristoteles’in *De Anima* isimli eserine yazdığı büyük şerh, Orta Çağ Latin dünyasında “*töz*” tartışmasını gündeme getirmiştir. İbn Rüşd’ün yazdığı şerhin etkisinin büyük olması hem Augustinusçu görüşe alternatif oluşturması hem de İbn Rüşd’ün Aristoteles yorumcusu olarak tanınan bir figür olmasından kaynaklanmıştır. Bu durum İbn Rüşd’ü Latin dünyasında sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısının önemli bir ismi yapmıştır (Karlığa, 1999: 270).

İbn Rüşd düşüncesinin Doğu’da Batı düşüncesine yaptığı etkiyi yapmadığını görüyoruz. Batı düşüncesinde İbn Rüşd temsilcileri ağırlıklı bir yer kaplarken ki bunlar arasında; Maymonides (ö. 1204), Siger de Brabant (ö. 1284), Moses ben Tibbon (ö. 1236), Levi ben Gerson, Albertus Magnus (ö. 1280), Thomas Aquinas (ö. 1274) sayılabilirken Doğu’da İbn Rüşd temsilcisi olarak gösterebileceğimiz pek kimse yoktur. Bunun nedenlerini iki başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi İbn Rüşd’ün Arapça eserlerinin yakılmış olmasına karşın Latince eserlerinin aynı sonla karşılaşmaması, ikincisi

ise baskıcı Skolastik Batı dünyasının İbn Rüşd dolayısıyla Aristoteles düşüncesiyle tanışmasının ardından bu baskı karşısında nefes alabilecek bir alan bulmasıdır. Yani Batı dünyasının ihtiyaç duyduğu 'akıl' İbn Rüşd'le karşısına çıkmıştır. Doğu dünyasında ise baskıcı Skolastik bir durum olmadığından ya da yadsınan bir 'akıl' olmadığından ihtiyaç duyulan bir 'akıl' da olmamış, keskin bir değişim yaşanmamıştır. Bir başka etken olarak da Endülüs Emevileri'nin İbn Rüşd'ün ölümünün ardından yıkılması ve İbn Rüşd'ün düşüncelerinin yaşayacak bir ortamının kalmamasıdır (Yıldırım, 2012: 97-98).

İbn Rüşd'ün Aristoteles'in eserlerine yazdığı özellikle de *De Anima* isimli eserine yazdığı büyük şerh'in Latinceye çevrilmesi ile birlikte Latin İbn Rüşdçülüğü genel karakteristiğini Paris Güzel Sanatlar Fakültesindeki hocalarla kazanmış, karşılığında da Teoloji Fakültesindeki Aquinalı Thomas ve Boneventura gibi hocalar yerleşmiştir. Bu durum aynı zamanda felsefe ve Kilise dogmalarının karşılaşması demektir. Aquinalı Thomas, İbn Rüşd'ün Aristoteles'i anlayamadığını iddia ederken Bonaventura ve Siger ise İbn Rüşd'üleri sapkın olarak nitelendirmiştir. Aquinalı Thomas İbn Rüşd ile düşünceleri İbn Rüşd'ün düşünceleri ile tam olarak örtüşmeyen İbn Rüşd'üler arasında herhangi bir ayrıma gitmeden ve İbn Rüşd'e ait olmadığı halde bazı düşünceleri de İbn Rüşd'e atfederek eleştirilerde bulunur. Bu duruma örnek olarak Aquinalı Thomas, Aristoteles'in edilgin aklının İbn Rüşd'de heyulani akla dönüştüğü, bu aklın beden ile birleşik olmadığı ve ortak aklın var olduğu gibi düşüncelerin Aristoteles'in düşüncelerinin yanlış yorumu olduğunun göstergesi olduğunu belirtir (Karlığa, 1999: 270).

Aquinalı Thomas'ın bu eleştirilerine Siger *De Anima Intellectiva* isimli eseriyle cevap verecektir. Siger bu eserinde nefis ile beden birliktedir ancak nefsin de bir organ olması durumunda ya da bedenin de düşünebilmesi yoluyla var olabileceğini, bu durumun da mümkün olmadığını belirtir. Aslında İbn Rüşd'e atfedilen akılların birliği görüşü hatalı bir yorumdan kaynaklanmakta, dolayısıyla Aquinalı Thomas İbn Rüşd'ü eleştirirken onun çizgisinden gitmekte Siger ise yanlış bir yorumun takipçisi olmaktadır (Karlığa, 1999: 270-271).

XII. yüzyılın sonlarında Aristoteles düşüncesinin Avrupa'da etkili olmaya başlamasıyla İbn Rüşd'de etkili olmaya başlamıştır. Bu öne çıkış dolayısıyla İbn Rüşd Batı dünyasında modern bilimin kurucularından sayılmıştır. İbn Rüşd önce Yahudi düşünürler arasında (Maymonides, Yusuf b. Yehuda) daha sonra da Hristiyan düşünürler arasında

tanınmaya başlar. Eserleri Arapçadan İbraniceye, İbraniceden de Latinceye çevrilmiştir. İbn Rüşd düşüncelerine baktığımızda hem Latin İbn Rüşdçülüğü üzerinde hem de Doğu dünyası ile Batı dünyası arasında uzlaşım sağlamada önemli bir etken olduğunu görüyoruz. (Yıldırım, 2012: 99-100).

Aquinalı Thomas'ın düşünceleri İbn Rüşdçülük ile karşı karşıya gibi görünse de bir kısım felsefi konularda İbn Rüşdçülük ile ortak paydalarda yer alması sonucu, eleştiriler oklarını üzerine çeker ve 1277 tarihli yasaklananlar listesinde bazı düşünceleri yer alır. Bunun yanında Siger Fransız engizisyonunun ölüm kararından ancak affını dileyerek kurtulur. 1277 yılında Kilisenin kararları Meşşâî akımına da bir tepki niteliğindedir. Ancak tüm bunlar olurken Dante ilahi komedyasında cennette var olan bir grup insanı Aquinalı Thomas'ın ışığı altında Albertus, Areopagite, Boethius ve Siger olarak tasvir eder. Dante bu insanları İbn Rüşd ortaklığı dolayısıyla bir araya getirmiştir. Birbirine karşıt bu insanlar takip ettikleri ya da karşıtı oldukları İbn Rüşd'ün düşünceleri ile Batı düşünce tarihinde bir kırılma yaratmışlardır (Karlığa, 1999: 271).

XIII. yüzyılın başından itibaren Avrupa'da İbn Rüşd dolayısıyla Aristotelesçiliğin yeniden doğmaya başlaması, İbn Rüşd'ün Aristoteles şerhlerine bağlı kalmadan bilinmeye çalışılan önemli bir figür haline gelmesine yol açmıştır. Hem Yahudi hem de Hristiyan filozoflar ya da düşünürlerin İbn Rüşd eserlerine önem atfedip çevirmeleri Batı dünyasında İbn Rüşd'e hatırı sayılır bir konum sağlamıştır (Yıldırım, 2012: 99-100).

Aquinalı Thomas'ın eleştirileri İbn Rüşdçülüğe karşı tutarlı olsa da İbn Rüşd'ün düşüncelerine karşı tutarlılığı tartışmalı durumdadır. Çünkü akıl konusunda İbn Rüşd'ün tam olarak vurguladığının ne olduğu çok açık görünmemektedir. Ancak İbn Rüşd'ün bilinen düşüncelerine karşılık Aquinalı Thomas'ın eleştirilerinin haklılık payının pek fazla olmadığını söylemek gerekir (Karlığa, 1999: 271).

Aquinalı Thomas, İbn Rüşd'ün insandan ayrı olarak nitelendirmediği sadece nefsin bir ögesi olarak kabul ettiği heyulani akılı yanlış tercüme ya da yorumla insandan bağımsız bir akıl olarak değerlendirildiğini düşünerek eleştirmiş ve İbn Rüşd ile aslında aynı şeyi söyler duruma gelmiştir. Burada muhtemeldir ki Aquinalı Thomas İbn Rüşd'ün etkin ve edilgin akıl birliğini heyulani aklın akıllarla birliği olarak karıştırmıştır (Karlığa, 1999: 271).

İbn Rüşd'ün Latin dünyasında yarattığı etki sarsıcı olmuş, modern dönem bilim, felsefe ve düşüncelerinin oluşumunda yol gösterici olduğu kabul edilmiştir. Günümüzde Avrupa Birliği gibi siyasi, felsefi ve bilimsel altyapıya sahip kurum ve kuruluşlar, İbn Rüşd'ü Avrupanın fikirsel mimarlarından biri olarak kabul etmişlerdir (Yıldırım, 2012: 99-100).

İbn Rüşd düşüncesinin Doğu/İslam coğrafyasından çok Avrupa coğrafyasında tanınması, anlaşılması, yayılması ve etkili olması sonucunda, doğal olarak ona bağlı ya da onun düşüncelerini benimseyen bir grubun veya ekolün Batı dünyasında ortaya çıkmasını sağlamıştır. Doğu coğrafyasında İbn Rüşd'ün izinden gittiğini ya da onun düşüncelerinin temsilcisi olduğunu beyan eden herhangi bir düşünürle rastlamıyoruz. Batı düşünce dünyasında Musa b. Meymun (ö. 1204) daha sonra Siger de Brabant (ö. 1284), Albertus Magnus, Aquinalı Thomas gibi hem onun düşüncelerini benimseyenleri hem de eleştirenleri sıralamak mümkündür. Bu durumun nedenlerine baktığımızda İbn Rüşd eserlerinin çevirilerinin akademik çevrelerde yer bulması ve korunması, bunun yanında Skolastik, baskıcı Orta Çağ düşünce ortamında İbn Rüşd'ün yaptığı akılcı açıklamaların o dönem entelektüelleri arasında bir soluklanma imkânı vermesi sıralanabilir. Bu soluklanma ile birlikte İleri sürülen akılcı açıklamalar aynı zamanda bilimsel çalışmaların doğmasına zemin teşkil etmiştir. Skolastik Orta Çağ düşüncesinin yarattığı karamsar ve baskıcı durum bu durumdan kurtulma aracı olarak İbn Rüşd düşüncelerini kullanmış ve bir anlamda Aydınlanmaya giden yolun taşları döşenmeye başlanmıştır. Uzun süren Orta Çağ Skolastik dönemi boyunca yeterli tepkisel enerjiyi biriktiren Batı dünyasında İbn Rüşd gerekli olan yolun aydınlatıcısı konumunu kazanmıştır. Belki de Doğu/İslam dünyasında Batı dünyasında olduğu kadar Orta Çağ boyunca baskıcı, karamsar bir anlayış, atmosfer oluşmadığından İbn Rüşd düşüncesine Batı dünyası kadar ihtiyaç hissetmedi. İbn Rüşd'ün rasyonel bakış açısı her ne kadar bir nebze Doğu dünyasında kendisini hissettirmiş ise de Batı düşünce dünyasında yaptığı büyük etkiyi yapmamıştır. (Yıldırım, 2012: 97-98).

İbn Rüşdçüler, felsefi olarak, insanların tek bir aklın üyesi olduklarını, mutluluğa bu dünyada kavuşulabileceğini, evrenin başlangıcı ve sonunun olmadığını savunurlar. 'Çifte hakikat' görüşünü benimsedikleri, imanla ulaşılan hakikat ile akıl yoluyla ulaşılan hakikatin uzlaştırılmasının mümkün olamayacağını söylemek gerekir (İskenderoğlu, 2009: 428).

İbn Rüşd'ün eserleri öncelikle Yahudi düşünürler tarafından Arapça'dan İbranice'ye çevrilmiş daha sonra İbranice eserler Latince'ye tercüme edilmiştir. Ancak bu durum bütün eserleri için geçerli değildir, İbn Rüşd'ün bazı eserleri doğrudan Arapça'dan Latince'ye tercüme edilmiştir. Bu durumda olan on beş eser olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla çeviriler yoluyla İbn Rüşd hem Yahudi hem de Hristiyan düşünce dünyasını etkilemiştir demek doğru olacaktır (Yıldırım, 2012: 99-100).

Orta Çağ İslam coğrafyasının etkili filozoflarının eserlerinin çevirileriyle Latin dünyası, rasyonel Antik Yunan ve İskenderiye felsefesi ile tanışmış ve İbn Rüşd şerhleriyle Aristoteles düşüncesi etkili olmaya başlamıştır. Çeviri faaliyetleri önce XI. yüzyılda İtalya'da başlamış, XII. yüzyılda İspanya ve Güney İtalya'da hız kazanmıştır (Yıldırım, 2012: 99-100).

Batı düşünce dünyasında İbn Rüşd'ün önemi daha çok Aristoteles yorumcusu olmasından kaynaklandığı için kendi düşünceleri yorumları kadar etki etmemiştir. Bunun yanında Orta Çağ Batı düşünce dünyasında İbn Rüşd'ün kendi düşünceleri ile Aristoteles yorumlarının ayrımını yapmak pek kolay değildir. Buna bağlı olarak o dönem taraftarlarını İbn Rüşd'ü ya da Aristocu olarak ayırabilmek de mümkün görülmemektedir. Bunun yanında İbn Rüşd'ün kullandığı sistemin onu yanlış anlamaya imkân vermesi dolayısıyla filozofun salt kendi düşüncesini yansıtan bir ekolün oluştuğunu söylemek zordur. Bu yüzden İbn Rüşd'ülük olarak isimlendirilen görüşün yüzde yüz İbn Rüşd'e ait düşüncelerden oluştuğunu iddia etmek ancak yüzeysel bir bakışla mümkündür (Korkut, 2009: 155).

Batı dünyasında İbn Rüşd ismi ilk olarak Raul de Longchamp'a (ö. 1215) ait bir eserde görülür. Oxford çevrelerinde tanınmaya başlayan İbn Rüşd'ün isminden söz edilmeye başlanırken, Michael Scot (ö. 1232) çevirileri tanınmasında asıl etkiyi yapmıştır. Michael Scot dışında Toledo'da Cremonalı Gerard'ın (ö. 1187) yaptığı çevirilerde İbn Rüşd etkisine yardımcı olacaktır. İbn Rüşd eserlerinin ardından yaptığı şerhlerde bir süre sonra çevirisi yapılan eserler arasına girmiştir. Şerhleri çeviren yine Michael Scot'tur. Michael Scot aynı zamanda Bitrucci'nin (ö. 1217) eserlerindeki çeviren kişidir. XIII. yüzyılın başlarında İtalya'ya giden Michael Scot, Sicilya Kralı'nın sarayında çalışmaya başladığında da İbn Rüşd çevirilerine devam eder. Michael Scot'un şerhler arasında yaptığı ilk çeviriler, *Metafizik*, *Fizik*, *Ruh Üzerine*, *Gökler Üzerine*, *Oluş ve Bozuluş Üzerine* ve

Meteoroloji şerhleridir. İlk çeviriler 1220 ile 1224 seneleri arasında yapılmış 1231 senesinde önemli eserlerinin çevirisi tamamlanmıştır. Batı dünyasında tanınması özellikle *Makâle fi cevheri'l-felek* isimli eserin çevirisi ile olmuştur. Michael Scot'tan sonra Hermann (ö. 1272), *Nikomakhos Ahlakı, Hitabet, Sanat Öğretisi* eserlerini çevirmiş daha sonra gelen Lunalı William İbn Rüşd'ün *Organan Şerhini* çevirmiştir. XIII. yüzyılın ortalarında İbn Rüşd eserlerinin pek çoğu Latinceye çevrilmiş haldedir (Yıldırım, 2012: 98-99).

E. Renan'ın da belirttiği gibi XIII. yüzyılda etkili olmaya başlayan ve Brabantlı Siger tarafından da benimsenen İbn Rüşdçülük, modern dönem araştırmalarından anlaşıldığı kadarıyla tamamen İbn Rüşd'ün düşünceleri ile örtüşmediğinden Radikal Aristoculuk veya Heterodoks Aristoculuk olarak isimlendirilmiştir. Ancak sonraki dönemlerde bu terimlerinde uygun olmadığı düşünülmüş ve kullanımından vazgeçilmiştir. Ancak ismini ne koyarsak koyalım Hristiyan dogmalarıyla örtüşmeyen ve İbn Rüşd'ün eserleri ile anlaşılmasına çalışılan bu düşünce kısaca Aristoculuktur (İskenderoğlu, 2009: 428).

XIII. yüzyılda başlayan çeviriler XIV. yüzyılda devam etmiştir. Süreç olarak bakıldığında XII. yüzyılda başlayan çeviri faaliyetleri XVI. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. XVII. yüzyılda sona eren çeviri faaliyetleri, İbn Rüşd'e yönelik ilginin artmasıyla XIX. yüzyılda tekrar başlamıştır (Yıldırım, 2012: 94).

Tüm bu çeviri faaliyetleri dolayısıyla İbn Rüşd ile birlikte Aristoteles düşüncesi de Latin düşünce dünyasına girmiş olur. İbn Rüşd çevirilerinden önce Aristoteles'in *Kategoriler, Yorum Üzerine* gibi eserleri XII. yüzyılın sonlarına doğru Latin dünyasında bilinirken; *Metafizik, Fizik, Ruh Üzerine, Nikomakhos Ahlakı, Retorik, Poetik* gibi eserleri çevirilerin ardından Latin dünyasına giriş yapmıştır. Dolayısıyla Aristoteles'in pek çok eserinin Batı dünyasına girişi için İbn Rüşd'ün şerhlerinin çevirilerinin yapılması beklenmiştir. İbn Rüşd şerhlerine bakıldığında Aristoteles düşüncesini objektif bir şekilde aktardığı görülmektedir. İbn Rüşd düşüncesinin Batı dünyasında açtığı bir diğer kapı ise Yeni Platonculuk ve İbn Sînâ düşünce eksenindeki entelektüel düşünce yapısının yerini Aristotelesçiliğe bırakmasıdır. Her ne kadar Kilise tarafından Aristoteles dolayısıyla İbn Rüşd düşüncesi müspet görülme de akademik çevrelerde etkisini artırmıştır. Kilisenin İbn Rüşd etkisinin artmaya başladığını tespit etmesiyle birlikte İbn Rüşd eserlerini önce

Paris Üniversitesinde (1210-1215) yasaklarken daha sonra (1231) değiştirilmiş şekli ile söz edilmesine müsaade eder. Nihayetinde 25 yıl kadar da üniversite müfredatına dâhil edilmesini yasaklar. Bu dönemde İbn Rüşd düşüncesini eleştirenlerde bile İbn Rüşd etkisi gözlemlenmiştir. Bu durum nedeni ile Aristoteles, dolayısıyla İbn Rüşd düşüncesi Skolastik dönem boyunca üniversitelerde etkisini göstermeye devam etmiştir (Yıldırım, 2012: 102-103).

XIII. yüzyılda Paris Üniversitesindeki bazı hocalar bu düşünceleri benimsemeleri nedeniyle dönemin Paris piskoposu (Etienne Tempier) tarafından pagan olmakla suçlanmıştır (İskenderoğlu, 2009: 428).

Skolastik düşünce tarihi iki dönem şeklinde görülebilir. İlk dönem Yeni-Platoncu'lüğün etkisi altında ikinci dönem Aristoteles etkisi altındadır. Aristoteles etkisi altında oluşan bu düşünce Latin İbn Rüşdçülüğü ekolünü meydana getirmiştir (Yıldırım, 2012: 102).

İbn Rüşdçülüğe göre mutluluk bu dünyada, insanın ilk akli düşünmesi ve bunun sonucunda yetkinliğe ulaşması şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanın edilgin aklının etkin akılla etkileşime girmesi ve üstün varlıkları düşünebilme seviyesine ulaşması mutluluğa ulaşmada basamak olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bu anlayışta öte dünya ya da vahiy dolayısıyla bir mutluluğa ulaşma yoktur (İskenderoğlu, 2009: 432).

İbn Rüşd şerhlerinin ortaya çıkmasıyla Aristoteles eserleri anlaşılır hale gelmiştir. İbn Rüşd etkisi Paris Üniversitesinde başlamış hatta bu üniversitede İbn Rüşd şerhleri yoluyla Aristoteles ansiklopedisi yazılmıştır. Bu ansiklopedi İbn Rüşd düşüncesinin etkisi açısından bir başlangıç oluşturmuş, daha sonra üniversitedeki eğitim programlarının Aristoteles düşüncesine göre basamaklandırılması ikinci etkiyi yaratmıştır (Yıldırım, 2012: 102-103).

Paris Üniversitesinde oluşan bu yeni anlayış daha sonra İtalya ve İngiltere'de etkili olmaya başlamıştır. Tümevarım metodunun kurucularından olan İngiliz filozofu Roger Bacon'ın (ö. 1292) *Opus Majus* adlı eserini yazarken İbn Rüşd'ün *Faslü'l-Makâl* isimli kitabından etkilenecek kalemeye aldığı bilinmektedir. İtalya'da ise Fransa'daki yasaklamalar olmadığı için İbn Rüşd etkisi özellikle Salerno Üniversitesinde ve Padova'da daha hızlı bir şekilde gerçekleşecektir (Yıldırım, 2012: 103).

Genel olarak İbn Rüşdçülerin evrenin bir başlangıcı olduğu görüşünü kabul etmedikleri görülmektedir. Orta Çağ Skolastik dönem filozofları akıl-vahiy ekseninde akla aykırı olan durumlarda İbn Rüşd'ün ikili hakikat görüşünü bir kurtarıcı olarak gördükleri söylenebilir (İskenderoğlu, 2009: 434).

İbn Rüşdçülük ekolü, Sicilya Kralı II. Frederik'in yanında müneccim olarak bulunan Michael Scot'un İbn Rüşd'ün eserlerini Latinceye çevirmesiyle başlamıştır diyebiliriz. Paris Üniversitesi'nde ilk İbn Rüşd etkisini gösteren eser *De Potentiae Animae (Nefsin Güçleri Üzerine)* isimli eserdir. Bu eserle birlikte Aristoteles'in edilgin aklının insan vücudunda bulunan bir akıl olduğu düşüncesi ağırlık kazanır. İbn Rüşd'ün önce çoklu akıl düşüncesini tek akla indirgediği sanılıp bu düşünce savunulacak ancak daha sonra *De Anima* şerhi çevrilince bu yorumun doğru olmadığı anlaşılacak ve monofisizm düşüncesi yerleşecektir (Yıldırım, 2012: 104-105).

İbn Rüşdçülerin akılların birliği, bu dünyada mutlu bir yaşam, evrenin başlangıcının olmaması gibi görüşleri Orta Çağ Skolastik dünyasında felsefeyi ön plana geçirmiş, Aristoteles etkisini tekrarlamıştır (İskenderoğlu, 2009: 434).

Bir İbn Rüşdçü olan Brabantlı Siger'in 1270 yılında Kilise tarafından uyarılmasıyla birlikte artık Latin İbn Rüşdçülüğü diyebileceğimiz bir akımın ve dönemin başladığını söylemek mümkündür. Ancak yukarıda da bahsedildiği gibi Latin İbn Rüşdçülüğü'nü savunan filozofların İbn Rüşd'ü ne kadar doğru anladıkları da tartışma konusudur (Yıldırım, 2012: 105).

Meşşâilik akımının Batı dünyasındaki yansımalarının Latin İbn Rüşdçülüğü olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüşün sınırlarının geniş olduğunu, Aristoteles'i anlamak ve Aristoteles'e ve İbn Rüşd'e karşı çıkmak için İbn Rüşd'ün şerhlerine ihtiyaç olması durumu özetler. Bu duruma en güzel örnek 1270 yılında Aquinalı Thomas'ın İbn Rüşdçülere eleştiri olarak kaleme aldığı *De Unitate Intellectus Contra Averroistas* isimli eserinde aslında İbn Rüşd'ün Aristoteles'i yanlış anladığını ortaya koymaya çalışırken kendisinin İbn Rüşd'ün Aristoteles şerhlerinden faydalanmasıdır. Aquinalı Thomas dışında 1273 yılında Bonaventura *În Hexaemeron* isimli eserinde, 1256 da Albertus Magnus Papa'nın isteğiyle kaleme aldığı *De Unitate Intellectus Contra Averroem* isimli eserinde İbn Rüşd eleştirileri yaparlar. Bütün bu eleştirilere rağmen Batı düşüncesinde İbn Rüşd "Yorumcu" sıfatını alabilmiştir (Yıldırım, 2012: 106).

Aquinalı Thomas gibi filozoflar inançla çelişik bir durum oluşturan Aristoteles yorumlarına İbn Rüşd şerhlerinin neden olduğunu söyleyerek, Aristoteles ve Hristiyanlık inancının çelişmediğini belirtmiş, bu yolla güzel sanatlar fakültesindeki öğrencileri etkilemeye çalışmışlardır. Aquinalı Thomas'a göre Aristoteles İbn Rüşd'ün anlattığı Aristoteles değildir. Ona göre imanla Aristoteles arasındaki çatışma durumunu yaratan İbn Rüşd'tür. Bu yüzden 1270 ve 1277 yıllarındaki yasak kararlarının öznesi Aristoteles değil İbn Rüşd dolayısıyla da İbn Rüşdçülüktür (Korkut, 2009: 153).

İbn Rüşd'e gelen eleştiriler genellikle onun monofisizm (*insani aklın birliği*) düşüncesindedir. Bu düşünceye yönelik eleştirilerin ilk dönemlerinde Albertus Magnus görülürken sonraki dönemlerde Aquinalı Thomas'ı görüyoruz. Bu düşüncenin oluşumunu İbn Rüşd ile ilişkilendirmek XIX. ve XX. yüzyıllarda yapılan araştırmalarda pek mümkün olmadığından Latin İbn Rüşdçülüğü yerine "Heteredoks Aristotelesçilik" ya da "Radikal Aristotelesçilik" olarak isimlendirmenin daha uygun olacağı görüşü ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra bu yeni kavramlarında Latin İbn Rüşdçülüğü kavramını yeterince karşılamadığı görülüp kullanılmamaya başlanmıştır (Yıldırım, 2012: 107).

Orta Çağ İslam düşünce dünyasında Antik Yunan düşüncesi, hikmet anlayışının bir sonucu olarak görülmüş ve kabul görmüştür. Özellikle Meşşâî ekolü bu birikimden faydalanmakta bir sakınca görmemiştir. Orta Çağ Batı düşünce dünyasında ise Antik Yunan düşüncesi İslam dünyasındaki gibi karşılanmamış aksine, İbn Sînâ ve Gazzâlî aracılığı ile Aquinalı Thomas üzerinde Aristotelesçilik-Augustinusçuluk olarak kendisini göstermiştir. Aquinalı Thomas, Aristoteles'in mantık alanındaki görüşlerine değer vermekle birlikte onun Hristiyanlıkla bağdaşmayan düşüncelerinin de pagan anlayışın bir ürünü olduğunu söyler. Dolayısıyla Aristoteles'in hem pagan etkileri taşıması hem de İbn Rüşd aracılığıyla İslami bir algı ile birleşmesi onun anlaşılmasında bazı engeller çıkarmıştır. Kilisenin bu algı ile başa çıkabilmesi için yaptığı yoğun entelektüel faaliyetin hedefine ise İbn Rüşdçülük oturur. Bu yüzden İbn Rüşdçülük XII. yüzyılda Paris Üniversitesinde yasaklanmış ve pagan anlayışla suçlanmıştır (Korkut, 2009: 154-155).

İbn Rüşd karşıtı olarak görülen Aquinalı Thomas bile İbn Rüşd çizgisinde düşünceler ileri sürmüştür. Aquinalı Thomas'ın eserlerine bakıldığında 500'den fazla karşılaştırılabilir alıntı görülmüştür. Dolayısıyla İbn Rüşd'ün Batı düşüncesinde ki etkisini

perçinleyen kişilerden biri de Aquinalı Thomas olmuştur demek yanlış olmaz (Yıldırım, 2012: 107).

Bir İslam filozofu olan İbn Rüşd'ün, Avrupa'da Aquinalı Thomas ve Albertus Magnus eliyle yerleşik olan Hristiyan düşüncesiyle Aristoteles düşüncesinin uzlaştırılması anlayışını yıktığını, yerine şerhlerinin etkisiyle Aristoteles'in akılcı, özgün (*mantık, fizik, metafizik, nefis*) gibi yorumlarının geçerli olmasına yol açtığını görüyoruz. Bu durum aynı zamanda Aristoteles yorumlarıyla İbn Rüşd'ün eliyle Kiliseye karşı özgür düşünce ortamının da temellerini atıyordu. Bu anlamda XIII. yüzyılda Kiliseye karşı akıl, ruhun ölümsüzlüğü, âlemin ezeliği ve ebediliği gibi konular ekseninde yapılan tüm yorumlar İbn Rüşdçülük ile ilişkilidir demek mümkündür. İbn Rüşdçülüğün Hristiyanlıktan ayrılarak özünü bulmuş olan Aristotelesçilik ile Yeni Platonculuğun bir sentezi olduğunu söyleyebiliriz (Yıldırım, 2012: 108).

İbn Rüşd düşüncesinin Latin dünyası içinde yanlış anlamalara maruz kaldığı düşüncesi araştırmalar sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Bu bakış açısını destekleyen Alain De Libera'ya göre hiçbir filozof İbn Rüşd kadar yanlış anlaşılmamış iftiraya uğramamıştır (Korkut, 2009: 159).

İbn Rüşd Aristoteles şerhlerini yazarken kelime kelime tercüme yapmamış kendisinden önce bu konularda görüş bildirmiş olan İbn Bacce (ö. 1138), Afrodisyaslı İskender gibi filozofları da incelemiş ve yorumlamıştır. Dolayısıyla İbn Rüşd'ü sadece Aristoteles eserlerinin çevirisini yapmış bir kişi olarak görmek haksızlık olur (Yıldırım, 2012: 109).

Paris'te ortaya çıkan İbn Rüşdçülük akımı Kiliseden gelen baskıların ardından yön değiştirerek İtalya'da kendisine yer bulmaya başlar. İtalya'da XIV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar etkisini devam ettirir. İtalya'daki İbn Rüşdçüler (Padova ve Bolonya Üniversitelerindeki hocalar) Kiliseye karşı Paris'ten daha cesur bir şekilde görüşlerini ileri sürebilmişlerdir. Bunun yanında XIV. ve XV. yüzyıllarda İbn Rüşdçülüğün Orta Avrupa'da etkili olduğunu görüyoruz. Hristiyanlık dogmalarının felsefe üzerindeki etkisinin kırılmaya başlamasıyla birlikte (ki bu durum İbn Rüşd dolayısıyladır) felsefe öğretimi yaygınlaşmaya başlamıştır (Yıldırım, 2012: 109).

İbn Rüşdçülüğün görülmeye başlandığı yerler Paris, Bolonya, Padova gibi akademik çevrelerin bulunduğu şehirlerdir. Bu şehirlerdeki İbn Rüşdçülere baktığımızda, Paris'te XIII. ve XIV. yüzyıllarda Siger de Brabant, Boece de Dacie (ö. 1284), Jean de Jandun (ö. 1328), Gilles d'Orleans, Jacques de Douai gibi düşünürler karşımıza çıkar. XIV. yüzyılda Bolonya'da, Gentile de Cingoli, Angelo d'Arezzo, Taddeo de Parme (ö. 1295), Anselme de Come, Cambiolus de Bologne, Jacques de Plaisance, Jourdain de Tridentia, Mathieu de Gubbio, Pierre de Bonifaciis İbn Rüşd ekolünü oluşturmaktadır. XV. yüzyılda Padova'da ise Paolo Nicoletti (ö. 1429), Gaetano de Thiene (ö. 1465), Nicoletto Vernia (ö. 1499), Alessandro Achillini (ö. 1526), Agostino Nifo (ö. 1538), gibi isimler İbn Rüşd'ün takipçileri arasındadır. Tüm bu isimlerin yanına Dante Aligheri (ö. 1321) ile Marsile de Padoue (ö. 1280) de eklenebilir. Bütün bu isimlere baktığımızda İbn Rüşd düşüncesinin Batı düşünce tarihinde ne kadar etkili olduğunu görüyoruz. Ancak şunu da atlamamak gerekir ki tüm bu düşünürlerin İbn Rüşd anlayışları da kendi aralarında farklılıklar gösterebilmektedir (Yıldırım, 2012: 109-110).

Diyebiliriz ki, Orta çağda Katolik Kilisesi etkisi altında olan Avrupa, Endülüslü İbn Rüşd ile akılcı bir yöne evrilecek daha sonra ortaya çıkacak olan Rönesansın ve Modernizmin düşünsel temel sac ayaklarından birini oluşturacaktır. İbn Rüşd, İslam felsefesi içinde Meşşâîlik akımının temsilcisi iken aynı akım içinde yer alan İbn Sînâ ve Fârâbî'den, felsefesinde Yeni-Platonculuk anlayışına yer vermemesi sadece Aristoteles düşüncesine yer vermesi nedeniyle farklılık gösterir (Yıldırım, 2012: 110-111).

İbn Rüşd'ün yazdığı şerhlerdeki üslubu özgündür. Yorumlayacağı esere bağlı kalıp eserin eleştirisinde kendisini özne haline getirerek kendi düşüncelerini yansıtmada gayet serbest davranmıştır. Bu tarzı İbn Rüşd'ü dönemin diğer yorumcularından ileriye taşımıştır (Korkut, 2009: 152).

Avrupa Reform ve Rönesans'ının temelini oluşturan XII. yüzyıl çeviri hareketi, Batı'nın Antik Yunan düşüncesini fark etmesini sağlayacaktır. Bu çeviriler ile birlikte İslam filozoflarının kendilerine ait olan düşüncelerde Batı'da kendisine yer bulacak, Antik Yunan ve İslam felsefesi Avrupa Rasyonalizmini doğuracaktır (Yıldırım, 2012: 111).

Dante, İbn Rüşd'ü tanıyanlar ondan etkilenmemelik yapamamıştır derken, İbn Rüşd'ün Aristoteles'in en büyük yorumcusu olduğunda belirtir. Batı düşünce dünyasını büyük oranda etkileyen ve bu etkiyi çok uzun süre sürdüren çok az felsefe olduğunu

vurgularken, İbn Rüşdçülüğün öneminin anlaşılması gerektiğini söyler. İbn Rüşdçülük ile İbn Rüşd'ün kendi düşünceleri arasında farklılıklar oluşmuş olsada İbn Rüşd felsefesinin zekice bir altyapıya sahip olduğunu söylemek gereklidir (Yıldırım, 2012: 112).

İbn Rüşdçülük denilen akımın Avrupa'da tanınmaya başladığı XIII. yüzyılda, Hıristiyan Skolastik düşüncesinden ayrıştığı noktalar hemen göze çarpmaya başlar. İbn Rüşdçülüğün Hristiyan dogmalarından farklılaşan bu ilkelerini kısaca sıralarsak: (İskenderoğlu, 2009: 427-428).

- 1) Akılların birliği,
- 2) Bireysel ölümsüzlüğün reddi,
- 3) İlahî inâyetin reddi,
- 4) Ahlaki sorumluluğun reddi,
- 5) İkili hakikat'dir.

İbn Rüşd'ün, Aristoteles'in *Politika* eseri hariç hemen bütün eserlerine şerh yazmış olması, onu hem Batı hem de Doğu dünyasında Aristoteles düşüncesinin anlaşılmasında önemli bir kaynak haline getirmiştir. İbn Rüşd'ün yaptığı şerhlerin ve kendi düşüncelerinin, Michael Scott, Hermanus Alemanus, Calonymos gibi düşünürler tarafından Latinceye tercüme edilmesi ile XIII. yüzyılda Paris ve Oxford üniversitelerinden başlayarak etkileri görülmeye başlar. Bu etkiye bağlı olarak Kilise nedeniyle 1210 ve 1215 yıllarında yasaklarla karşılaşılır. Albertus Magnus felsefeyle ilgilenmeye başladığı ilk yıllarda İbn Rüşd'den etkilenmiş hatta kendisine ilk İbn Rüşdçü filozof bile denmiştir. Albertus Magnus'un öğrencisi olan Aquinalı Thomas da hocası gibi İbn Rüşd düşüncesine *Summa* isimli eserini yazarken başvurmuş, atıf yapmış ve İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumcusu olduğunu söylemiştir. Ancak daha sonra İbn Rüşd'ün ikili hakikat, mutluluğun dünyada aranması, akılların birliği gibi düşüncelerinin Kilise dogmaları ile örtüşmemesi nedeniyle eleştirilerine başlamıştır. Bu yüzden Albertus Magnus 1240 yılında yazdığı *Summa de Creçti Jres* isimli kitabında İbn Rüşdçü düşüncelerini terk etmiştir. 1256 yılında yazdığı *De Anima* isimli kitabıyla da akılların birliği görüşünü reddetmiştir. Daha sonra Kilise, Aristoteles düşüncelerinin fizik, metafizik ve siyaset alanında sorgulamalar yapılmasına neden olması dolayısıyla baskısını arttırmıştır. Orta Çağ'da İbn Sînâ ve Gazzâlî etkisiyle kurulan Yeni Eflatuncu paradigmanın, İbn Rüşd'ün şerhlerinin tercümesi

ile Aristotelesçiliğe evrilmesi doğal olarak Kilise ile İbn Rüşdçüler arasında çatışmaya neden olmuştur (Korkut, 2009: 150-151).

3.2.1. Brabantlı Siger

XIII. yüzyıl filozoflarından olan Brabantlı Siger iman-akıl ayrımında imanın üstünlüğünü kabul ederek ikisi arasında meydana gelecek bir çelişkide imanın doğruluğu nihai sonuç olacaktır der. Etienne Gilson bu düşünce şeklinin dönemin ruhuna uygun olduğunu, akıl-iman çelişkisinde imanın ağır basmasının Orta Çağ Skolastik düşüncesi içinde var olabilecek, meşruiyeti olabilecek tek düşünce şekli olduğunu söyler. Siger'e ait düşüncelere baktığımızda, eğitim ve gerçeklik karşısında yaşamı seçtiğimiz için etik ve mistik olanı Aristoteles felsefesine göre ele almamız gerektiğini söylemiş, felsefeye verilmemiş olan mistik ışığın Ortodoks inancının hukukuna dokunmadan elde edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre ilâhi, mucizevi olanı değilde akli, olağan olanı seçen filozoflar hakikati ilahi alanla çelişmeden akla uygun bir şekilde açıklamışlardır. Akılla ulaşılan sebep-sonuç ilişkisi içindeki evren determinizminin zorunluluk dışındaki durumlara izin vermemesi, ilâhi olanın nedenselliğinin farklı olması nedeniyle inanç ile ters düşmez (Korkut, 2009: 157).

Siger'in bu düşüncesi İbn Rüşd'ün çifte hakikat düşüncesiyle tam olarak uyuşmamakla birlikte, İbn Rüşd'ün izlediği yöntemi tarihsel olarak yakın olmanın avantajıyla izleyebilmiştir. Bunun yanında Siger'in aklın birliği görüşünü destekleyerek insan cinsine ait tek aklın olduğunu, faal akıl ile heyülani aklın aynı cevherden iki farklı kuvvet olarak ortaya çıktığını söylediğini görüyoruz. Bu görüşün Kilise dogmaları ile örtüşmediği ortadadır. Her insanın öldükten sonra bireysel / ruhsal özgürlüğü ve sorumluluğu durumu, evrenin ezeliyeti durumu, aklın zaman içinde var olması gibi konular Siger'in Kilise ile çelişen görüşlerini özetlemektedir (Korkut, 2009: 157-158).

3.2.2. Daçyalı Boethius

Daçyalı Boethius Dünya'daki mutluluk düşüncesi dolayısıyla Kilise yasaklarına (1270 ve 1277) maruz kalmış bir diğer İbn Rüşdçü filozoftur. Boethius filozofun felsefe yoluyla üstün iyiliğe ulaşmasının mümkün olacağını bununda hayatta mutluluk getireceğini düşünmüştür. Bu düşünce akıl ve iman ile uzlaşabilecektir. Boethius, insanlık

tarihinde akılla ulaşılan mutluluğun en iyisinin, iman ile ulaşılabilecek olan mutluluğa en fazla yaklaşan mutluluk olacağını söylemiştir (Korkut, 2009: 156-159).

Bunun yanında İbn Rüşd'ün Tanrı'yı ezeli ve ebedi yaşam olarak akılla ilişkilendirmesi, Boethius'un da İbn Rüşd'e bağlı olarak Tanrısal akı, varılabilecek en yüce ideal olarak belirlemesine neden olur (Dönmez, 2012).

3.2.3. Padualı Marsilius

XIII. yüzyılda Paris Üniversitesinde akademisyen olan Marsilius, 1278 tarihinde doğmuştur. Hocası Pietro d'Abano'dur. *Defensor Pacis* isimli eseriyle Papa'nın tepkisini çekmiş ve aforoz edilmiştir. İbn Rüşd'ü olan Marsilius bu eseriyle Kilise'nin hukukunun kutsal olmadığını ilan etmiştir. İbn Rüşd'ün natüralist felsefesi Batı'da Marsilius ile sivil aklın egemenliğinin savunulmasıyla siyasi bir görünüm almıştır. İbn Rüşd etkisi ile sivil toplum idealini oluşturan Marsilius'un düşünceleri Batı'da hala bugün bile etkisini sürdürmektedir (Lorca, 2008: 8-9).

3.2.4. Dante Alighieri

Dante, aklın ürünü olan bilimsel bilginin ulaşılabilecek son nokta olduğunu söyler. Aristoteles'i kaynak olarak alan Dante Marsilius'dan daha ileri giderek siyasi İbn Rüşdçülük akımını devam ettirir. Ona göre İnsan akı yaşamımızda temel kriter olmalıdır (Lorca, 2008: 11).

3.2.5. Latin İbn Rüşdçülüğü'ne Tepkiler

Latin İbn Rüşdçülerine gösterilen tepkiler arasında, Skolastik dönem Katolik Kilisesi din adamlarının İbn Rüşdçüleri aforoz etmesini ve o dönem politikacılarının da bu duruma katılmalarını saymak mümkündür. Aristoteles düşüncesinin İbn Rüşd yorumlarıyla etkisini artırması ve Kilise dogmalarını gölgede bırakması bu durumun en önemli nedenidir. Hatta XXI. Jean isimli Papa İbn Rüşd'ü filozoflara karşı hem aforoz kararları almış hem de İbn Rüşdçülerin düşüncelerine karşı yeni fikirler oluşturmaları için Kiliseye bağlı Skolastik düşünürlerle talimat vermiştir. Albertus Magnus ve Aquinalı Thomas gibi düşünürler bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ancak her ne kadar İbn Rüşd üzerinden Aristoteles düşüncesini eleştirmek istemiş olsalarda İbn Rüşd düşüncesi onları etkilemiştir. Örneğin Albertus Magnus ilk dönemlerinde İbn Rüşd düşüncesinden etkilenmekle hatta

yakınlık kurmakla birlikte daha sonra İbn Rüşd düşüncesini eleştirmek için *De unitate intellectus* isimli eseriyle elinden geleni yapacaktır (Karlığa, 1999: 270).

Albertus Magnus'un ardından bir diğer eleştiri sahibi Aquinalı Thomas olacaktır. *Summa contra gentiles* ve *De unitate intellectus contra Averroistas* isimli eseriyle İbn Rüşdçülere karşı Katolik Kilisesi dogmalarını savunur. Eserlerinde İbn Rüşdçülüğü eleştirirken yine İbn Rüşdçü düşüncelerden alıntı yaptığını belirtmez. Ona göre İbn Rüşdçü etki kırılmazsa Müslüman dünyanın düşünceleri Hristiyan Avrupa'ya egemen olacaktır. Ancak bu karşı oluşa rağmen Aquinalı Thomas akıl-iman birlikteliğinde, inayet delilinde, bilgi anlayışında İbn Rüşd etkisi altındadır. Miguel Asin Palacios, Aquinalı Thomas'ın akıl-vahiy konusundaki düşüncelerini Arapça çevirilerine ulaştığı İbn Rüşd eserlerinden aldığını bildirmektedir (Karlığa, 1999: 271).

Bir diğer İbn Rüşd eleştirisi yapan düşünür Gilles de Rome'dır. (ö.1316) *Erroribus Philosophorum* isimli eserinde İbn Rüşd'e karşı Gazzâlî'nin eleştirilerini yineler. Fransiskanların ünlü din adamı Raimond Lulle, İbn Rüşd eleştirilerini bir adım daha ileri taşıyarak dinsizler gibi İbn Rüşdçülerin de şiddet kullanılarak dine döndürülmeleri gerektiğini savunmuştur. XIII. Yüzyılın sonlarına doğru Paris Psikoposu Etienne Tempier İbn Rüşdçülüğe karşı on üç maddelik yasak listesi yayımladı. Bu karar daha sonra da benzerleri ile devam etti (Karlığa, 1999: 271).

3.2.6. İbn Rüşdçülüğe Reddiye

İbn Rüşd, İbn Sînâ, Fârâbî, Kindî gibi İslam filozoflarının eserlerinin Latinceye çevrilmesiyle birlikte Latin dünyasında Aristoteles ve İslam felsefesine karşı bir ilgi başlar. Bu ilgi ile birlikte Kilise dogmalarına karşı bazı şüphelerin oluşmaya başlamasıyla birlikte Katolik Kilisesi, Aristoteles'in eserlerinin Paris Üniversitesinde okutulmasını 1210 yılında yasaklar. Yasaklama kararına karşın Paris Güzel Sanatlar Üniversitesinde Aristoteles'in eserleri okutulmaya devam eder. Bunun üzerine Katolik Kilisesi yeni bir bildiri ile yasaklamaya uyulmasını ister. Ancak yine de herhangi bir değişikliğe gidilmez. Bu durumun Katolik Kilisesince fark edilmesi üzerine Kilise tarafından yasakların uygulamalarının izlenmesi için bir komisyon kurulur (Karlığa, 2014: 181).

Albertus Magnus ve Aquinalı Thomas tekil ölümsüzlüğü reddetmesi dolayısıyla İbn Rüşdçülüğe karşı eleştiri getirirler. Albertus Magnus *De Unitate Intellectus Contra*

Averroem isimli eserinde, St. Bonaventura da *In Hexaemeron* isimli eseriyle ve Romalı Gilles de *De Erroribus Philophrum* isimli eseriyle bu eleştirilerini sıralar. Aquinalı Thomas ise İbn Rüşd'ü, Aristoteles'in eserlerinde bulunmayan akılların birliği düşüncesini Aristoteles düşüncesi olarak yorumlaması dolayısıyla eleştirir. Aquinalı Thomas, Aristoteles'in eserlerine gönderme yaparak heyulani ve faal aklın ayrı ayrı ele alındığını belirtir. Hatta Aquinalı Thomas akılların ayrıklığını sadece Aristoteles'de değil Gazzâlî ve İbn Sînâ'da da görebildiğimizi söyler. Akılların birliği düşüncesini ona göre Meşşâî ekolüne İbn Rüşd Aristoteles'i yanlış yorumlayarak getirmiştir (Korkut, 2011: 159).

Batı dünyasının İbn Rüşd düşüncesi ile tanışması ile birlikte karşıt fikirler de ortaya çıkmaya başlar. Tercüme eserlerin İbn Rüşd düşüncesini yaymaya başlaması ile birlikte başlangıçta Skolastik filozofların sakin tavırları yavaş yavaş değişmeye başlamış ve karşıt düşünceleri savunmaya doğru evrilmiştir. Katolik Kilisesi, İbn Rüşd düşüncesini yasaklamış ve İbn Rüşdçüleri de aforoz etmiştir. Skolastik filozofların ve Katolik Kilisesinin bu tavrının nedeni İbn Rüşd düşüncesinin ve şerhlerinin, dolayısıyla Aristoteles düşüncesinin Kilise Babalarının eserlerini gölgede bırakmış olmasıdır. Papa XXI. Jean İbn Rüşd karşıtı düşünce hareketlerini destekleyerek İbn Rüşd karşıtı düşünce geliştirmelerini Büyük Albert ve Aquinalı Thomas'dan isteyecektir (Karlığa, 2014: 169).

Alain de Libera, İbn Rüşd'ün şerhlerinde kullandığı diyalektik yönteminin Batı dünyasında yanlış anlaşılmasına neden olduğunu söyler. Ona göre hiçbir filozof İbn Rüşd kadar yanlış anlaşılmamıştır. İbn Rüşdçülere karşı yazılan eleştiriler hem politik hem de felsefi alanda kendisini göstermiştir. XIII. yüzyıldaki yasaklamalar Kilisenin etkisi ile politik bir özellik gösterirken özellikle akılların birliği görüşüne karşı yazılan eserler felsefi temelde oluşmuştur (Korkut, 2011: 160).

İbn Rüşd'ün şerhleri ile birlikte Aristoteles'in eserlerinin yaygınlık kazanmasının ardından Katolik Kilisesi Büyük Albert'i, İbn Rüşd'ün düşüncelerini incelemesi için görevlendirir. Büyük Albert İbn Rüşd'ün akılların birliği düşüncesinin Hristiyanlık dogmalarıyla uyuşmadığını ve çürütülmesi gerektiğini Katolik Kilisesi'ne bildirir. Büyük Albert'in açtığı bu yola daha sonra Aquinalı Thomas'da İbn Rüşd eleştirileriyle dahil olur. Ancak Paris Güzel Sanatlar Fakültesinde İbn Rüşd şerhleriyle Aristoteles'in düşüncelerinin anlatılmaya devam edilmesi neticesinde Paris Piskoposu 1270 yılında 13 maddelik ünlü yasaklama kararını açıklar. Yine de İbn Rüşdçülük yayılmaya, Aristoteles düşüncesi

okutulmaya devam edince 1277 yılında ikinci bir yasaklama kararı daha açıklanır. Sonradan yapılan ek yasaklama kararlarıyla birlikte yasaklanan madde sayısı 250'ye ulaşır. Buna rağmen İbn Rüşdçülüğün önü kesilemez. Katolik Kilisesi tüm bunlara karşın 1512-1517 yılları arasında toplanan V. Latran Konsilinde İbn Rüşd yasaklarını tekrar hatırlatır (Karlığa, 2014: 182).

Katolik Kilisesinin XIII. yüzyılda hemen her alanı belirleyen tek güç olması felsefi alanı da içine alırken bu yüzyıldaki yasaklamalar bu duruma delil oluşturur mahiyettedir. Üstelik bu durum Katolik dogmalarının teolojik altyapı ile yayılmasını sağlaması amacıyla kurulan Paris Üniversitesi'nin, İbn Rüşdçülük etkisine girmesi ile aksi yönde gelişim göstermeye başlaması, Katolik Kilisesi için önemlidir. İbn Rüşd'ün düşüncelerinin 1270 ve 1277'de yasaklanması, Kilise dogmalarına karşıtlığı dışında politik bir görünümünün olduğunda gösterir niteliktedir. Zaten Kilise teolojisi her alana egemenken herhangi bir alanda yapılacak değişiklik Kilise teolojisinde de değişiklik gerektirmektedir. Bu nedenle bu yasaklar uzun süre etkisini devam ettirmiş Siger'in eserleri XX. yüzyılda ancak basılabilmıştır (Korkut, 2011: 161).

1270 yılında Katolik Kilisesi genel olarak İbn Rüşdçülüğü hedef alan 13 önermelik yasaklı düşünceler listesi hazırlamıştır. Ancak Paris Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde, Kilise dogmalarıyla örtüşmeyen düşünceler ve Brabantlı Siger ile Daçyalı Boethius dolayısıyla İbn Rüşdçülük bu yasağa rağmen işlenmeye devam etmiştir (Korkut, 2011: 159).

Katolik Kilisesi bu kez 219 önermelik yeni bir yasak listesi oluşturmuştur. Bu yasaklamayla birlikte yaptırım olarak afarozun kullanılacağı da belirtilmiştir. Bu listede hem İbn Rüşdçülük hem de felsefi metodoloji eleştirilmiş geniş bir alanı kapsadığı için mantıksal çelişkilerde yer almıştır. Aquinalı Thomas'ın bazı düşüncelerinde bu yasakların kapsamında olması gibi. Ancak denebilir ki en önemli öge yine İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumlarıdır (Korkut, 2011: 161).

Katolik Kilisesi'nin yayımladığı bu yasaklar Orta Çağ Skolastik düşüncesinde bir kırılma yaratmış, İbn Rüşdçü tartışmaların XIV. yüzyıla aktarılmasını sağlamış ancak tartışmanın yapıldığı coğrafyanın değişmesine de neden olmuştur diyebiliriz. Artık tartışma ortamı Yahudi hocalar arasında, İtalya ve Sicilya'daki okullardır (Korkut, 2011: 161).

3.3. Yahudi İbn Rüşdçülüğü

Yahudi çevirmenlerin yaptığı çevirilerin İbn Rüşd'ün Batı'da tanınmasında önemli bir etken olduğu bilinmektedir. Bunun yanında Yahudi filozoflardan İbn Rüşd etkisinde kalanlar da olmuştur. Bunların başında İsaac Albalag gelmektedir. İbn Rüşd'ün sürekli yaratma düşüncesinden etkilenmiştir (Karlığa, 1999: 271).

Ayrıca Moise de Narbonne'u da İbn Rüşd'den etkilenen filozoflar arasında saymak gerekir. Ona göre İbn Rüşd İslam felsefesinin en değerli filozofudur. Levi ben Gershom'da İbn Rüşd düşüncesinin önemli temsilcilerindendir. İbn Rüşd yorumları ile Aristoteles düşüncesine eleştiriler getirmiştir. Eliya Delmadigo İbn Rüşd eserlerini Latince'ye çeviren Yahudi filozoflardan biridir ve Hristiyanlar arasında da tanınan, saygı gören bir kişidir (Karlığa, 1999: 271).

XII. yüzyıla kadar önemli sayıda Yahudi filozof ve düşünür yetiştiren Endülüs, Müvahhidler'in hakimiyeti ele geçirmesi ile bu özelliğini kaybeder. Yahudi filozoflar Endülüs'den, Fransa ve Sicilya gibi merkezlere gitmeye başlar (Yıldız, 2009: 522-523).

3.3.1. İsaac Albalag (öl. 1300 civarı)

İbn Rüşd'ün yaratma konusundaki düşüncelerini paylaşan İsaac Albalag, yaradılış düşüncesi ile alemin kıdemi probleminin çelişik olmadığını belirtir. Çünkü, Tanrı (fail) sadece yarattıklarının varoluş sebebi değil, var edendir de aynı zamanda. Yaradılmış olanlar yaratıcısına yalnızca var olmak için değil, varlığını devam ettirebilmek için de ihtiyaç duyar (Karlığa, 2014: 185).

Albalag'ın İbn Rüşd'ün düşüncelerinden benimsediği düşünce sadece yukarıda yazdığımız düşünce değildir. Bunun yanında nefis ve akıllar, sudür, 'birden ancak bir çıkar' önermesi ve Tanrı'nın bilgisi gibi problemlerde de İbn Rüşd'ün düşüncelerini benimser. Ancak tüm bunların yanında insan aklının doğası ve irade özgürlüğü probleminde İbn Rüşd'den ayrılır (Karlığa, 2014: 185).

Kendine has bir felsefe oluşturmak yerine, Aristoteles ve İbn Rüşd'ün düşüncelerini anlamaya çalışır. Hedefi bu görüşleri kendi din mensupları arasında yayabilmektir. Ona göre, Tevrat'ta anlatılanlar felsefede de bulunmaktadır. Ancak bazı konularda iman ile akıl çatışabilir, bu çatışmaya neden olan durum din alimlerinin Tevrat'ı halka göre açıklama

çabasıdır. Bu durumun yanlış olmasının nedeni, Tevrat'ın sadece halka değil entelektüel zümreye de sesleniyor olmasıdır. Burada yapılması gereken akla uygun çıkarımlarla bu metinleri okumak ve yorumlamak olmalıdır (Karlığa, 2014: 185).

Albalag, kutsal metinlerin yorumlanması konusunda İbn Rüşd'ün te'vil anlayışını eleştirerek, Tevrat'ın görünür anlamının halka, gizli anlamının da entelektüellere aitmiş gibi görünmesine karşı çıkar. Ona göre iki gerçeklik vardır, bunlar dinin ve aklın gerçekliğidir. Ona göre, bu iki alanı birbirinden ayırmak gereklidir. Dine ait olan gerçeklik halka, felsefeye ait olan gerçeklik ise entelektüellere aittir. O İbn Meymun'un bu iki alanı birbirinden ayırmaması nedeniyle eleştirir (Karlığa, 2014: 185).

Ayrıca Endülüs'de Halifelerin Yahudi filozoflara güvenmesi ve önemli görevler vermesi nedeniyle, Albalag da İşbiliyye sarayında görev alan filozoflar içinde yer almıştır (Yıldız, 2009: 512).

3.3.2. Moise De Narbonne (öl. 1362)

Bu düşünürü göre İbn Rüşd İslam felsefesinin yetkin bir filozofu ve Aristoteles'in en iyi yorumcusuydu. Ona göre, İbn Rüşd'ün yapmış olduğu açıklamalar Aristoteles düşüncesine katkı sunan açıklamaların başında gelir. Bu yüzden Moise de Narbonne, İbn Rüşd'ün yorumları, Tevrat ve Talmud metinleri ile Antik Yunan ve İslam felsefesi arasında bir uzlaşma yaratmış ve bunun için emek vermiştir. Böylece İbn Rüşd yorumlarının yol göstericiliğinde Aristoteles'i anlamaya çalışmıştır (Karlığa, 2014: 186).

İbn Rüşd, bütün bilimlerin Aristoteles'in görüşleri üzerine inşa edildiğini bu yüzden Aristoteles'in öğretim yöntemini sorgulamamak gerektiğini belirtir. Moise de Narbonne kendisinin de bu şekilde düşündüğünü belirtir. Ayrıca İbn Meymun gibi uhrevî sırların halkla paylaşılması gerektiğini de söyleyen Moise de Narbonne bu görüşüyle İlâhi zatın cismani olmadığının halka açıklanmaması gerektiğini söyleyen İbn Rüşd'den ayrılır (Karlığa, 2014: 186).

İbn Rüşd'ün şerhlerini Arapça'dan İbranice'ye ardından da Latince'ye tercüme eden Yahudi filozoflardan biri de Narbonne'dir. Bu tercüme XIII. yüzyıl ile XV. yüzyıl arasında Yahudi düşünürleri çok etkilemiş ve İbn Rüşdçülüğün güçlenmesini sağlamıştır (Yıldız, 2009: 523).

3.3.3. Levi Ben Gershom

İbn Rüşd'ün düşüncelerini kaynak olarak Aristoteles'i kritik eden bu filozof, Meşşâî düşünürlerin Aristoteles'i, kendi düşüncelerine göre yorumladıklarını, İbn Rüşd'ün ise Aristoteles'i en iyi kavrayan filozof olduğunu bu nedenle de onun yapıtlarını şerh ettiğini söylemiştir (Karlığa, 2014: 186).

Gershom, Avrupa'ya giden, İbn Rüşd şerhlerini tercüme eden ve İbn Rüşdçülük akımının Avrupa'da temel akımlardan biri haline gelmesini sağlayan filozoflardan biridir (Yıldız, 2009: 523).

3.3.4. Eliya Delmedigo (öl. 1493)

İbn Rüşd'ün düşüncelerinden etkilenen bir diğer Yahudi filozofudur. İbn Rüşd'ün Aristoteles'in *Meteoroloji ve Metafizik* eserlerine yazdığı şerhi Latinceye çevirmenin yanında; İbn Rüşd'ün Platon'un *Cumhuriyet*'i için kaleme aldığı şerh yanında başkaca beş ayrı eserini de Latinceye çevirmiştir (Karlığa, 2014: 187).

Delmedigo'nun yaptığı tercüme, İbn Rüşdçülük akımının gelişmesinde ve XV. yüzyıl Avrupa felsefe dünyasında kendine yer bulmasında katkısı olan eserlerdendir (Yıldız, 2009: 523).

3.3.5. Jacob Ben Abba Mari (öl. 1231'den sonra)

İbn Rüşd'ün Aristoteles'in *Mantık* eseri için kaleme aldığı şerhleri, İbraniceye tercüme etmiştir. Benimsediği İbn Rüşd'ün düşüncelerinin Yahudiler tarafından benimsenmesi için çabalamış dolayısıyla İbn Rüşdçü olarak anılmıştır. (Karlığa, 2014: 187).

3.3.6. Moïse İbn Tibbon (öl. 1283'den sonra)

Samuel ibn Tibbon'un oğludur. İbn Rüşd'ün Aristoteles ve İbn Sînâ'nın eserleri için kaleme aldığı çeşitli şerhleri Latinceye çevirmiştir. İbn Rüşd'ün hem Yahudiler hem de Batılılar arasında bilinmesinde katkısı olmuştur (Karlığa, 2014: 187).

3.3.7. Calonymos Ben Calonymos Ben Meir (öl. 1328'den sonra)

İbn Rüşd'ün, Aristoteles'in eserlerine yazdığı (*Metafizik ile Mantık ve Fizik külliyatı*) şerhleri İbraniceye tercüme etmiştir. Bunun yanında İbn Rüşd'ün *Tehâfütü Tehâfütü'l-Felâsife* kitabını Arapçadan Latinceye çevirerek İbn Rüşd'ün Batı'da tanınmasına katkı sunmuştur. Şahsına ait düşüncelerinde İbn Rüşd'den etkilendiğini belirtmektedir (Karlığa, 2014: 187).

3.3.8. Paris Üniversitesi'nde İbn Rüşdçülük

İbn Rüşd etkisiyle Paris Üniversitesi'nin XIII. yüzyılda gerçek anlamda bir üniversite haline geldiğini söylemek mümkündür. İbn Rüşd ve diğer İslam filozoflarının eserleri Latince'ye tercüme edilmeden önce Orta Çağ boyunca Avrupa üniversitelerinde herhangi bir gelişimden bahsetmek mümkün değildir. İbn Rüşd'ün düşüncelerine karşılık olarak Aquinalı Thomas'ın ürettiği fikirlerle birlikte gerçek anlamda bir akademik tartışmanında başladığını söyleyebiliriz. İbn Rüşd'ün şerhleri ile tanışan Paris Üniversitesi artık vahyin yanına akli da ekleyerek yeni bir bakış açısı kazanmaya başlar. Ancak XIII. yüzyılda Kilise'nin iki kez yasaklama kararı vermesi, ardından sıkı bir İbn Rüşdçü olan Paris Üniversitesi hocalarından Brabantlı Siger'in önce hapsedilmesi daha sonra deliren hizmetçisi tarafından öldürüldüğünün Kilise tarafından açıklanmasının ardından İbn Rüşdçülük doğal olarak, az da olsa güç kaybederse Rönesans ve Reform hareketlerine kadar geçen sürede Aristoteles düşüncesi Orta Çağ Avrupasında İbn Rüşd şerhlerinin açtığı yoldan ilerleyerek geçerli paradigma haline gelecek, hatta karşısında farklı düşüncelerin filizlenmesine bile müsaade etmeyecektir (Dore, 2017: 152).

XIII. yüzyıl ile İbn Rüşdçülüğün etkisi Latin dünyasında ortaya çıkmaya başlamış, rasyonel ve özgür olan bu düşünce önce Avrupa'nın güneyinde yayılmış ve Kilise'nin tepkisini çekmiştir. Kilisenin XIII. yüzyıldaki yasakları ve ardından baskı görmeye başlayan İbn Rüşdçüler Paris Sorbonne Üniversitesi'nden sürgün ya da idama mahkûm edildiler. Paris'in ardından daha kuzeye giden İbn Rüşdçülerin ardından Paris Sorbonne Üniversitesi Katolik Kilisesinin dogmalarının öğretildiği bir okula dönüştü. Avrupa'nın kuzey bölgelerinde yerleşmeye başlayan İbn Rüşdçüler özellikle İtalya'da Rönesans ve Reform hareketlerinin zeminini oluşturdu. Bu durum yani akıl ve özgürlük düşüncesi Kuzey Avrupa'nın gelişmesini sağlarken Güney Avrupa ile arasındaki refah farkını yarattı diyebiliriz. Bu durumu fark eden Fransa kralı 1.François Sorbonne okuluna alternatif bir

okulda rasyonel ve özgür temelli bir eğitim verme fikriyle College de France okulunu açmak zorunda kaldı. Bu okulda açılan bölümlere çağrılan hocalar, daha önce Kuzey Avrupa'ya gönderilen İbn Rüşd'ün hocalar olarak tanınan kişilerdir. İbn Rüşd'ün kitaplarının tercümesi ile Batı dünyası Aristoteles ile tanıştığında bu tercümelemler ile birlikte İslam filozofları da İbn Rüşd düşüncesi gibi tanınmıştır. Ancak Batı dünyasının İslam filozoflarına bakışı uzun süre olumsuzdur (Bayrakdar, 2009: 84-85).

3.4. İbn Rüşd'ün Batı Düşüncesine Etkisi

XIII. yüzyılda İbn Rüşd'ün düşünceleri Batı dünyasında yayılmaya başlayınca bu düşünceler Siger de Brabant'ın önderliğinde farklı düşünürlerin de katkılarıyla geliştirilmiştir. İbn Rüşd düşüncesinin üyeleri, teolojik dogmalar dışında Meşşâî akımının Avrupa'da yayılmasında etkili olmuşlardır (Karlığa, 2014: 164).

İbn Rüşd etkisi Batı dünyasının kültür başkentlerinde kısa sürede yayılmıştır. Paris, Londra ve Oxford gibi merkezlerde yayılan bu düşünce hareketi yeni bir felsefi akımın doğmasını sağlamıştır. Batı dünyasında İbn Rüşd düşüncesi yayılırken İbn Rüşd taraftarı olup olmamak tartışması uzun süre gündemden düşmemiştir. İbn Rüşd'ün Aristoteles eserlerine yaptığı şerhleri kullanmak İbn Rüşd'ün olmayı sağlayan bir kriter olsaydı eğer onun düşüncelerini benimseyenler kadar karşı çıkanların da İbn Rüşd'ün olduğunu söylemek mümkün olurdu. Buna en güzel örnek Aquinalı Thomas'dır. İbn Rüşd'ün düşüncelerini eleştiren Aquinalı Thomas, Aristoteles'i anlayabilmek için İbn Rüşd'ün yaptığı şerhlerden faydalanmıştır (Karlığa, 2014: 165).

Ancak XIII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar Batı düşünce tarihi içinde yer alan bir kısım düşünürler radikal düşüncelerini İbn Rüşd'e izafe etmeye çalışarak orijinal olmayan İbn Rüşd düşünceleri oluşturmuşlardır. Bu yüzden o dönemin radikal düşüncelerine sahip kişiler İbn Rüşd'ün olarak nitelenmişlerdir. XIII. yüzyılda yapılan tercüme faaliyetleri ile Kindî, İbn Rüşd, Gazzâlî, İbn Sînâ, Fârâbî, Mûsâ b. Meymûn gibi filozofların eserleri Batı dünyasında felsefe ve din alanında yeniden sorgulamaya neden olmuştur. (Karlığa, 2014).

İbn Rüşd'ün ilk etkisi XIII. yüzyılın ilk yarısında *metafizik, fizik ve nefis üzerine* yaptığı yorumların tercümesiyle oluşmaya başlar. *Nefis üzerine* yaptığı büyük yorumla akılların birliği görüşü eleştiri almasına neden olur. Büyük Albert yazdığı eserle *Unitate Intellectus Contra Averroem* İbn Rüşd düşüncesinin hem dine hem de felsefeye uygun

olmadığını söyler. Büyük Albert'in öğrencisi olan Aquinalı Thomas hocasının izinden giderek *De Unitate Intellectus Contra Averroistas* isimli eseriyle eleştirileri sürdürür. Eserinde İbn Rüşd'ün heyülani akıl görüşü ile bu akla denk gelen Aristoteles'in edilgin aklının bedenden ayrı bir öze sahip olması, bunun yanında bedenle de bütünleşmiş olmasının mümkün olmadığını; ayrıca edilgin aklın kollektif olmasının ölüm sonrası ödül-ceza sistemine uygun olmadığını söyler. Aquinalı Thomas eserinde felsefi olarak İbn Rüşd'ün düşünceleri ile onun izinden giden İbn Rüşdçülerin düşüncelerinin de tam olarak örtüşmediğini belirtir. Aquinalı Thomas'a göre İbn Rüşd ile İbn Rüşdçüler arasındaki tutarsızlık aynı şekilde Aristoteles ile İbn Rüşd arasında da gözlemlenmektedir. Ona göre Aristoteles edilgin aklın bir tane olduğunu söylememiştir (İskenderoğlu, 2009: 430).

İbn Rüşd düşüncesinin İslam coğrafyasında etkili olamamasının bir nedeni de, İbn Rüşd'ün vefatının ardından, Endülüs'ün Hristiyan Batı dünyası tarafından alınmasıdır. Hatta öğrencileri bile görünür bir şekilde hocalarının görüşlerini savunmamıştır. Çağdaşı olan İbnü'l-Arabî (ö. 1240) İbn Rüşd'e eleştiri getirerek düşüncelerini dikkate almaz. İbn Seb'in (ö. 1270), İbn Rüşd'ü batını görüşe yer vermemesi nedeniyle Aristotelesçi olmakla itham eder. İbn Haldûn (ö. 1406), İbn Mühennâ (ö. 1283), İbn Acîbe (ö. 1809), Şâtîbî (ö. 1388), İbn Teymiyye (ö. 1328) gibi düşünürler genel olarak İbn Rüşd'ün felsefi yönünün ağır basması dolayısıyla eleştirirler (Karlığa, 1999: 268).

Ancak şunuda görmekteyiz ki Fatih Sultan Mehmet, çevresinde yer alan ulemaya Gazzâlî – İbn Rüşd karşıtlığından doğan akıl – nakil problemini tartıştırarak İbn Rüşd'ün tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Bu dönemden çok sonra XIX. yüzyılda Doğu dünyasında yine İbn Rüşd gündeme gelmeye başlamış ve Renan etkisi ile akılcılık ve pozitivizm tartışmaları İbn Rüşd ismi üzerinden yürümeye başlamıştır (Karlığa, 1999: 268).

İbn Rüşd'ün Batı'ya etkisi pek çok açıdan olmuştur. Modern bilim ve felsefenin bunun yanında siyasi yapılanmanın Batı'da İbn Rüşd dolayısıyla oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu nedenle Avrupa Birliği İbn Rüşd'ü, Avrupa'nın düşünsel temellerini atan kişilerden biri olarak kabul etmektedir (Karlığa, 1999: 268).

İbn Rüşd adına Raoul de Longchamp'a (ö. 1215) ait olduğu düşünülen bir eserde ilk kez rastlanmaktadır. Daha sonra 1232 yılında Oxford'da tanınmaya başlanan İbn Rüşd, eserlerinin Arapça'dan Latince'ye çevrilmesiyle Avrupa artık İbn Rüşd ismine aşina

olmaya başlar. Michael Scotus'un (ö. 1232) İbn Rüşd'ün yazdığı şerhleri ve kendi eserlerini Latince'ye çevirmesi İbn Rüşd'ün Batı düşünce dünyasındaki yerini perçinlerken Aristoteles'in de öğrenilmesini sağlar. Michael Scotus'un ardından Hermanus Alemanus (ö. 1272), İbn Rüşd eserlerini Latince'ye çevirir. XIII. yüzyılda artık Batı dünyası İbn Rüşd'ü tanıır durumdadır (Karlığa, 1999: 269).

3.4.1. İbn Rüşd Düşüncesinin Tarihteki Yeri ve Etkileri

Kurtuba'lı Ebu-Velid Muhammed bin Ahmed bin Rüşd (1126-1198) ile ilgili bilgi aldığımız iki ana eser, Salomon Munk'un *Melanges de la philosophie juve et Arabe* ile Ernest Renan'ın *Averroes et l'Averroisme* eseridir (Birkan, 1994: 57).

İbn Rüşd'ün Batı dünyasına etkisi İslam dünyasından farklı olarak hem pek çok alanda hem de kalıcı bir şekilde olmuştur. Yahudi filozofların XIII. yüzyıldan itibaren İbn Rüşd eserlerini Arapçadan İbraniceye çevirmeleri ile İbn Rüşd eserleri Batı dünyasına ilk adımı atmış, ardından İbraniceden Latinceye yapılan çevirilerle de final adımı atılmıştır. XIII. yüzyılda İbn Rüşd'ün *Tehâfütü Tehâfütü'l-Felâsife* isimli eseri dışında pek çok eseri Latinceye çevrilmiş durumdadır. İbn Rüşd'ün bu eseri ise 1328 yılında Calonymus b. Calonymus (ö. 1328) tarafından Latinceye çevrilmiştir. İbn Rüşd etkisi Batı dünyasında Bologna, Padua, Paris, Venedik gibi merkezlerde yansımalarını bulurken eleştiri oklarından da kurtulamamıştır. XIII. yüzyılda Albertus Magnus (ö. 1280), Duns Scotus (ö. 1380) ve Aquinalı Thomas (ö. 1274) Fransiskenler arasında daha çok yayılan İbn Rüşdçülük akımına karşı mücadele vermişlerdir. XIV. yüzyılda Fransa'da İbn Rüşd etkisi azalsa da İngiltere'de etkisinden bir şey kaybetmemiştir. İngiltere'de oluşan atmosfere benzer bir durum Padua'da da oluşacaktır çünkü, İbn Rüşd eserlerinin tercümelerinin yapıldığı en önemli merkez Padua'dır (Kaya, 2018: 392).

İbn Rüşd felsefesini Orta Çağ'da benimseyip tercümesini yapan Yahudi filozoflar olurken, eleştiren ve ilgi gösteren filozoflar Paris Üniversitesindeki akademisyenler olmuştur. İbn Rüşd'ün etkisi Batı düşüncesi üzerinde olurken, Doğu düşüncesi üzerinde herhangi bir etki gösterememiştir (Birkan, 1994: 57).

Felsefi düşüncelerin İslam coğrafyasına girişi Grekçe'den yapılan tercümelele ile olurken, İslam coğrafyasından Latince'ye yapılan tercümelerle aktarılan sadece Grek filozoflarının felsefi düşünceleri olmamıştır, bu düşüncelerin yanında İslam filozoflarının

düşünceleri de Latin dünyasına geçmiştir. Tercüme edilen bu düşünceler içinde İbn Rüşd'ün akılcılığının etkisi ile Rönesans ve Reform düşüncesinin zemini oluşmuştur denebilir. İbn Rüşd etkisi altında ortaya çıkan Descartes ile vücut bulan Kartezyen düşünce, Aydınlanma dönemini, modern felsefeyi meydana getirecektir. Bilimsel bilginin altyapısı bu tercüme yoluyla sağlanmış, XVII. yüzyılda bilimsel ilerleyiş ile bu tercüme meyveleri alınmaya başlanmıştır. Yapılan tercüme sadece Batı Aydınlanmasını sağlamakla kalmamış, hem antik dönem eserlerinin yok olmasını hem de bu dönemle Batı Aydınlanması arasında bir köprü işlevi görmesini sağlamıştır. Ayrıca Antik dönem felsefesi içinde yer almayan kavram ve düşünceler İslam filozoflarının katkılarıyla eklenmiş ve daha geniş bir sistem oluşmasına katkı sunmuştur (Demirpolat, 2003: 432).

Batı düşünce tarihinde İbn Rüşd'ün eserleri Michel Scot tarafından Latinceye tercüme edildiğinde bir kırılma yaşanır. Üniversitelerde bu düşünce öğretim programlarına girerken Katolik Kilisesi de bu düşünceye reddiyeler yazmaya başlamıştır. İbn Rüşd düşüncesi Batı düşüncesinde bir diyalektik süreç başlatmıştır denebilir. Şöyle ki, bir tarafta İbn Rüşd düşüncesini benimseyenler diğer tarafta da bu düşünceye karşı çıkanlar. Sonuçta İbn Rüşd düşüncesi Batı düşünce tarihi içinde kendisi ve karşıtını oluşturarak varlığını korumuştur (Birkan, 1994: 58).

Farah Antûn'un (ö. 1922) Renan'dan etkilenerek yazdığı İbn Rüşd'ü tanıtan makaleler *el-Camî'â* dergisinde yayınlanmaya başlayınca, XIX. yüzyılda İslam coğrafyasında İbn Rüşd üzerine bir ilgi doğurmaya başlamıştır. Ancak bu yazılar beraberinde eleştirileri de ortaya çıkarmıştır. M. Reşid Rıza (ö. 1935) ve Muhammed Abduh (ö. 1905) *el-Menâr* dergisinde bu eleştirileri yayımlarlar. Genellikle sınırlı İbn Rüşd etkisi İslam dünyasında iki koldan ilerlemektedir. İlk olarak İbn Rüşd'ün düşüncelerinin pozitivist bir bakış açısıyla laik bir düzene kaynaklık etmesinin sağlanmasında kaynak olarak kullanıldığı görülürken ikinci olarak, İslam düşüncesinde yeni bir yapılanma hareketine kaynaklık etmesinin sağlanmaya çalışılmasıdır (Kaya, 2018: 391).

Batı Orta Çağ Skolastik düşüncesinin temeli olan teolojik görüş ve İbn Rüşd ile gelen rasyonel felsefe arasındaki karşıtlık bazı problemlere yol açarak yeni cevapların ortaya çıkmasını sağladı. İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumları evrenin ezeliyeti, bireysel ölümsüzlüğün imkansızlığı, varlığın varlık olarak zorunsuz olamayacağı gibi

problemlerde; evrenin zaman içinde yaratıldığı, bireysel ölümsüzlüğün ve varlığın zorunsuzluğunun olmadığı düşüncesi, Kilise ile çelişen düşüncelerdi. Bu süreçte Aristoteles Batı üniversitelerinde felsefenin kaynağı olmayı başarırken İbn Rüşd de yorumcu olarak Batı'da yerini aldı (Birkan, 1994: 58).

İbn Rüşd Batı'da yerini alırken sancılı bir süreç yaşandı. Eserleri 1209, 1210 ve 1215'te yasaklanırken 1231'de sansürlenerek yayımlanabildi. Büyük Albert *Contra Averroistas* isimli eseriyle İbn Rüşd eleştirilerine katkı sağlarken, Aquinalı Thomas ise *Tractatus de Intellectus contra Averroistas* isimli eseriyle İbn Rüşd karşıtı gruba katıldı (Birkan, 1994: 58).

İslam filozoflarının Batı dünyasında yarattığı en şiddetli etki Paris'de İbn Rüşd etkisidir. Fârâbî, İbn Sînâ ve Gazzâlî de sayılabilir ancak yol açtığı düşünsel kırılmalar ve sonuçlara baktığımızda İbn Rüşd'ün düşüncesinin etkisi ortadadır. İbn Rüşdçülük XIII. yüzyılda Batı düşüncesinde egemen olmaya başlayınca Augustinusçuluk düşüncesiyle sentezlenmiş ve Hristiyanlık dogmalarının temellendirilmesinde kullanılmıştır. Batı düşüncesinin Rönesans, Aydınlanma, Descartes ve Hegel'i de içine alarak modern felsefeyi kurması nedeniyle uzun bir karanlığı bitirme işlevini yerine getirmiştir diyebiliriz. Aydınlatma görevini gerçekleştiren İslam filozofları özelinde İbn Rüşd etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bu etki bazı batılı filozofların eserlerinde kaynak belirtmemelerine rağmen ortadadır. Bu durum İslam filozoflarının bilimsel anlayışa katkısının etik alandaki etkisinden daha fazla olduğunu bize göstermektedir (Demirpolat, 2003: 435).

Bu arada bu karşıtlığın daha önce İslam coğrafyasında meydana gelen felsefe ve teoloji çatışmasının devamı ya da benzeri olarak görmek mümkündür. Batı'daki İbn Rüşd karşıtlarının Gazzâlî'nin argümanlarından beslendiğini söylemek yanlış olmaz. Daha önce Doğu'da yaşanmış olan bu karşıtlık teolojinin (bir bakıma Gazzâlî'nin) üstünlüğüyle sonlanırken, Batı'da Yeni Çağ'a kadar olan süreçte Kilise ile İbn Rüşdçülük arasındaki mücadele devam ederken, Aydınlanma ile birlikte İbn Rüşdçülük galip gelmiştir. Doğu ve Batı'da yaşanan bu felsefe ve kelam etkisindeki teoloji mücadelesinde Doğu'da teolojinin galibiyeti dolayısıyla dogmatik bir mental yapı oluşuyorken Batı'da felsefenin galibiyetiyle Aristoteles ve İbn Rüşd'ün temsil ettiği rasyonel bir mental yapı oluşacak ve bilime kapı açacaktır. Bu açıdan bakıldığında İbn Rüşd'ün Batı düşüncesine ve geleceğine etkisi çok daha açıktır (Birkan, 1994: 63).

İbn Rüşd eserleri 1217 yılından itibaren Michel Scot tercümesiyle Batı'da yerini almaya başlamıştır. Michel Scot tercümelerinin yanında İspanya, Sicilya ve Güney Fransa'da yerleşik olan Yahudi düşünürler, kendilerinin de içinde yer aldıkları İslam medeniyetinin bir parçası olarak gördükleri İbn Rüşd'ün eserlerinin tercüme faaliyetine İbranice ve Arapça'nın yakın diller olması dolayısıyla katkı sağlamıştır. Musa İbn Meymûn bu duruma örnektir. İbranice'ye çevrilen İbn Rüşd eserleri İbranice'den Michel Scot'un tercümeleriyle Latinceye çevrilince İbn Rüşd Batı'da tanınmaya başlamıştır (Birkan, 1994: 65).

XIX. yüzyıl düşünürü Renan 1852 yılında yayınladığı doktora tezinde İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük konusunu işlemiştir. Bu doktora tezinde Renan İbn Rüşd'ü, Aristoteles'i tekrar gündeme getiren ve Antik Yunan düşüncesiyle Avrupa'yı aydınlatan Müslüman filozof olarak betimlemiştir (Karlığa, 2014: 15).

Batı düşüncesine İslam coğrafyasından giden ilk düşünce İbn Sînâ yoluyla giden Eflatun düşüncesidir. Bu düşüncenin ardından Batı Skolastik düşüncesini etkileyen düşünce İbn Rüşd yoluyla Aristoteles düşüncesidir. Her iki düşüncenin uzlaştırılması gayreti Batı Orta Çağ düşüncesi tarihinde hep var olmuştur (Birkan, 1994: 60).

İslam coğrafyasında eğitim alan Batılı düşünürler daha sonra Batı'da İslam coğrafyasında aldıkları eğitimin benzerlerini kurdukları okullarda vermeye başlayacaktır. İslam felsefesinin Endülüs üzerinden daha IX. yüzyılda Latin dünyasında etki göstermeye başlaması çeviri faaliyetlerinin Arapça'dan İbranice'ye oradan da Latince'ye çevrilmesi dolayısıyla oluşmakta, dolayısıyla Antik Dönem filozoflarının düşüncelerinin tanınmaya başlamasına neden olmaktadır. Latin dünyasında İbn Rüşd dolayısıyla Aristoteles düşüncesinin yarattığı etki, akıl ile iman ayırımına ya da uzlaşısına ve Kilise dogmalarının sorgulanmasına neden olmuştur. İslam felsefesinin İbn Rüşd ve diğer İslam filozofları kanalıyla Latin dünyasındaki etkisi, yerleşik paradigmanın eleştiriye açılmasına, yerine gelecek sistemin de inşasına yol açmıştır. Akılcılığı ve Aristoteles yorumları dolayısıyla İbn Rüşd'ün diğer İslam filozoflarından daha fazla etki gösterdiğinide söylemek yanlış olmaz. Tüm bu nedenlerle İslam felsefesinin özelinde İbn Rüşd'ün Batı düşünce dünyasına sadece Antik Yunan düşüncesinin aktarımını değil içinde buldukları kültürel yapının da öğeleri ile birlikte özgün düşüncelerini aktarmışlardır diyebiliriz. Günümüz Batı düşünce

dünyasının temellerinden birini İbn Rüşd'ün oluşturduğunu söylemek hata olmaz (Demirpolat, 2003: 437).

İbn Rüşd düşüncesi Batı Skolastik düşüncesine İbn Sînâ'dan daha fazla etki yaparak hemen Aquinalı Thomas gibi karşıtlarını da oluşturmuşlardır. Her ne kadar Aquinalı Thomas İbn Rüşd karşıtı olsa da etkilendiği en önemli figür, metodunu taklit ettiği İbn Rüşd olmuştur. İbn Rüşd'ün temsilcisi olduğu İlk aklın birliği, bireysel ruhun ölümlülüğü ve teoloji ile felsefe ayrımı Batı'da büyük etki yaratmıştır. Bu etki büyük olunca, Kilise İbn Rüşdçülüğü Orta Çağ sona ererken dinsizlik olarak göstermeye başlamıştır. İbn Rüşdçülüğün savunduğu “Kollektif Akıl” tezinin halk arasında benimsenmeye başlanıp bireysel sorumluluğun ortadan kalkması ve günahların paylaşılması düşüncesi, Kilisenin yaymaya çalıştığı cehennem korkusuna paralel olarak kendi otoritesinin de ortadan kalkmasına neden olabilirdi. Bunun yanında teoloji ve felsefe ayrımında bu dünyanın felsefeye ayrılması öte dünyanın teolojinin alanına bırakılması bu dünyadaki Kilise etkisine de bir engeldi. Bu durumun önüne geçmeye çalışan Kilise, İbn Rüşdçüleri dinsizlikle suçlamaya başladı. Rönesans'a giden yol böylece açılmış oluyordu (Birkan, 1994: 61).

İslam felsefesinin altın çağı olarak niteleyebileceğimiz VIII. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arasında yetişir İbn Rüşd. Zaten var olan geniş bir felsefe birikiminden beslenir. Hem Antik ve Helenistik dönemin birikimini hem de İslam düşünce dünyasının felsefi bilgisini işleyerek yeni bir bakış açısı oluşturan İbn Rüşd, Orta Çağ Latin dünyasını derinden etkilemiştir. Batı'da ortaya çıkacak olan felsefi atmosfer İbn Rüşd'ün, Aristoteles'e yaptığı yorumlar ve bir anlamda Meşşâî ekolünün temsilciliği ile oluşmuştur. Dolayısıyla İbn Rüşd Batı dünyasında Rönesans düşüncesine giden yolun taşlarını döşemiştir (Kaya, 2018: 366-367).

Ayrıca Doğu dünyasında İbn Rüşd'ün yaptığı Aristoteles şerhlerinden bazıları, XVIII. yüzyılda yapılan tercüme faaliyetlerinde Yanyalı Es'ad Efendi (ö. 1730) tarafından kullanılmıştır. Aristoteles'in *Fizika* isimli eseri böylece Arapçaya çevrilmiştir (Kaya, 2018: 391).

İbn Rüşd'ün felsefe ve din ayrımını yapması (çift hakikat), Aristoteles ile Tanrı buyruklarının aynı değere sahip olması gibi bir anlam çıkardığından, Kilise tarafından

teпкиyle karşılanmıştır. Çünkü İbn Rüşd düşüncesinin Batı'da tanınmaya başladığı zamana kadar tek hakikat, vahiydi (Birkan, 1994: 62).

İbn Rüşd'ün eserlerinin Arapça ve İbranice'den Latince'ye tercüme edilmeye başlanmasıyla Batı düşüncesinde Aydınlanma öncesi önemli bir etki yaratmıştır. Özellikle Aristoteles üzerine değerli bir kaynaktır diyebiliriz. İbn Rüşd eserlerinin tercüme faaliyeti aynı zamanda teolojik problemleri tekrar gün yüzüne çıkarmış, Albertus Magnus ve Aquinalı Thomas gibi Kilise babalarının Hıristiyan dogmalarını akla uygun hale getirme çabalarını tetiklemiştir. Ardından bu tercüme Paris Üniversitesinde yasaklanmıştır (Uğrasız, 2009: 435).

İbn Rüşd'ün imajının Batı dünyasındaki serüvenine baktığımızda, olumlu bir figürden olumsuzya ya da melekten şeytana bir yol izlediğini görürüz. Buna karşılık ister melek olarak görenler ister şeytan hemen herkes üzerinde bir etki bıraktığı görünür bir durumdur. Ancak olumsuz olan imajı Skolastik dönemin sonunda Rönesans'ında etkisi ile tekrar olumluya dönecek ve Batı dünyasında son görüntüsünü oluşturacaktır (Birkan, 1994: 63).

Aydınlanmanın başlangıcını sadece Descartes'e dayandırmak hatadır. Descartes öncesi İbn Rüşd eserlerinin Batı entelektüel dünyasında yarattığı etki önemlidir. Aslında sadece Batı dünyası için değil tüm insanlık düşünce serüveninde İbn Rüşd'ün rasyonel tutumu büyük bir kırılma yaratmıştır (Uğrasız, 2009: 435).

Dominiken Tarikatı ve bu tarikatın en önemli İbn Rüşd karşıtı düşünürü olan Aquinalı Thomas İbn Rüşd'ü eleştirirken aslında ona ait olmayan yanlış tercümelemlerin gazabına uğrar. Aquinalı Thomas ile birlikte İbn Rüşd karşıtlığı, Gazzâlî'nin önermelerinin de Batı'ya taşınmasıyla güç kazanmış, bir anlamda İbn Rüşd ve Gazzâlî tartışması uzun bir süre sonra Batı'da tekrarlanmıştır (Birkan, 1994: 59).

Felsefi düşünce yöntemlerini İbn Rüşd'den etkilenerek oluşturan Aquinalı Thomas, İbn Rüşd düşüncesinin İslam coğrafyasında pek etki yaratmamasına rağmen Yahudi ve Hıristiyan düşünürler üzerinde etkili olduğunu belirtir (Karlığa, 2014: 17).

Batı dünyasında özgürlükçü, Kilise karşıtı, serbest düşünce ve akımlar, İslam felsefesine ve İbn Rüşd'e bağlanmıştır. Bunun nedenleri olarak, İmparator II. Frederic'in

müneccimi olan Michel Scot'a muhalifi olduğu Kilise'ye karşı kullanılmak üzere İbn Rüşd eserlerinin tercümesini yaptırması ve Kilisenin gözüne girmeye çalışanların İbn Rüşd'e saldırarak prim yapmasıdır diyebiliriz. İbn Rüşd'ün bu nedenlerden dolayı oluşan olumsuz algısı resim ve fresklerde kendisini göstermektedir (Birkan, 1994: 59).

İbn Rüşd aklın alanını olabildiğince açan bir filozof olarak Orta çağ Batı düşüncesine etki etmiştir. İbn Rüşdçülüğün getirdiği akılcılık daha sonra modern felsefenin temsilcisi Descartes'da kendisini gösterecektir. İbn Rüşd'ün Batıya getirdiği akılcılık çağdaş felsefeye temel oluşturmuştur.

İnsanlık tarihinin Rönesans ile sonuçlanan düşünsel serüveninde İbn Rüşd'ün bu duruma önemli bir katkısı olduğunu söylemeliyiz. Bir dönemi bitirirken başka bir dönemi başlatan, bu süreci yöneten İbn Rüşd düşüncesi, belkide insanlık tarihinde pek az bulunan paradigma değişimlerinden birine etki etmiştir diyebiliriz. Batı düşüncesine yön veren bu düşünce, kendisine İslam/Doğu dünyasında yer bulamamıştır (Birkan, 1994: 66).

Batı aydınlanmasında, Antik Yunan felsefesinin önemli temsilcisi Aristoteles'in anlaşılması ve akli vahiyden ayırarak bilimsel metodun gelişimine katkı sunması, evrenin anlaşılmasında ve Batı düşüncesinde İbn Rüşd'ün önemli bir rol oynamasını sağlamıştır (Uğrasız, 2009: 437).

İbn Rüşd'ün İslam dünyasında yer alan bir filozof olarak Batı düşünce dünyasındaki etkisi yukarıda belirtilen sebep-sonuç ilişkisi içinde ortaya çıkarken Orta çağ Kilise düşüncesi ona karşı ondan beslenmiş ancak ilerleyen süreçte İbn Rüşd'ün akılcılığı büyük bir felsefi ve kültürel kırılmaya neden olmuş ve bugünkü Batı dünyasının zihinsel dünyasını oluşturmuştur (Birkan, 1994: 67).

Batı'da şerh geleneğinin başlangıcını oluşturan Michel Scot çevirileri ile fark edilen İbn Rüşd'dür. XI. ve XVI. yüzyıllar arasındaki çeviri faaliyetlerinin yarattığı felsefi ve eğitim ortamındaki etki, Batı Rönesans'ına giden tarihsel ivmeyi hızlandırmıştır (Aydın, 2017: 9).

İslam felsefesinin Latin dünyasında yarattığı etkide bu felsefenin izlediği yollara işaret etmek gerekir. Şöyle ki, felsefi problemlerde Kilise açıklamalarından tatmin olmayan anlama isteklisi Avrupalı insanların (Bu insanlar daha sonra Batı dünyasının

entelektüellerini oluşturacaktır) İslam coğrafyasında yer alan okullara gelerek eğitim almaya başlaması, İslam filozoflarının eserlerinin çevirilerinin yapılması amacıyla İspanya'da Beytül Hikme benzeri çeviri okullarının açılması ve Arapça'nın bilinirliğinin artması gibi nedenler etkinin boyutunu gözler önüne serer (Demirpolat, 2003: 436).

1126 yılında Kurtuba'da dünyaya gelen 1198 yılına kadar yaşayan ve Batı'da Averroes olarak tanınan Aristoteles'in anlaşılmasında ve akli ön plana alarak eleştirel düşüncenin yeşermesinde ön almış, akıl-vahiy ayrımıyla Batı'da kendine özgü bir yer edinmiştir (Uğrasız, 2009: 419).

Alman filozof Herder (öl. 1803), insanlığın birikiminin merkezi olarak gördüğü Aydınlanma düşüncesinin ileri gelenlerinden saydığı Müslüman filozofların, İspanya ve İtalya'yı etkilediklerini, bilimsel düşünceye yön verdiklerini bunun yanında ilkel Avrupa'nın aydınlanmasını sağladıklarını belirtir (Karlığa, 2014: 15).

İbn Rüşd'ün Batı'yı aydınlatan filozof olduğu fikri sadece Renan'da var olan bir düşünce değildir. Renan dışında çeşitli araştırmacılarda bu düşünceyi paylaşır. Bu araştırmacılar arasında Alain de Libera ve M.R. Hayoun, İbn Rüşd'ün Avrupa düşüncesi üzerinde derin etkiler bırakan felsefi eserler yazdığını ve Aristoteles yorumculuğu geleneği tarihinde mutlak manada merkezi bir rol oynadığını belirtmekte, Avrupa'nın manevi babası olduğunu bildirmektedir. İbn Rüşd'ün düşünce yapısını inceleyerek onun Aydınlanma'nın müjdecisi konumunda olduğunu ifade eden Charles E. Butterworth bir diğer İbn Rüşd'ün Batı düşüncesi üzerindeki etkisini ifade eden araştırmacıdır (Karlığa, 2014: 16).

Paul Kurtz (ö. 2012), İbn Rüşd ve Aydınlanma konusunda İbn Rüşd'ün Modern bilimsel gelişmenin öncüsü olduğunu söyleyerek XVII. ve XVIII. yüzyıl Aydınlanma'sının gelişiminde önemli bir kişilik olduğunu belirtir. Paul Kurtz'un belirttiği gibi İbn Rüşd Batı medeniyet tarihine önemli katkılarda bulunmuş, özellikle XIII. yüzyıl ile XVII. yüzyıl aralığında Yahudi ve Latin filozoflar üzerinde izleri farkedilebilecek ölçüde etkili olmuştur. Modern dönem felsefi ve bilimsel düşüncelerin zeminini oluşturmuştur. İbn Rüşdçülerin Avrupa'da çeşitli üniversitelerde, özellikle İtalya'dakilerde yarattığı etki modern dönem bilimsel gelişimin motivasyon kaynağını oluşturmuştur (Karlığa, 2014: 16).

Vern L. Bullough (ö. 2006), İbn Rüşd'ün Aydınlanma'yı başlatan figürler üzerinde İbn Rüşd'ün etkisinin yadsınamaz bir gerçek olduğunu belirtirken, İbn Rüşd düşüncesinin

Galileo (ö. 1642) ve Bruno (ö. 1600) gibi önemli düşünürler tarafından benimsendiğini vurgular. Ayrıca bu önemli düşünürler öğrenim hayatlarını İbn Rüşdçülerle birlikte sürdürmüşlerdir. Orta Çağ felsefi düşüncesinin üyelerinden Etienne Gilson (ö. 1978), İbn Rüşd düşüncesinin önemini anlatarak İbn Rüşd felsefesinin dikkate alınmadan Hıristiyan teolojisinden bahsetmenin mümkün olamayacağını söyler (Karlığa, 2014: 16-17).

3.4.2. İbn Rüşdçüler ve İbn Rüşd Karşıtları

XIII. yüzyılda İbn Rüşdçülük (Averroisme) akımı, bütün Avrupa entelektüel dünyasını etkilemiştir. Bu etkiye karşılık Büyük Albert ve onun öğrencisi Aquinalı Thomas, İbn Rüşd düşüncesini reddetmekle birlikte bu düşünceden etkilenmişlerdir. Bu Kilise Babalarının önerileri ile Katolik Kilisesi İbn Rüşd düşüncesinin önünü kesebilmek için uyguladığı baskıyı arttırmıştır. Tüm bu baskı ve kısıtlamalara rağmen İbn Rüşdçülük akımı Batı Rönesans ve Reform'una destek olmaya devam etmiştir. İbn Rüşd akımının etkisinde kalan ve bu düşünceyle beslenen düşünür ve bilim insanları Aydınlanma'nın da destekçisi olmuşlardır. Bunların başında gelenler kısaca; Nikolaus Kopernikus (ö. 1543), Giordano Bruno (ö. 1600), Francis Bacon (ö. 1626), Kepler (ö. 1630), Galilei Galileo (ö. 1642), Hugo Grotius (ö. 1645), Rene Descartes (ö. 1650), Thomas Hobbes (ö. 1679) gibi bilim insanları ve düşünürlerdir (Karlığa, 2014: 22).

İlk olarak Paris'te ortaya çıkan İbn Rüşdçülük akımı kısa sürede tüm Avrupa'da Rönesans'ı tetikleyen en etkili görüşlerden biri olarak karşımıza çıkar. İbn Rüşdçülük felsefi bir akım olmanın ötesinde Rönesans'tan sonra Batı'da çoğulculuk ve çeşitlilik prensipleriyle seküler anlayışın ve demokratik rejimin ortaya çıkmasına yol açan politik bir görüş olarak kendisini göstermiştir. XIII. ve XIV. yüzyılda Paris'te daha sonra XIV. ve XVI. yüzyıllarda Bologna ve Padoa'da kendisine uygun zemin bulan İbn Rüşdçülük, son zamanlarda İbn Rüşdçülüğe yer veren kaynaklardan öğrendiğimize göre XIV. ve XVI. yüzyıllarda Kuzeydoğu Avrupa'da da etkili olmuştur (Karlığa, 2014: 23).

Bilim tarihi incelendiğinde İbn Rüşd'ün Aristoteles'in *Gök ve Yeryüzü'ne Dair* isimli eserine yazdığı şerh ile birlikte Batı'da yeni bir bilimsel devrimin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu şerhin özellikle Kopernik'in yer merkezli evren anlayışını reddedip Güneş merkezli evren anlayışını geliştirmesinde kaynak olduğunu biliyoruz. Kopernik dışında Giordano Bruno (ö. 1600) ile Galilei'ninde (ö. 1642) İbn Rüşdçülük düşüncesinden etkilenerek zihinsel yapılarını oluşturduklarını ve Batı medeniyetinin inşasına katkı

sunduklarını söylemeliyiz. Martin Fernandez'in (ö.1528) bahsettiği gibi, Cristof Colomb Dünya'nın yuvarlak olduğunu Aristoteles ve İbn Rüşd'ün eserlerinden öğrenmiştir. Buna bağlı olarak Batı'ya doğru gittiğinde Hindistan'a ulaşacağını öngörmüştür. Bu yönüyle İbn Rüşd'ün Batı'da düşünsel alanda yaptığı büyük değişimin sonuçlarından biride Cristof Colomb (ö. 1506) ve yaptıklarıdır (Karlığa, 2014: 23).

Yukarıda saydığımız bilim insanlarına ilave olarak Spinoza'nın (ö. 1677) din-felsefe ilişkisine baktığımızda, görüşünü oluşturduğu kaynağın İbn Rüşd olduğunu söylemek son derece mümkündür. Malbranche (ö. 1715), *Hakikatin Araştırılması* kitabında İbn Rüşd'ün Aristoteles'in düşüncesine bağlılığından söz etmekte ve İbn Rüşd'ün şerhlerinin İbranice ve Latince'ye çevrildiğini söylemektedir (Karlığa, 2014: 23-24).

Aydınlanma dönemi düşünürü Herder (ö. 1803), Doğu düşüncesi ile Batı düşüncesi karşılaştırmalarında İbn Rüşd'ün tek bir nefisten söz ettiğini belirtir. Bilgelik ve erdem gibi düşüncelerin Doğu düşüncesine ait olduğunu ve Batı düşüncesinin bu kavramlara yabancı olduğunu bildirir. Batı filozofları arasında ortaya çıkan tartışmalarda da İbn Rüşd etkisini görüyoruz dersek yanlış olmaz. Kant (ö. 1804) ile Lessing (ö. 1781) arasında ortaya çıkan düşünsel çatışmada her iki filozof da birbirlerini İbn Rüşd'ü olmakla itham eder. İbn Rüşd etkisinin sağlık alanında da kendisini gösterdiğini söyleyebiliriz. İngiliz bilim insanı Harvey'in (ö. 1657) bulduğuna inanılan büyük kan dolaşımı sisteminin aslında ondan yıllar önce yaşamış olan İbn Rüşd tarafından dile getirildiğini söyleyen araştırmacıların olduğunu biliyoruz (Karlığa, 2014: 24).

İbn Rüşd'ün sağlık alanına yaptığı bir diğer katkı bilim insanı Vincenz Fukala (ö. 1911) tarafından dile getirilmiştir. Ona göre İbn Rüşd'ün gözün ışığı alan bölümünün gözbebeği olmadığını, ışığın retina tarafından alındığını doğru bir şekilde tespit ettiğini bildirmiştir. Halbuki gözbebeğinin ışığı aldığı bilgisi Antik Yunan filozoflarından Galen (ö. 216) ile başlayan, Felix Platter (ö. 1614) ve Kepler (ö. 1630) ile devam eden yanlış bir bilgidir. Ernest Wolf Gazo'ya göre Alman filozofları Hegel (ö. 1831), Heidegger (ö. 1976), Gadamer (ö. 2002), Aristoteles'e ve yazdığı şerhlerden dolayı İbn Rüşd'e büyük ilgi duymuşlardır (Karlığa, 2014: 24).

Sanat alanına baktığımızda İbn Rüşd'ün Batı düşüncesi yanında Batı sanatını da etkilediğini biliyoruz. XIV. yüzyılın başlarından XVI. yüzyılın ortalarına kadar İtalya'da yapılan resimleri incelediğimizde *Aquinalı Thomas'ın zaferi (Triomphe de Saint Thomas)*

ismini taşıyan resim ve fresklerin olduğunu görüyoruz. Bu resimlerin temasına baktığımızda İbn Rüşd ile Aquinalı Thomas'ın çatışmasının işlendiği göze çarpıyor. XII. yüzyıldan sonra Batı düşüncesi içinde yayılmaya başlayan İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük görüşüne karşı Katolik Kilisesinin ve Katolik Kilisesini temsil eden Aquinalı Thomas'ın mücadelesi'nin anlatıldığı bu resimlerde doğal olarak yenilen İbn Rüşd yenen Aquinalı Thomas olmaktadır. Bu sanat eserlerine baktığımızda özellikle Katolik Kilisesinin, entelektüeller arasında olduğu kadar dini çevrelerde de etkili olan İbn Rüşd düşüncesinden ve İbn Rüşdçülerden çok rahatsız olduğunu, bu görüşü engellemek için hem düşünce hem de sanat dünyasında üst düzeyde bir mücadeleye giriştiğini söylemek yanlış olmaz (Karlığa, 2014: 26).

Özellikle Dominiken tarikatı üyesi olan Katolik din adamları, Engizisyon üyeliğinden kaynaklanan güçlerini de kullanarak Orta Çağ süresince İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülüğü sınırlamak için Batı'da sert bir baskı rejimi uygulamışlardır. Aquinalı Thomas'ın aziz ilan edilmesiyle birlikte Dominiken üyeleri, Kiliselerde İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük konularını işleyen resimler yaptırarak bu konuların tehlikesini anlatmaya çalışmışlardır. Bu açıdan bakıldığında bu resimler resim sanatının bir göstergesi olmasının dışında dönemin felsefi ve teolojik havasını da yansıtmaktadır (Karlığa, 2014: 26).

Her ne kadar *Thomas'ın Zaferi* isimli resimlerle konuları aynı olmasada Rönesans döneminde yapılan en ünlü resimlerden biride Raffaello'nun (ö. 1520) yaptığı ünlü *Atina Felsefe Okulu* isimli resimdir. Rönesans dönemini yansıtan bu resimde ressam Rönesans'a kaynaklık eden Antik Yunan'ı anlatır. Bu nedenle Raffaello bu resminde Antik Yunan filozoflarını, kendi yaşadığı dönemin tanınan kişilerin yüzleri ile yansıtmaya çalışır. Tamamen Antik Yunan ve Latin filozoflarından oluşan resimde yer alan tek Müslüman filozof İbn Rüşd'dür. Ayrıca matbada kitapları basılan ilk Müslüman filozoflardan biri yine İbn Rüşd'dür. Yapılan resimlere bakarak dönemlerin düşünce yapısı ve etkinlik alanları ile ilgili bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu bilgiden hareketle İbn Rüşd'ün sadece Rönesans dönemi üzerinde değil Aydınlanma dönemi üzerinde de etkili olduğunu söyleyebiliriz. XIX. yüzyıl ressamlarından Pierre Vigneron'un (ö. 1872) bir İbn Rüşd portresi yaptığını görüyoruz (Karlığa, 2014: 27).

Ayrıca İbn Rüşd'ün yorumladığı din-bilim, vahiy-akıl problemi İbn Rüşdçüler eliyle başka şekilde yorumlanmış "çift gerçeklik" adı verilerek din-felsefe, vahiy-akıl

karşıtlığı formuna dönüştürülmüştür. Bu durum V. Latran Konsili'nde de (19 Eylül 1513) tartışma konusu olmuştur (Karlığa, 2014: 27).

V. Latran Konsili'nde alınan kararlarda (*Apostolici Regiminis*), İbn Rüşd'ü düşünenlerin savunduğu “çok zararlı ve uğursuz yanlışlar” olarak belirtilen akılların birliği, ruhun ölümsüzlüğü, çift gerçeklik problemlerinde Kilise'nin belirlediği dogmaların ilkeleri yeniden ortaya konuyor ve bu dogmalara aykırı düşüncelere sahip olanların cezalandırılması isteniyordu. V. Latran Konsil kararlarında *Faslü'l-Makâl* de söylenen “gerçek gerçeğe ters düşmez” düşüncesinden dolayı iman'a ters düşen her görüşün yanlış olduğu ve cezalandırılması gerektiği söylenir (Karlığa, 2014: 27).

Renan, V. Latran Konsili'nde alınan kararlarda özellikle XVI. yüzyılda Padoa ve Bologna üniversitelerindeki İbn Rüşd düşüncesini benimseyen akademisyenlerin hedef alındığını belirtir. Çünkü, XVI. yüzyılda Kilise tarafından yasaklanmış olmasına rağmen İbn Rüşd felsefesinin bu üniversitelerde okutulmaya devam edildiği fark edilmiş ve bu durumu engellemek amacıyla Kilise Konsilde karşı kararlar almıştır (Karlığa, 2014: 27).

İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük konularının XIX. yüzyılda hala tartışıldığı görülmektedir. Papa XIII. Leon 1879 yılında yayınlanan, Kilise ile bilim çatışmasına son vermeye çalışan Papalık kararnamesinde (*Encyclique Aeterni Patris*), Aquinalı Thomas'ın İbn Rüşd'e karşı çıktığı XIII. yüzyıldaki düşüncelerini tekrarlamaktadır. Bu kararnameyle birlikte Orta Çağ'da İbn Rüşd'ülerin başlattığı felsefi atağı karşılamaya çalışan Aquinalı Thomas'ın düşüncelerinden 24 prensip seçilmiş ve bu prensiplerin Katolik Kilisesinin karşıt düşüncelerle mücadelede kullanılması gereken prensipler olduğu kabul edilmiştir (Karlığa, 2014: 27).

XX. yüzyılın sonlarında bile İbn Rüşd ile Aquinalı Thomas'ın XIII. yüzyılda yaptığı tartışmanın, benzer şekilde devam etmesi İbn Rüşd etkisinin Batı düşüncesinde ne derecede etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Papa II. Jean Paul tarafından 1998 yılında çıkarılan *iman ile akıl* isimli Papalık kararnamesinde, İbn Rüşd'ün *Faslü'l-Makâl*'in deki aynı başlık ve içerikle benzerlikler gösteren “iman ile akıl” arasındaki etkileşimi günümüz bilimsel bilgileri ışığında yorumlar. Bu kararnamede Aquinalı Thomas'ın İbn Rüşd karşısında öne sürdüğü görüşler tekrarlanırken bu görüşlerin hâlâ Katolik Kilisesinin savunduğu argümanlar olduğu görülmektedir (Karlığa, 2014: 28).

Bu Papalık Kararnamelerinden de anlaşıldığı gibi sekiz yüz yılı aşan bir zamana rağmen Batı dünyası İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük akımıyla tartışmayı sürdürmektedir. Doğaldır ki İbn Rüşd düşüncesini savunan düşünürler olduğu gibi bu düşünceye karşı çıkan düşünürlerde olmuştur, olacaktır. Ancak Orta Çağ tarihine baktığımızda, o dönemin baskı ve tehditlerine hatta engizisyon eliyle cinayetlerine rağmen, Batı Aydınlanma'sını başlatan düşünürlerin, İbn Rüşd'ün düşüncelerinden etkilenerek ya da düşüncelerini sürdürerek bu karanlık dönemi aşmaya çalıştıklarını görüyoruz (Karlığa, 2014: 28).

Katolik Kilisesi her ne kadar İbn Rüşd ve düşüncesini bir tehdit olarak görse de ondan etkilenmekten kendisini alamamıştır. Aquinalı Thomas'da olduğu gibi. Bu durum bize İbn Rüşd düşüncesinin Batı dünyasında ne kadar etkili olduğunu gösteren örneklerden biridir. İbn Rüşd'ü tehdit olarak görenlerde İbn Rüşd'ü Batı aydınlanmasının öncüsü kabul edenlerde onun görüşlerinden etkilenmekten kurtulamamıştır (Karlığa, 2014: 28).

3.4.3. İbn Rüşdçüler, Libertenler ve Pozitivistler

XVI. yüzyılda Engizisyon'un baskısına maruz kalan İbn Rüşdçüler bir süre sonra gizlenmek zorunda kalırlar ve kendilerini özgürlük yanlıları anlamına gelen "*Libertin*" olarak isimlendirirler. Önce İtalya'da daha sonra Avrupa'nın değişik büyük şehirlerinde kendilerine "*Libertin*" diyen Cardan, Paracelsus (ö. 1541), Machiavel (ö. 1527) ve Gassendi (ö. 1655) gibi düşünürler Kilise'ye karşı çıkmış ve özgürlüğü savunmuşlardır. Özgürlük düşüncesinin XVII. yüzyılda yayılmasıyla birlikte XVIII. yüzyılda bu düşünce, modern eleştirel akıl şeklinde aydınlar arasında kendisine yer bulur (Karlığa, 2014: 29).

Libertenler döneme egemen olan Katolik Kilisesi dogmalarına karşı çıkarak materyalist bir anlayışla, akılı ön plana çıkarıp, felsefi görüşlerin çeşitliliğinden ve eleştiriden söz etmekteydi. Ayrıca politik alanda din ile devletin birbirine karışmaması gerektiğini belirtiyorlardı. Akılı ve bilimi önceleyen dolayısıyla mucizeleri reddeden Libertenler, determinizmi kabul ederken bu görüşlerini Engizisyon nedeniyle gizli ve sembolik anlatımla Masonluğa benzer kapalı bir klik şeklinde savunuyorlardı (Karlığa, 2014: 29).

Engizisyonun şiddetli tepkisini üzerine çeken İbn Rüşdçüler gibi bir süre sonra Liberten'lerde Engizisyon'un hedefi haline geldi. Bir Liberten olan Vanini 1619 yılında

Engizisyon tarafından yakılarak öldürüldü. Libertinlerden başlıcaları yine ya sürgüne gönderilme ya da zehirlenme gibi sonlarla karşılaştılar (Karlığa, 2014: 29).

Libertinlerin ilgilendiği konular içinde din ve bilim ayrılığı önemli bir yer işgal ediyordu. Bu yüzden Libertinler üzerinde İbn Rüşd etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu görüşümüzü destekler nitelikte Catherin Wilson, Vanini'nin kendisini İbn Rüşd'ün öğrencisi olarak tanıttığını belirtir (Karlığa, 2014: 29).

Ayrıca Leibniz'in (ö. 1716) söylediğine göre bir Libertin olan Gabriel Node (ö. 1653) derslerinde Pomponazzi (ö. 1525) ve Gaspard Contarini (ö. 1542) gibi XVI. yüzyıl İbn Rüşdçülerini destekler. Bunun yanında Leibniz, 1512-1517 yıllarında toplanan V. Latran Konsili'nde tehdit olarak görülen İbn Rüşdçülerin (Les Averroistes) çift gerçeklik düşüncesini benimser ve öğrencilerine de anlatır. Spinoza ve Pierre Bayle gibi filozofların Libertin olduğunu iddia eden araştırmacılar olmuştur. Bir dönem Libertin olan Pascal (ö. 1662), Jansenizm tarikatına üye olduktan sonra Libertinlere karşı düşüncelerini oluşturmaya başlamıştır (Karlığa, 2014: 29-30).

Libertin anlayışın sadece felsefede değil, edebiyat alanında da yaygınlık kazandığını görüyoruz, özellikle de XIX. yüzyılda. Roman alanında "*Libertinage*" ismini alan bu anlayış, XX. yüzyılda olumsuz bir anlama bürünerek, aşk ve kadın unsurlarının öne çıkmasını sağlayan roman türünün ünlülerinden Sade Laclos'la anılmaya başlanmıştır (Karlığa, 2014: 30).

Bilimsel bilginin XIX. yüzyılda hızlı bir ilerleme göstermesi, Libertin hareketin toplumda etkisini yitirmesine neden olmuştur. İbn Rüşdçüler, içinde yer aldıkları rasyonel bilimselci görüşü devam ettirebilmek için Pozitivizm'i savunmaya başlayıp, doğru bilginin kriteri nedir sorusuna cevap olarak bilimi göstermeye başladılar. Bu süreç içinde Ernest Renan (ö. 1892), Victor Duruy (ö. 1894) Victor Cousin (ö. 1867) gibi pozitivist filozoflar, İbn Rüşd geleneğini tekrar gündeme getirdiler (Karlığa, 2014: 30).

XII. yüzyıldan başlayarak Batı düşüncesinde etkileri hissedilmeye başlanan İbn Rüşd'ün görüşleri, tarihsel seyir içinde çeşitli değişikliklere uğramış bazen Rasyonalist, bazen Averroist (İbn Rüşdçü), bazen Libertin, bazen de Pozitivist etiketler yiyerek çağımıza kadar gelmiştir. Aslına bakılırsa İbn Rüşd düşüncesi, sayılan görüşlerle tam olarak örtüşmez, ancak şu söylenebilir; sayılan akımların İbn Rüşd düşüncesinden

etkilendikleri, dolayısıyla İbn Rüşd'ün sadece İslam filozofu olarak anılamayacağı İbn Rüşd'e söylenmesi gerekenin evrensel bir düşünür olmasıdır (Karlığa, 2014: 30).

Kısaca denebilir ki, Averroistlerin akılcılığı, Rönesans ve Reform üzerinde etkili olmuş, bu etki daha sonra modern düşünceyi modern düşünce de Aydınlanmayı ortaya çıkarmıştır. Son iki yüzyıldır egemen olan Aydınlanma düşüncesi ile Modernizm, dünya savaşları ve bilimsel ilerleyiş nedeniyle yoğun eleştiri almaya başlamıştır. Bu eleştiriler dolaylı olarak Aydınlanmanın nedeni sayılan akılcılığa ve onun yanında determinizme yönelmektedir. Bu tarihsel ilerleyişte yine İbn Rüşd etkisine tanık olacağımız muhtemeldir. Çünkü İbn Rüşd düşüncesinin iman-akıl birlikteliği tekrar güncel bir konuma gelmiştir (Karlığa, 2014: 30).

İbn Rüşd'ün İslam coğrafyasında yarattığı önemli bir etki bulunmazken aynı şeyi Batı dünyası için söyleyemeyiz. Batı dünyasına etkileri pek çok boyutta gerçekleşmiştir. Hem modern bilimin hem de felsefenin oluşumunda etkileri vardır. Evrensel düşünce dünyasına katkıları yanında modern Batı düşüncesinin de oluşumunda pay sahibidir. Bugün Avrupa Birliği İbn Rüşd'ü modern Avrupa'nın düşünsel dayanaklarından biri olarak kabul etmektedir (Karlığa, 2014: 157).

3.4.4. İbn Rüşd'ün Görüşlerinin Batı Dünyasına Girişi

XIII. yüzyılda Batı dünyası İbn Rüşd'ün şerhleriyle tanışmış ve etkilenmeye başlamıştır diyebiliriz. Endülüs'de İslam medeniyetinin gelişmesini sağlayan üç önemli düşünürden biridir İbn Rüşd. Diğerleri İbn Bacce (ö. 1139) ve İbn Tufeyl (ö. 1185)'dir. Evrensel bir medeniyet kurmada önemli rol oynayan bu düşünürler önemlidir. İslam medeniyetinin zirvesi kabul edebileceğimiz Endülüs aynı zamanda Avrupa'da bulunması ve orayı etkilemesi nedeni ile önem teşkil eder. XII. yüzyıl boyunca Akdeniz'e egemen olmuş bir İslam uygarlığının bir yolla Avrupa'ya etki etmesi kaçınılmazdı, bu yol Endülüs'den geçmiş ve bunu sağlayanlar da yukarıda saydığımız isimler olmuştur. Bugün Kurtuba'da İbn Rüşd adıyla bir üniversitenin olması bu etkileşimin güzel bir delilidir (Şeyban, 2015: 18).

Ralph McInerny (ö. 2010), Aquinalı Thomas'ın *De Anima* isimli eseri için yazdığı tanıtım metninde, Paris'deki akademisyenlerin İbn Rüşd ve düşüncelerini tartışmaktan çok

onun peşinden gittiğini farkında olarak ya da olmayarak düşüncelerini benimsediğini söyler (Akkanat, 2009: 445).

İbn Rüşd'ün düşüncelerinin Batı dünyasına girişinde İslam coğrafyasında yer alan bilimsel ve felsefi eserleri Batı dillerine çeviren tercümanlar etkili olmuştur. İbn Rüşd'ün eserleri ölümünden yaklaşık yirmi yıl sonra Batı dünyasına ulaşmış ve o dönemin önemli merkezlerinde (Paris ve Londra gibi) yer alan üniversitelerde münazara edilmeye başlanmıştır (Karlığa, 2014: 157).

Endülüs'lü olan İbn Rüşd'ün yaşadığı coğrafya Batı'nın İslam düşüncesiyle karşılaştığı yerlerdir. İbn Rüşd'ün temsilcisi olduğu rasyonalizmin Batı düşünce dünyasının temeli olması İbn Rüşd'ü Batı için daha anlamlı hale getirmektedir. Batı Rönesans'ının hemen öncesinde İbn Rüşd'ün rasyonalist tohumları Batı için Rönesans'ta yeşeren bir medeniyete temel olmuştur. Dolayısıyla Batı'yı Rönesans ve Reform'la aydınlatan güneşin Endülüs'ten ve İslam coğrafyasından doğduğunu söylemek yanlış olmaz. İbn Rüşd'ün yaşadığı dönem İslam dünyasının, entelektüel anlamda en gelişmiş olduğu dönemdir (Tekin, 2009: 139).

İbn Rüşd'ün düşüncelerinin iki şekilde Batı dünyasına ulaştığını görüyoruz. Arapçadan Latinceye, Latineden de İbraniceye birinci güzergâh iken ikinci güzergâh Arapçadan İbraniceye oradan da Latinceye şeklinde olmuştur (Karlığa, 2014: 157).

XIII. yüzyılın sonlarına doğru Romalı Giles'in yazdığı *De Plurificatione Intellectus Possibilis* isimli eserinde Aquinalı Thomas'ın İbn Rüşd karşısında felsefi olarak yeterince yetkin olmadığını belirtir. Aydınlanma dönemi ve sonrasını dikkate almadığımızda, Batı Orta çağda, felsefe etkinliği ve düzeyi açısından oldukça geridir. XIII. yüzyılda İbn Rüşd etkisi ile oluşan Latin İbn Rüşdçülük geleneği, Batı üniversitelerinde Aristoteles düşüncelerinin fark edilmesini ve tartışılmasını sağladı (Akkanat, 2009: 445).

İbn Rüşd'ün isminin geçtiği ilk Batılı kaynak Raoul de Longchamp'a ait olan, 1225 yılında ölen Amaud Amauri için yazdığı bir kitaptır. Oxford Üniversitesi'nde XIII. yüzyılın başlarında İbn Rüşd isminden bahsedildiğini söyleyebiliyoruz. Robert Grosseteste (ö. 1253) bu tarihlerde İbn Rüşd'den söz ederek İbn Rüşd kitaplarından bazılarını eserlerinde tanıtmaktadır. Hugues de Saint-Cher (ö. 1263), Guillaume d'Avergne (ö. 1249),

Guillaume d'Auxerre (ö. 1231) ve Chancelier Philippe (ö. 1236) bu dönemde İbn Rüşd'den ve düşüncelerinden söz etmektedir (Karlığa, 2014: 158).

Batı'da İbn Rüşd'ün felsefesi ile rasyonellik arasında kurulan ilişki aynı zamanda modern düşüncenin de oluşmasını sağlamıştır. Batı düşüncesinde oluşturduğu etki o kadar köklü olmuştur ki Avrupa Birliği İbn Rüşd'ü Avrupa'nın düşünsel mimarlarından biri olarak kabul etmiştir. Bu etki hem Avrupa'nın siyasi gelişiminde hem de Spinoza, Malbranche (evrensel akıl) ve Carl Gustav Jung (ö. 1961) (kolektif bilinçdışı) gibi filozof ve bilim insanlarında, bunların da dışında Alman İdealizmi'nde kendisini göstermiştir (Tekin, 2009: 139).

İbn Rüşd eserlerini Arapçadan Latinceye çevrilmesinde ilk rol oynayan kişi Michael Scott (ö. 1232)'tur. Onun ardından tercüme etkinliğine Hermanus Alemannus, Wilhelme de Luna ve Pierre Calego'nunda dahil olduğunu belirtmek gerekir. Renan, Michael Scott'un, Batı düşünce dünyasına armağan ettiği en değerli bilginin İbn Rüşd'den ve eserlerinden söz etmiş olmasıdır demektedir (Karlığa, 2014: 158).

Aquinalı Thomas, iman bilgisinin niçin insan hayatında bir gereklilik olduğuna dair ileri sürdüğü düşünsel dayanaklar, aslında İbn Rüşd'ün ileri sürdüğü dayanaklardır. Müslüman filozoflara atıf yapmamakla birlikte, bu etkiler eserlerinde görülmektedir. İbn Rüşd'ün *Faslü'l-Makâl* isimli kitabında anlattığı insanın doğası gereği inanmasını Aquinalı Thomas tekrarlar (Dönmez, 2007: 120).

Ayrıca, İbn Rüşd'e Batı'da bazı isimlerin karşı olmaları dolayısıyla tanınır olduğunda belirtmeliyiz. Aquinalı Thomas 1268 yılında Paris'e gitmeden önce sivrilmemiş bir teolog iken daha sonra İbn Rüşd'e yazacağı şerhler ile tanınmaya başlayacaktır (Akkanat, 2009: 445).

3.4.5. Medeniyetler İttifakında İbn Rüşd'ün ve Hikmetin Rolü

İbn Rüşd Batı'nın Orta Çağ Skolastik düşünce yapısını bir İslam filozofu olarak akli geri getirmesiyle değiştirmiş ve aydınlanmada önemli bir rol oynamıştır. Bu yönüyle iki medeniyetin buluşmasında etkinliği yadsınamaz (Akkanat, 2009: 450).

3.4.6. İbn Rüşd'ün İtalyan Rönesansındaki İzleri

Aristoteles'in eleştirildiği dönemlerde bile üniversitelerde Aristoteles'in düşünceleri okutulmaya devam etmiştir. Ancak İbn Rüşdçülerin eleştiri aldığı tek yer Kilise değildir, hümanistlerde İbn Rüşdçüleri eleştirirken Antik döneme geri dönüşte felsefeden çok edebi ve dini bir yol izlenmesini isterler. Ancak tüm bunlara rağmen Rönesans'ın Platoncu filozoflarında bile İbn Rüşd izleri görmek mümkün olmuş ve İbn Rüşdçülük Rönesans dönemi entelektüelleri arasında baskınlığını kabul ettirmiştir (Lorca, 2008: 12).

İtalya'da İbn Rüşdçülük azalan etkisinin ardından XV. ve XVI. yüzyıllarda yeniden etkili olmaya başlar. Üniversitelerdeki akademisyenler tarafından tekrar öne çıkarılmaya başlanır. Bu dönemde özellikle önemli bir bilim insanı ve akademisyen olan Biagio Pelacani (ö. 1416), tanrıtanımazlığı dolayısıyla Kilise tarafından lanetlenmiş olmasına rağmen, felsefenin bağımsız olması gerektiğini savunmuş, çifte hakikat düşüncesini benimsemiştir. Tüm bu düşüncelere baktığımızda dönem düşünürleri üzerinde önemli bir İbn Rüşd etkisi görebiliyoruz (Lorca, 2008: 13).

3.4.7. İbn Rüşd ve Spinoza

Spinoza, Natura naturans terimi ile bir olan Tanrı'yı, Natura naturata ile ise Tanrı'nın somut ve soyut varlık alanını kendinden oluşturan alanı anlatır. XIX. yüzyıla kadar Spinoza'ya ait olduğu sanılan bu düşüncenin aslında Aquinalı Thomas tarafından daha önce dile getirildiği farkedilmiştir. Aquinalı Thomas'ı bu düşünceye götüren bilginin ise İbn Rüşd'ün Aristoteles'in özellikle *Fizik* ve *Gökyüzü* eserlerine yazdığı yorumlardan kaynaklandığını söyleyebiliriz. İbn Rüşd eserlerinin Latince'ye tercüme edilmesiyle bu düşünce Spinoza'ya kadar ulaşmıştır. Hatta bu terimlerin İbn Rüşd'den Spinoza'ya kadar hangi düşünürlerde ne zaman görüldüğü yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır (Bayrakdar, 1999: 292).

3.4.8. İbn Rüşdçülük ve Alman İdealizmi

1200 ile 1600 tarihleri arasında İbn Rüşdçülük Batı'da en etkili dönemini yaşarken bazen Aristoteles'i bile gölgede bırakmıştır. 1277 ve 1513'te resmi olarak yasaklanmasına hatta mensuplarının aforoz edilmesine ya da yakılmasına rağmen İbn Rüşdçülük,

ağırlığından bir şey kaybetmeksizin günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Fichte (ö. 1814), Schelling (ö. 1854) ve Hegel'de bu etkiyi gözlemlemek mümkündür. Her ne kadar İbn Rüşd ve ismini saydığımız Alman İdealist filozofları arasında uzun bir zaman dilimi olsada düşünsel yakınlık tam tersine çok fazladır. Hatta Alman İdealist filozoflarında var olan İbn Rüşd etkisine Yeni/Modern İbn Rüşdçülük diyenler bile olmuştur (Bayrakdar, 2000: 21).

Nikolaus Hasse Orta çağın sonlarına doğru İbn Rüşdçülüğün önemli olduğunu düşünerek, İbn Rüşd üzerine çalışmış olan düşünürlerin çalışmalarını inceler. Bu çalışmaların birinde Prassicio'nun Nifo'yu İbn Rüşd'ü yanlış anladığı üzerine yapılan bir eleştiridir. Bu eleştiriden yola çıkarak Hasse, bu tartışmada Aristoteles'in şerhler yoluyla aktarımının değil, bizatihi İbn Rüşd'ün kendi düşüncelerinin tartışıldığını söyler. Ancak Hasse'ye göre Batı dünyasında İbn Rüşd'ün bir mihenk taşı olarak kabul edilmesi Rönesans'da ancak gerçekleşecektir (Akti, 2020: 38).

Hasse yaptığı taramada Callus'un, İbn Rüşd'ün yorum tekniğinin okulların müfredatlarının oluşumunda etkisinin göz ardı edilemeyeceğini belirttiğini söyler. Bu durumu doğrulayan bir diğer unsur İbn Rüşd'ün Orta çağ sonlarında artık ikincil bir kaynak olarak görülmeye başlanmasıdır. İbn Rüşd tercümelemleri ile birlikte artan çalışma sayısı bize bu durumun sonucu olarak kendisini göstermektedir (Akti, 2020: 38).

Alman filozofu Kant'ın ampirik self düşüncesi ile İbn Rüşd'ün fiil halindeki aklını ilişkilendirebiliriz. Ayrıca bu benzerliğin yanına, İbn Rüşd'ün mufarik akı ile Kant'ın müteal self'ini ekleyebiliriz. Daha sonra mufarik akıl ile idealizmin mutlak ruhu arasında ilişki kurmak mümkün olacaktır (Bayrakdar, 2000: 22).

Önce Paris'de etkili olan ardından XVII. yüzyıla kadar İtalya'da kendisini hissettiren İbn Rüşdçülük, Almanya'ya, Alman olan Albertus Magnus ile girmiştir. İbn Rüşd'ü eleştiren ancak eleştirirken etkisinde kalan Albertus Magnus ve öğrencisi Aquinalı Thomas İbn Rüşd düşüncelerinin yayılmasına istemeden de olsa katkı sağlamışlardır. Paris'in ardından Avrupa geneline yayılan İbn Rüşdçü akım Almanya'da kendisini Erfurt ve Goettingen de göstermiştir (Bayrakdar, 2000: 23).

Özellikle XVI. yüzyıla birlikte özellikle İtalya'da İbn Rüşd'ün etkileri belirginleşir ve üniversitelerde Arabistik bölümleri açılmaya başlar. Ayrıca Hasse, İbn Rüşd'ün

Aristoteles'in Fizik eserine yazdığı büyük şerhi'nin o dönemde Batı dünyasında doğa felsefesini derinden etkilediğini belirtir (Akti, 2020: 38).

İbn Rüşd'ün Spinoza düşüncesine katkısı yanında Alman ekolüne de Spinoza nedeni ile dolaylı bir etki yaptığını söylemek mümkündür. Bu etkiyi Fichte, Schelling, Hegel, Leibniz (ö. 1716) gibi filozoflarda görüyor olsak da bu filozofların İbn Rüşd'e herhangi bir atıf yaptıklarını göremiyoruz. Ancak İbn Rüşdçülüğün yaygın olarak biliniyor olması belki bu atıflara gerek göstermemiş olabilir (Bayrakdar, 2000: 23).

3.4.9. İbn Rüşd ve Modern Batı Düşüncesi.

XIII.yüzyılda Fransa'da sonraki yüzyılda İtalya'da etkili olan İbn Rüşdçülük İtalya ile birlikte Kuzeydoğu Avrupa'da etkili olmuştur. Erfurt şehrinde Magister Theodoricus İbn Rüşdçü olarak kabul edilirken bu şehirdeki tek İbn Rüşdçü olmadığı da anlaşılmaktadır. Erfurt'ta yazılan *De Anima* yorumları, Jean de Jandun etkisi altında akıllar nazariyesinin yorumlandığını göstermektedir (Karlığa, 1999: 271).

Daha önce belirttiğimiz gibi, Juan Vernet, İbn Rüşd'ün yorumlarının Latince'ye tercüme edilmesiyle Batı düşüncesinde bilimsel ve felsefi bir kırılmanın oluştuğunu hatta Batı'da Güneş merkezli evren anlayışının temellerinin atıldığını söyler. Yine önemine daha önce dikkat çektiğimiz, Copernicus, Giordano Bruno, Galile gibi bilim insanları İbn Rüşdçülerle etkileşim halinde olmuş hatta Cristof Colomb'un günümüz dünyasında tanınmasına neden olan keşfine dolaylı olarak katkı sağlamıştır (Karlığa, 1999: 271-272).

İbn Rüşd'ün XVII. yüzyılda Bayle (ö. 1706), Leibniz (ö. 1716), Vanini (ö. 1619) gibi filozoflar üzerinde etkili olduğunu görmekteyiz. Bu durum İbn Rüşd etkisinin sonraki yüzyıllar boyunca devam ettiğini bize göstermektedir. Bu filozoflar arasına Spinoza'yı da eklemek mümkündür. Ayrıca aydınlanma döneminin önemli filozofları olan Alman filozofları Kant ve Lessing'de birbirlerini İbn Rüşdçü olmakla itham etmiş ve eleştirmişlerdir. İbn Rüşd eleştirileri sadece metinler üzerinden yapılmamış sanat eserlerinde de kendisine yer bulmuştur. Rönesans dönemi tablolarında Saint Thomas ve İbn Rüşd karşılaştırmalarında İbn Rüşd hep Saint Thomas karşısında yenilen, aşağılanan, ya da olumsuz tasvir edilen bir formdadır (Karlığa, 1999: 272).

İbn Rüşd İslam felsefesinin en önemli figürlerinden biri olmakla birlikte Aristoteles çizgisinde Orta Çağ döneminde etki etmiş önemli bir filozoftur. Bunun yanında İbn Rüşd, akli ön plana almasıyla rasyonalizmin Orta çağda öncülerinden ve te'vil anlayışıyla modern hermenötiğin kurucularından kabul edilmektedir. Bütün bunları göz önüne aldığımızda İbn Rüşd için geliştirdiği metodoloji ile aydınlanma döneminin öncüsü olmuştur demek yanlış olmaz (Karlığa, 1999: 272).

3.5. İbn Rüşd Sonrası

3.5.1. İbn Rüşd Sonrası Avrupa

Mısırlı düşünür Abdurrahman Bedevi, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslam'ın Rolü* isimli eserinde, İbn Rüşd'ün Batı'ya olan etkisinin diğer Müslüman filozoflarına göre çok daha fazla olduğunu belirtir. XIV. yüzyıldan Aydınlanma'nın başlangıcına kadar olan dönemde Müslüman filozofların Avrupa düşünce sisteminde büyük bir ağırlığa sahip olduğunu görmekteyiz (Sebetci, 2016: 102).

Karanlık bir çağın sona ermesi, akılcı ve özgür bir anlayışın doğması olarak tanımlayabileceğimiz Avrupa aydınlanması aslında, Endülüs'de Yunanca'dan Arapça'ya yapılan tercüme ile zirveye çıkmış refah ve medeniyetin, yoğunlukla İbn Rüşd üzerinden Batı'ya akması şeklinde ortaya çıkmıştır denebilir. Bu durum daha sonra hem bilimin hem de felsefe ve sanatın günümüzdeki temelini oluşturacaktır (Sebetci, 2016: 103).

3.5.2. İbn Rüşd Çalışmaları

Antik dönemi Skolastik döneme taşıyarak hem entelektüel hayata yeni bir bakış hem de rasyonel altyapısı ile bilimsel bir çıkış sağlayan İbn Rüşd, Batı'da aydınlanmanın fikri altyapısını oluşturmuştur. İbn Rüşd'ün Batı dünyasının entelektüel hayatında yarattığı görece önemli etkiyi günümüzde İbn Rüşd üzerine yapılan araştırmalara bakarak görmek mümkündür (Akti, 2000: 464).

Köln'de bulunan Thomas Enstitüsü eliyle devam ettirilen Averroes Edition ve DARE (Digital Averroes Research Environment) programlarını İbn Rüşd çalışmalarına örnek olarak verebiliriz. Bu program çerçevesinde, İbn Rüşd'ün fizik dünyaya ilişkin kitaplarının ve bu kitapların XIII. yüzyıl ve sonrasında yapılan çevirilerinin basımı ile ilgili faaliyetlerin devam ettiğini söyleyebiliriz (Akti, 2000: 464).

XIII. yüzyılda İbn Rüşd'ün eserlerinin özellikle Aristoteles eserlerine yazdığı şerhlerin Latince'ye çevrilmesi ile Batı üniversiteleri üzerinde büyük bir değişime neden olduğunu, üniversitelerin, özellikle Paris Üniversitesi'nin değişen müfredat yapısında gözlemlemek, müfredata Aristoteles eserlerinin dahil edilmesi nedeni ile mümkündür. Aristoteles'in dolayısıyla İbn Rüşd'ün kaynak haline gelmesi İbn Rüşdçülük dediğimiz İbn Rüşd'ün düşüncelerini felsefi bakış açısı olarak kabul eden entelektüellerin ortaya çıkış nedenlerinden birini oluşturur. Bu nedenle İbn Rüşd'e sadece şarih (yorumcu) yani Aristoteles düşüncelerini aktaran kişi gözüyle bakmak pek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ayrıca İbn Rüşd düşüncesine karşı girilen Albertus Magnus ve Aquinalı Thomas ile vücut bulan büyük mücadele İbn Rüşd'ü düşüncenin etkisine örnektir (Akti, 2000: 464).

Dolayısıyla Batı düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olan İbn Rüşd, Rönesans, Reform, aydınlanma ya da Batı Orta çağı üzerine yapılan çalışmalarda önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Rüşd'ün yarattığı etkinin İslam dünyasında ve Batı dünyasında farklı ağırlıklara sahip olmasıyla doğru orantılı olarak, İbn Rüşd üzerine Batı'da daha fazla çalışmanın yapıldığı bir gerçektir. Bu çalışmalara bir diğer örnek 1931 yılında başlatılmış olan İbn Rüşd şerhlerinin yeni bir dökümünün çıkarılmaya çalışıldığı 'Averrois Opera' isimli projedir. Ayrıca İbn Rüşd'ün kısa şerhlerinin kritik edilmesi çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışmalar yapılırken İbn Rüşd üzerine etkisi olduğu düşünülen İbn Bâcce gibi filozofların incelemesi yapılmaktadır. Yukarıda değinilen DARE projesinin amacı, İbn Rüşd üzerine var olan kaynakları toplayıp araştırmacıların hizmetine sunmaktır (Akti, 2000: 464).

3.5.3. İbn Rüşd ve Renan

Renan açısından İbn Rüşd sadece Aristoteles'in şarihi değil, bunun yanında Grek düşüncelerini İslam dünyasına taşıyan bu yüzden tepki görüp sürülen bir filozoftu. İbn Rüşd akli inanç etkisinden uzaklaştıran bir düşünürdü (Karlığa, 2014: 192).

Renan'a göre İbn Rüşd, Aristoteles düşüncesini kullanarak Batı dünyasını aydınlatmış bir Müslüman filozoftur. Ayrıca, Kilise dogmalarını savunan filozofların da saygısını kazanmış, görüşleri dikkate alınmış, bunun yanında bir süre sonra yine aynı filozofların eleştiri oklarını üzerine çekmiştir. Hatta daha ileri gidilerek tanrıtanımazlığın temsilcisi sayılmıştır (Karlığa, 2014: 192).

Renan'a göre XIII. yüzyıldan itibaren Batı Skolastik düşüncesi İbn Rüşd'ün düşüncelerinden etkilenmeye başlamıştır. Batı Orta Çağ düşüncesindeki pek çok tartışma konusunun fitilini İbn Rüşd'ün düşünceleri ateşlemiştir. Dominiken rahipler İbn Rüşd'ün şahsında Aristoteles'i görmektedir. Aquinalı Thomas ise İbn Rüşd'ü eleştirmekle birlikte yine de ondan etkilenmektedir. Renan, İbn Rüşd düşüncesinin tam karşısında yer alan Aquinalı Thomas'ın aslında İbn Rüşd'ün ilk talebesi olabileceğini söylemenin yanlış olmayacağını belirtir (Karlığa, 2014: 192).

3.5.4. Batı'da İbn Rüşd Portreleri

Orta Çağ Batı dünyasında Dominiken tarikatı üyeleri, Saint Thomas eliyle felsefi açıdan İbn Rüşd'e karşı açılmış olan cepheye bir yeni cephede resim sanatı üzerinden açmıştır. Saint Thomas'ın Azizlik sınıfına çıkarılmasıyla birlikte Dominiken tarikatının etkisindeki alanlarda *Aziz Thomas'ın Zaferi* ismiyle çeşitli sanat eserlerinin yapımı desteklenmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır (Karlığa, 2014: 223).

- a) Pisa'da Santa Caterina Kilisesi'nde bulunan 'Thomas'ın Zaferi' tablosu
- b) Floransa'da Santa Marina Novella Kilisesi'nde bulunan 'Thomas'ın Zaferi' tablosu
- c) Paris'te Louvre Müzesi'nde bulunan 'Thomas'ın Zaferi' tablosu
- d) Floransa'daki San Marco Kilisesi'nde bulunan 'Thomas'ın Zaferi' tablosu
- e) Roma'da Santa Maria Minerva Kilisesi'nde bulunan 'Thomas'ın Zaferi' tablosu
- f) Rafaello'nun Atina Felsefe Okulu tablosu
- g) Giovanni di Paulo'nun 'Thomas'ın Zaferi' tablosu
- h) Giorgione'nin 'Üç Filozof' tablosu
- i) Kral Manfred için yapılmış olan 'İbn Rüşd ile Porphyrius' tablosu
- j) Mesina Ekolü'ne ait olan İbn Rüşd portresi
- k) Fra Angelico'ya ait olan İbn Rüşd portresi
- l) Nurmberg'de basılan İbn Rüşd portresi
- m) Venedik'te basılan İbn Rüşd portresi
- n) Pierre-Roch Vigneron tarafından yapılan İbn Rüşd portresi
- o) On dokuzuncu yüzyılda yapılmış olan (sanatçısı bilinmeyen) bir İbn Rüşd tablosu (Karlığa, 2014: 223)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

XIII. yüzyılın ilk çeyreği dolaylarında Batı dünyası İbn Rüşd'ün, Aristoteles'in *Mantık* ve *Fizik* külliyatına dair yazdığı şerhleri okumaya başlar. Bu tarihten itibaren İbn Rüşdçülük en çok dikkat çeken fikir hareketi olarak yayılma zemini bulur. Bu fikir akımına karşı çıkanlar bile Aristoteles'in metinlerini daha iyi kavrayabilmek adına İbn Rüşd şerhlerini okurlar. XIX. yüzyılın ortalarında ünlü oryantalist Renan'ın *İbn Rüşd ve İbn Rüşdçülük* üzerine yaptığı doktora teziyle konu yeniden gündemle buluşur. Bu ünlü isim İslam dünyasındaki yenileşme hamleleri için önemli bir basamak teşkil eder. XV. yüzyılda İbn Rüşd ve onun doğurduğu akımlar etkin bir hale gelerek, Rönesans ve Reform hareketlerinin alt yapısını hazırlar. Bilindiği gibi bu dönemin rağbet gören felsefi akımı, İbn Rüşdçülük etkisinde kalan, Descartes'in öncülüğünü yaptığı "Kartezyanizm" akımıdır. XIII. yüzyıl sonralarına doğru Avrupa, "Averroism" denilen İbn Rüşdçülük akımıyla karşılaşınca ister istemez bir fikri çatışma başlar. İbn Rüşdçülük, daha sonraları "Augustinizm" gibi akımlarla uzlaşarak bir Hıristiyanlık felsefesi şeklini alır. Orta çağ ve Rönesans'ta bu etki ve etkileşimler çeviri yoluyla başlar ve aydınlanma döneminde, Descartes'dan Hegel'e kadar direk veya dolaylı olarak modern felsefeye ulaşır.

İbn Rüşd'ün inanç ve akıl bağlamında temel aldığı görüşlerini Aristoteles'in bilimi ışığında değerlendirmek yerinde olacaktır. Oluş alanı içindeki varlıklara sırt çevirmeyip bu alanı incelemesi, Platon'un soyut idealarından kurtulmasını sağlamıştır. XIII. yüzyılda Aristoteles felsefesinin getirdiği akılcılıkla Hıristiyan dogmalarına olan inancın çatışması durumu İbn Rüşd'ün Aristoteles'i Batı düşünce dünyasına tanıtması ile çözüme kavuşmuş, her iki alan iki farklı yol kullanarak (problemlerin inançsal çözümü ve akılcı çözümü) uzlaşma aramaya koyulmuştur.

İbn Rüşd'ün Aristoteles yorumlarının düşünce tarihinin kırılma noktalarından birini oluşturduğunu söylememiz gerekir. Bu kırılma noktasının yarattığı en büyük etki akılcı anlayışta 'ilerleme' kavrayışının ortaya çıkmasıdır. Rasyonel alanın yine rasyonel bir kavrayışla kritik edilebileceği fikri İbn Rüşd'ün yorumları ile birlikte Batı dünyasını etkileyecektir.

Akıl ve iman arasındaki ilişkinin ne şekilde olacağı ile ilgili etki Batı dünyasında İbn Rüşd ile oluşmuş ve sonrasında devam etmiştir. Dikkat edilirse İbn Rüşd'ün Batı

düşünce dünyasındaki etkisi sadece ‘yorumcu’ kimliğinden ileri gelmez, felsefe ve iman arasında kurduğu ilişki, günümüz Batı dünyasını şekillendiren, başka bir anlayış geliştirilmesini sağlamıştır. Bu bakış açısı iki farklı alanın kabulü ve uzlaşısı fikrini İbn Rüşd ile tanır ve anlarken, Batı coğrafyasında uygulama olanağını bulmuştur.

İbn Rüşd ile bir anlamda Endülüs felsefe ekolü ile Aristoteles ve Doğu/İslam düşünce geleneğinin birlikte, Batı düşünce geleneğinin temel taşlarından birini oluşturduğunu söylememiz gerekir.

İslam felsefe tarihinde doğa bilimlerinden etkilenecek akılcı felsefenin sistemli hale gelmesini sağlayan Meşşâîyyun görüşünün geç dönem görünen yüzü olan İbn Rüşd daha çok *Tehâfütü Tehâfiti 'l-Felâsife* isimli kitabıyla tanındı.

Aristoteles ve Platon’un görüşlerini bir araya getirmeye çalışıp, akıl ve imanın kaynağının aynı olmakla birlikte iki farklı yoldan ilerlediğini söyledi. Akılcı düşünceleri, Batı düşünce tarihinde Aristoteles yorumculuğunun da ötesine geçerek Batı düşünce tarihinin en fazla tanınan Müslüman filozofu olmasını sağladı.

Batılı düşünce insanlarına eserleri ile tesir etmiş, tıp alanında yazdığı eser olan *el-Külliyât Fi't Tıb* kitabı Batı okullarında uzun süre kaynak kitap olarak kullanılmıştır. Özellikle çiçek hastalığı, gözdeki retina tabakası, dolaşım sistemi, mikrobiyoloji üzerine yaptığı araştırmalar Batı bilim tarihinde kırılma noktalarını oluşturmuştur.

Felsefi anlayışında nesnel, kritikçi ve düzenleyici bir bakış açısına sahip olan İbn Rüşd’ün Batı Rönesans’ının temellerini attığını ve bunun ışığını yaktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tespiti doğrular nitelikte Avrupa Birliği İbn Rüşd’ü Avrupa’nın düşünsel mimarları arasında göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Akti, S. (2020). “İslam düşünce geleneğinin Batı Dünyasına Etkileriyle İlgili Tartışmaları Dag Nikolaus Hasse Üzerinden Okumak”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (10), 29-47.
- Akti, S. (2020). “Batıda Sürdürülen Günümüz İbn Rüşd Çalışmalarına Örnek Olarak Averroes Edition ve Dare (Digital Averroes Research Environment) Projeleri”, Bağış, R.C.(Ed), *Sadab 7. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı*, 24-25 Ekim 2020, Antalya. (462-470).
- Andres, M. L. (2008). “İbn Rüşd’ün Skolastik ve Rönesans Felsefesi Üzerindeki Etkisi”, *Uluslararası İbn Rüşd Sempozyumu*, 9-11 Ekim 2008, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas. 99-108. (çev. T. Özdeş).
- Aşkit, M. (2018). “İbn Rüşd’de Siyaset ve Ahlak İlişkisi”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 47-65.
- Aydın, H. (2015). "Orta Çağ Felsefesinde Dil, Düşünce ve Gerçeklik İlişkileri ve Metafizik Alandaki İzdüşümleri". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 1-28.
- Azimli, M. (2009). *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu, İbn Rüşd’ü Yeniden Düşünmek* (1 Cilt). Asitan Yayıncılık: Sivas.
- Bayar Bravo, I. (2008). “İbn Rüşd’ün Epistemolojisi”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 163-172.
- Bayraktar, M. (1999). “Spinoza’nın Natura Naturans ve Natura Naturata Kavramlarının İslamî Kökenleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40, 291-299.
- Bayraktar, M. (2000). “Çağdaş Bir İbn Rüşdçülük: Alman İdealizmi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (1), 21-27.
- Bayraktar, M. (2009). “İbn Rüşdçülük ve College De France”, *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd’ü Yeniden Düşünmek*, 2, 83-88.
- Birgül, M. (2010). “İbn Rüşd’ün Felsefe-Din Çözümlemesinin Aristotelyen Kökenleri Üzerine”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 243-253.
- Birkan, İ. (1994). “İbn Rüşd Düşüncesinin Tarihteki Yeri ve Etkileri”, *Felsefe Dünyası*, 11, 57-68.

- Çaldak, H. (2015). "İbn Rüşd'e Göre Aklî Kıyas", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 99-114.
- Çüçen, K. (2017). *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni Antikçağ Yunan Düşüncesi Orta Çağ Düşüncesi (2 Cilt)*. İnsan Yayınları: İstanbul.
- Demirpolat, E. (2003) "İslam Felsefesinin Batı Düşüncesine Etkisi", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 429-439.
- Dereköy, S. F. (2013). "Rönesans Aslında Bir Reendülüsans mı?" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (26), 144-160.
- Dore, F. (2017). "Paris Üniversitesi'nin Onüçüncü Yüzyılda İbn Rüşdçülük ile Tekâmülü", *Felsefelogos Dergisi, Üniversiteler*, (64) 1, 151-171.
- Dönmez, S. (2007). "İbn Rüşd ve Thomas Aquinas bağlamında Hristiyanlığın Rasyonel Yorumuna İslam Felsefesinin Etkisi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 21-38.
- Dönmez, S. (2012). "İbn Rüşd'de Heyulani Aklın Birliği: 13. Yüzyıl Latin İbn Rüşdçülüğü Çerçevesinde Bir Yanlış Anlamanın Düzeltilmesi", *Diyanet İlmî Dergi*, 48 (3), 169-194.
- Erkızan, H. N. (2010). "İbn Rüşdçülük: Batı'daki Tarihsel ve Felsefi Gelişimi Üzerine " *Journal of Islamic Research* 21 (2), 73-82
- Gündoğdu, H. (2007). "İbn Rüşd, İbn Rüşdçülük ve Aydınlanma", *Bilim ve Ütopya*, (13) 156.
- İbn Rüşd. (2002). *Din – Felsefe Tartışması*. Hüsen Portakal (çev.). Cem Yayınevi: İstanbul.
- İbn Rüşd. (2004). *Metafizik Şerhi*. Muhittin Macit (çev.) Litera Yayıncılık: İstanbul.
- İbn Rüşd. (2007). *Psikoloji Şerhi*. Atilla Arıkan (çev.) Litera Yayıncılık: İstanbul.
- İskenderoğlu, M. (2009). "Daçyalı Boethius ve Brabant'lı Siger: İlk İbn Rüşdcüler ve 'Aykırı' Görüşleri", *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek*, 1, 425-439.
- Karlığa, B. (1999). İbn Rüşd. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C 20, 257-288). İstanbul: TDV Yayınları.

- Karlığa, B. (2014). *Batı'yı Aydınlatan İslam Düşünürü İbn Rüşd*. Mahya Yayınları: İstanbul.
- Kaya, H. (2013). "İbn Rüşd Felsefesinde Bilimsel Yöntem". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4), 13-34.
- Kaya, M.C. (Ed). (2018). *İslam Felsefesi -Tarih ve Problemler-*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- Korkut, Ş. (2009). "İbn Rüşd: Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50 (2), 239-251.
- Korkut, Ş. (2011). "Latin İbn Rüşdçülüğü Reddiyeler, Siyasi Yasaklamalar", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4 (1), 83-114.
- Sebetci, H. (2016). "11.-12. Yüzyıllarda Orta çağ Avrupası'nın Eğitime Genel Yaklaşımı" *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 91-105.
- Tekin, M. (2012). "Rasyonellik Bağlamında İbn Rüşd Okumalarının Batı ve İslam Dünyası İlişkilerindeki İşlevselliği", *Uluslararası İbn Rüşd Sempozyumu*, 9-11 Ekim 2008, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.135-148. (çev. T. Özdeş).
- Şeyban, L. (2015). "Endülüs'ün Anlamı, İbn Rüşd ve Rönesans", *Ayraç Kitap Dergisi*, 68, 16-23.
- Uğrasız, B. (2009). "İbn Rüşd'ün Aydınlanma Dönemine Etkisi", *Doğu-Batı İlişkisinin Entelektüel Boyutu İbn Rüşd'ü Yeniden Düşünmek*, 1, 419-424.
- Uyanık, M.ve Akyol, A. (2019). "İslam Felsefesinin Zirve Filozofu: İbn Rüşd -Faslül-Makâl Merkezli Bir İnceleme-", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 30 (1), 112-131.
- Yıldırım, Ş. (2012). "İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (25), 93-114.
- Yıldız, Ş. (2009). "Endülüs Bilim Hayatında Yahudiler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, 509-528.

EKLER

Ek 1: Andrea de Bonaiuto'nun "Triumphe Saint Thomas=Aziz Thomas'ın Zaferi" tablosunda, Thomas'ın hücumu karşısında ne yapacağını şaşırmış halde başını eline dayamış düşünen İbn Rüşd portresi. (Santa Maria Novella Manastırı, Floransa, İtalya)

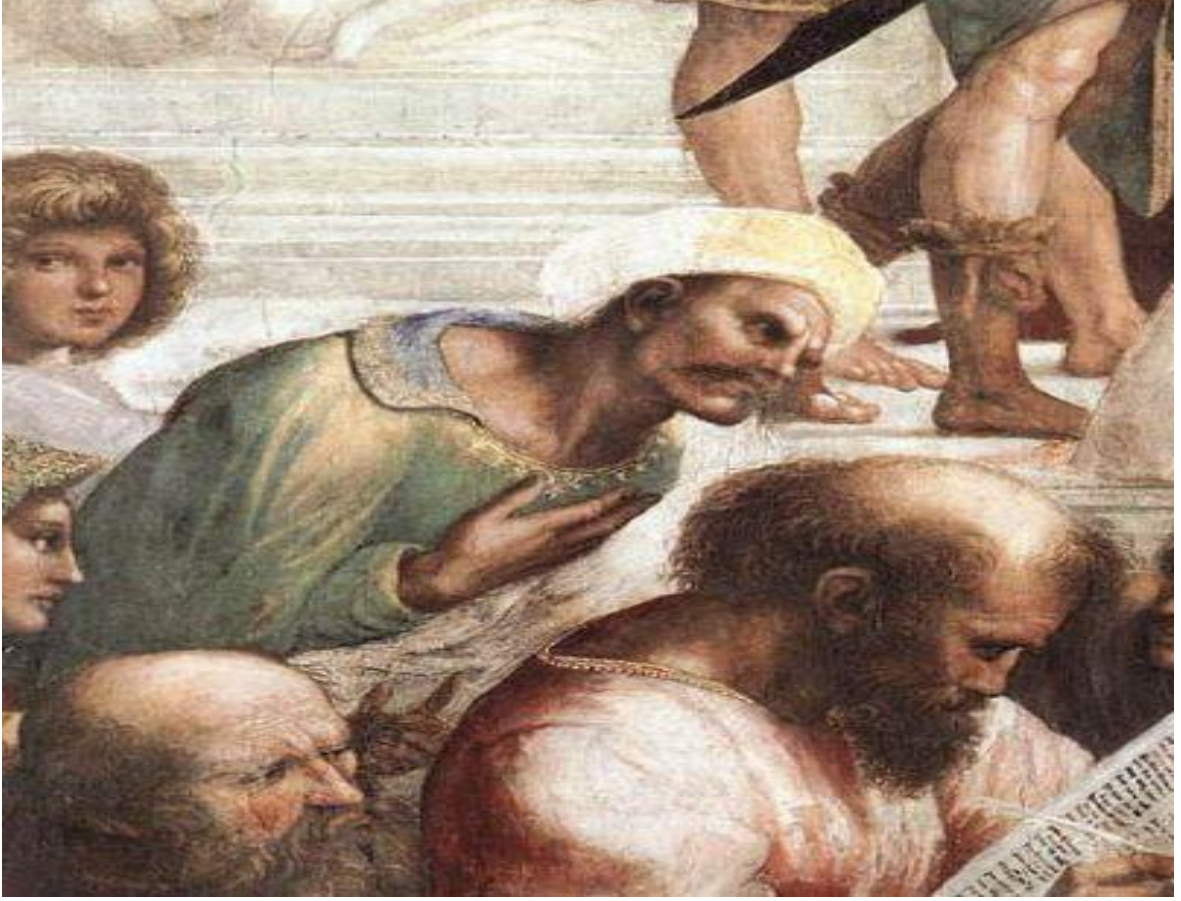
Ek 2: Cordoba Camii girişindeki İbn Rüşd heykeli, Cordoba, İspanya

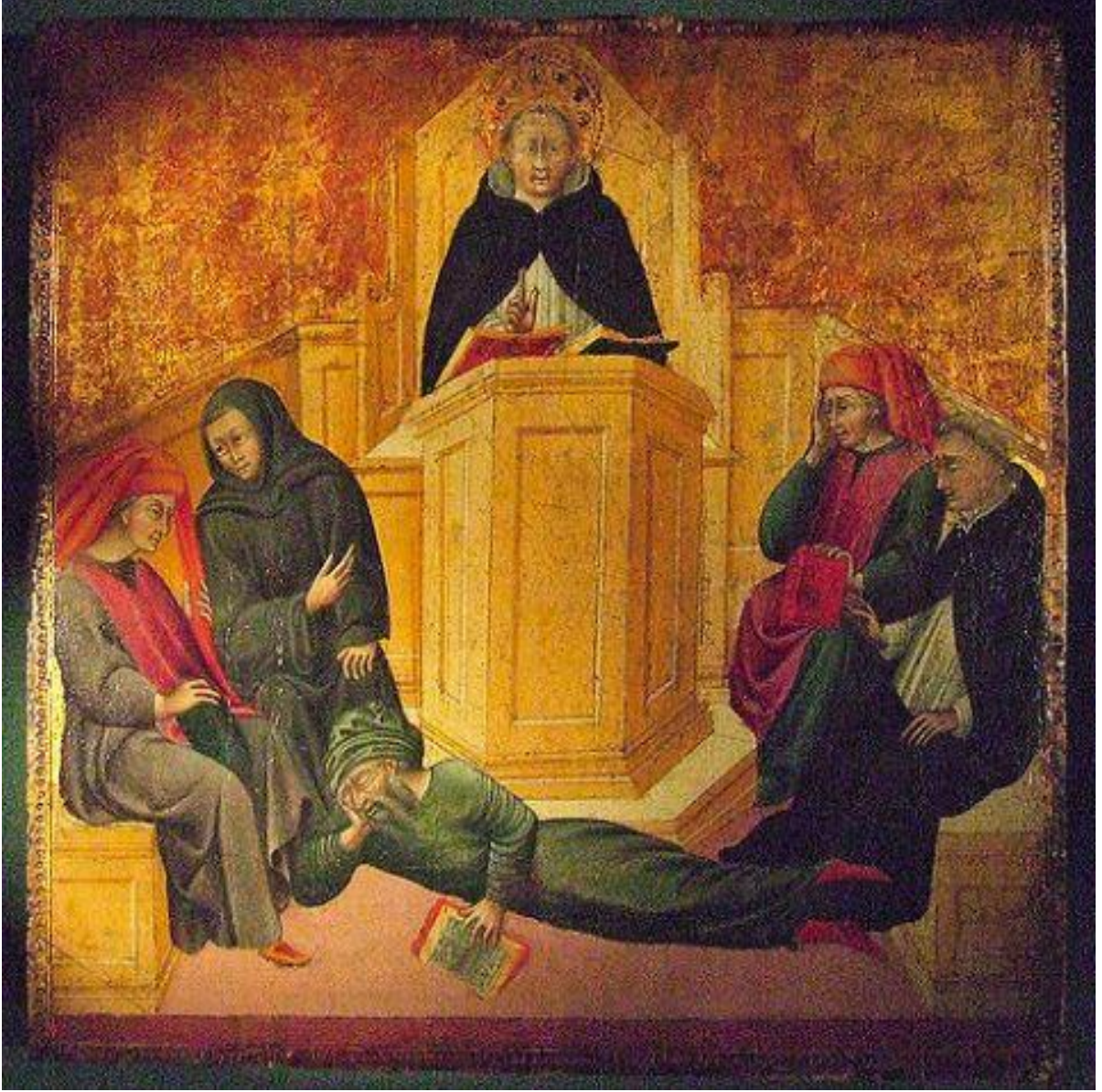
Ek 3: Rönesans döneminin ünlü ressamı Raffaello'nun 1509-10 tarihli "Atina Felsefe Okulu" başlıklı meşhur tablosu. Bu baş yapıtında, antik çağın büyük filozofları ve ressamın çağdaşı sanatçıları arasında İbn Rüşd'ü görebiliriz. (Vatican Museum And Galleries, Roma, İtalya)

Ek 4: Rönesans döneminin ünlü ressamı Rafaello'nun "Atina Felsefe Okulu" başlıklı meşhur tablosunda yer alan tek Müslüman filozof İbn Rüşd, Pythagoras'ı ilgiyle izliyor.

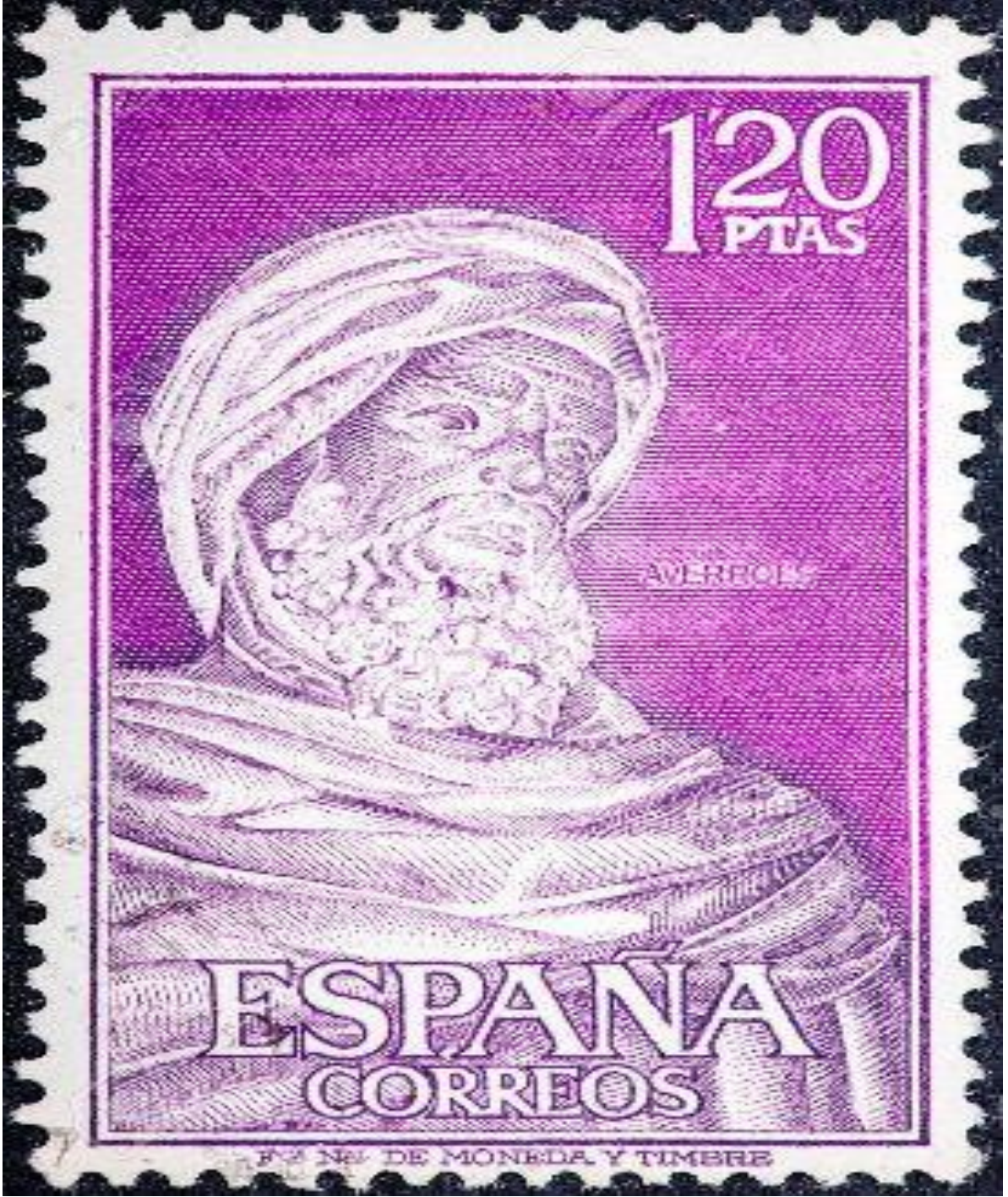
Ek 5: Giovanni di Paolo'nun 1445 – 1450 tarihinde yaptığı Aristoteles felsefesiyle Hristiyanlığı uzlaştıran Thomas Aquinas (Aquinalı Thomas) ve Aristoteles'in felsefesiyle İslâm'ın prensiplerini uzlaştıran İbn Rüşd betimlemesi. (Art Museum Louis, Missouri, ABD)

Ek 6: Giorgione tarafından yapımına başlanan, hastalığı nedeniyle tamamlanamayan ve öğrencisi Sebastiano del Piombo tarafından 1509'da tamamlanan Üç Filozof adlı tabloda, İbn Rüşd ortada yer almaktadır. Soldaki kişinin, Rönesans dönemi Avrupalı bir düşünürü temsil ettiği, sağdaki kişinin de kimliği bilinmemekle beraber Aristo veya Pisagor olmasının kuvvetle muhtemel olduğu düşünülmektedir. (Kunsthistorisches Museum, Viyana, Avusturya)

Ek 7: İspanya'da 1967 yılında basılmış bir pul. Averroes'u gösteriyor.

Ek 8: Benozzo Gozzoli'nin "Triumphe Saint Thomas = Aziz Thomas'ın Zaferi" tablosu.
(Louvre Müzesi, Paris, Fransa)

Ek 9: Kral Manfred için Modena’da yazılmış olan “Liber de Herbis et Plantis” isimli eserdeki bir resimde, İbn Rüşd ile Mantıkçı Porphyrius karşılıklı sohbet ediyorlar. (Bibliothèque National, Paris, Fransa)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

İsim, SOYİSİM :
Doğum Yeri :
Doğum Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi :
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Doktora Öğrenimi : -
Bildiği Yabancı Diller :

İŞ DENEYİMİ

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
------------	------------	--------------

İletişim:

E-posta Adresi :

ORCID :